

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

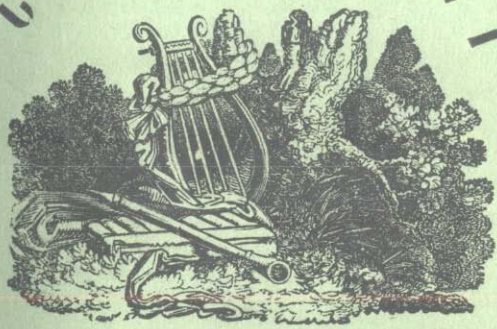
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Livy ✓

377, 378, 383
379, 380, 381, 382

2000

Հ Ա Ր Ի Ն Ա Ն

Հ Ե Յ Ե Ս Ե Ն Ի

Կ Տ Ե Տ Ե Կ

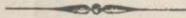
Ի Մ Ո Ս Կ Ո Ւ Ե

1858.

Հ Ա Ր Ե Լ Ր

Հ Ա Յ Ա Ս Ե Լ Ի

ՏԵՏՐԱԿ Գ.

Կ

1576

THE UNIVERSITY OF TORONTO

OF TORONTO

Երկր 99

ԵՐԿԼԱՒՐՈՒԹԻՒՆԻ

381

44

ԵՂԳԵՅԻՆ ԵՐԳՉԸՑ

Ի Լ Ո Ց Ս Ը Ն Ծ Ա Յ Ե Ա Ց

ՅՕԳՈՒՑ ՀԱՄԸՉԳԵԱՑ

ՈՍԿԱՆ Տ. ԳԻՈՐԳԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆՑ

Ե Ր Ե Ի Ը Ն Ե Ց Ի

Ա Ր Դ Ե Ա Մ Բ Բ

Պ. ՅՈՎԱԽՓԼՅ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆ ԻՉՄԻՐԵԱՆՑ

Գ Լ Գ Լ Ը Ր Ե Ց Ի Ո Ց

Ստացիր զիմաստու թիւն, զի սացէ գլխոյ բում զպսակ շնորհաց:
Գիրք Առաջաց. ԳԼ. Դ. հատոր 5 է 9:

Ի ՄՈՍԿՈՒԱ

Ի Կոպտանի վարդապետաց Գօթիկի

1858.

9/6104
38

381-2003

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ,

на основании отзыва Г. Адъюнкта Профессора Бероева, сь тьмъ, чтобы по отпечатанн было представлено въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. Санктпетербургъ. 14 Сентября 1857 года.

Ценсоръ В. Бекетовъ.

27-380

ՈՒՍՈՒՄՆԵ՛

«Ա՛յն աստիճանի պատշաճութեան, աստիճանի օգտութեան,
աստիճանի արեւելքի շարժումը»:

Մինչև օրս շատ խնդիրներ եղեն մեր սղնեայ
գլխնականաց ու հայրենասիրաց՝ մէջ՝ Մ. զգն լու-
սաւորելոյ համար. որ՝ քաղաքական և փիլիսոփա-
յական գիտութիւններից զուրկ մնալով, մարմնոյ
կողմից ևս երջանիկ կեանք չի կարողանում վարել:
Ոմանք գրաբառ և ոմանք աշխարհաբառ լեզուաւ
վճռեցին հանդէս բանալ, որպէս զի հեշտութեամբ
հասանին իւրեանց նպատակին. բայց՝ որպէս մին,
նոյնպէս և միւսն, անօգուտ վաստակ և զուր ջանք²:
Պատճառն շատ հասկանալի է խելամոռաց: Մ. զգ մի՛
որդեւ ևս այբուբենն չգիտէ, կարօտութիւն չու-
նի բնաւին Աիկերոնի, Պլատոնի, Թալէսի, Պլի-
նիոսի և սոցին նմանեաց խորիմաստ և խրթնաբան
ճառերին, որպէս և՛ Պրոմէթէոսի և՛ Պիլթագո-
րասի և՛ Մ. ընտրատելի և սոցին նմանեաց փիլիսո-
փայութեանցն, որք վերջին բանք են, այլ ո՛չ սկզ-
բնական պիտոյք: Մանաւանդ՝ զի օտարաց են և
ո՛չ սեպհականաց: Թեպէտ մեր Մ. զգի մէջն մինչև
հիմա շատ լաւ բաներ գրուած ու տպուած են,
բայց հասարակ ժողովրդեան համար, համարեան

Թէ, ոչինչ բան չկայ կարդալու: Աւայն տպուած
 ներնէլ՝ Թէ նիւթին, Թէ ոճին, Թէ լեզուին և Թէ
 գնոյն կողմանէ, մանաւանդ վերջոյս, չէն և չէն
 ձեռնհաս բնաւին հասարակ Ժողովրդեան համար՝:

Այլ Թէ յերաւի՛ որ և իցէ անկեղծ սրտիւ փա-
 փագումէ իւր Ազգի լուսաւորութեանն, պիտի դէն
 ձգէ ուրեմն աւելորդական շահախնդրութիւնքն,
 որք գլխաւոր խափանիչք են յառաջադիմութեան
 և ուսումնասիրութեան իւրայնոցն: Պիտի առան-
 ձին իմն սիրալիւր ոգի զգե՛նու և անխնայ շոհէ իւր
 անձն՝ ՚ի սրտէ յօգուտ Ազգի, որպէս զի՛ ասա-
 ցուածոցն համեմատ, գործով և սցոյց տայ իւր
 անձնազոհութիւնն: Իայց այս կատարելն շատ
 հեշտ բան չէ՛, վասն զի պէտք է մահն աչքի տակ
 առած՝ ջանքանէլ, մշակել, վաստակել և ճգնիլ:
 Իսկ ընդ հակառակն՝ անհնար է՛ որ և իցէ փոփո-
 խութիւն առնել Ազգի միջումն, առանց վառելոյ
 նորա սիրտն ազգասիրականփութով՛: Հայրն հան-
 ճարոյ Սահակ և բացաւորիչն մտաց Սեւրովպ,
 երանելի Թարգմանիչք մեր, յայտնապէս տեսին՝
 Թէ մինչև կատարելապէս հաստատութիւն չառ-
 նու ուսումն Հայաստանումը, ո՛չ կրօնն և ո՛չ
 Ազգի կրթութիւնն անխախտ պիտի մնան հանա-
 պազ. վասն որոյ ջան՝ ՚ի վերայ եղեալ՝ գուն գոր-
 ծեցին գտանել ու ձգել այնպիսի մի անդրդուելի
 հիմն, որ ցկատարած աշխարհի ո՛չ երբէք շարժի:

Այլ հասին նոքա իւրեանց բարի նպատակին, օգնական և օժանդակ ունելով ինքեանց նաև զբարեսէր և զբարեացապարտ թագաւորն զՍուսանայուհի, որ արքունի հրովարտակաւ հրաւիրեց զանազան գաւառներից շատ մտահարուստ մանկունք, որպէս զի գան գիտութիւն և իմաստութիւն ստանան ու նրանցով փոքր մի ժամանակից յետոյ քչէն, հաւաքեալ և հերքեալ հայաստանի սահմաններէն զհասարակաց թշնամին՝ զտգիտութիւնն, ասեմ, և զանիմաստութիւնն: Այսպիսի անակնկալ աւերտարն առնելուց յետոյ՝ ի հարիւր բիւր հայոց գերդաստաններէն շատ մատաղ մանկունք ընտրուեցան, մի՛ ի հազարէ և երկուք՝ ի բիւրուց, և վաղ ընդ փոյթ առաքեցան առ նախահոգակնարքայ, որ հասարակութեամբ տեղաւորեց նոցա Սեբրովպայ և Սահակայ պատրաստած դպրոցներումն, որպէս զի սովորեն Ստորուց, Յունաց և Պարսից լեզուներն, յարմարացնելով մեր լեզուի հետ նոցա տաւերն, ևս և Պանիէլեան նշանագրերն: Բայց իմացաւ Սեբրովպ թէ օտար լեզուաց աթուլթայք ձեռնտու չէն հայոց լեզուի համար, վասն որոյ և կամեցաւ անշուշտ հայկեան տաւեր հնարել ու նրանցով խօսեցնել հեշտութեամբ և հարազատ հնչմամբ իւր սիրելի Սզգին Սգամայ և Սոյի լեզուն, որով որ խօսումէր նաև մեր հայկ նահապետն՝ ջրհեղեղէն յետոյ: Աստի՛ բոլոր հայաստան, Յունաստան,

Ասորուոց երկիրն և շատ տեղեր ման գալէն ու
 մարդկային ամենայն կերպ հնարներն էլ ամենայն
 տեղ 'ի գործ դնելէն յետոյ, ոչինչ օգուտ ստացած
 և յառաջադիմութիւն չարած՝ վերադարձաւ կրը-
 կին առ իւրսն. և նորանից յետոյ՝ բոլոր իւր յոյսն
 Աստուծոյ վերայ դնելով, գնաց 'ի լեառն առ 'ի
 աղօթել: Արին Տեսչութիւնն՝ Սերովպայ
 աղօթից Զանքն վարձատրելոյ համար, շնորհեց
 նմա նորաստեղծ Հայկական տառերն: Այն յօժա-
 րութեամբ և յուսով չէր գնում Ասորայէլ Սով-
 սիսի առաջն զԱստուածատուր օրէնքն ընդունելոյ
 համար, որպիսի եռանդեամբ աշխոյժ աշակերտք
 Սերովպայ դիմեցին Աստուածագիծ Հայկեան
 տառերն ընդունելոյ համար, երբ իջաւ Սա-
 յաղօթից լեռնէն: Այնուհետև ազնիւ մանկունքն
 անյագաբար սկսան ճգնիլ 'ի քաջ հրահանգս գրե-
 լոյն և վառեալ սիրով պատրաստել զանձինս 'ի
 հանդէս արքունի հարցաքննութեան, որպէս զի
 արժանաւորք լինիցին առաքման արքունի հրովար-
 տակաւ յօտար ազինս՝ յուսումն կատարեալ, 'ի
 թարգմանութիւն, 'ի բառնալ 'ինոցունց վաճառս
 իմաստից, 'ի կողոպտել զգանձս իմաստութեան,
 և մի ինչ բնաւ մի՛ թողուլ. ինչպէս որ ցոյց է
 տալիս ուրումն ճարտար հուետորի յետագայ բանն.

« Ասորոս ամենեւեմն, ասէ, գեամարէին, հանդեր-
 չէին, հուլէին, պարսասպէին, յուլի անհոնէին, եր-

էայնպէս զ Զանապարհ հարդէին, 'ի ծովն ընկանային, 'ի
 ընդ ընկան ընդէին, յերեւորն խոյրապէս Ելանէին,
 պարտանալն լայնալանջս ըմբռնէին, պարտապան օգտապա-
 րածս յաճէին, 'ի սասանապարտարս անհոտապարս յաճէին,
 պահ քան պէտնս մեշտ ընտրէին, աներկորն նպարտէ տը-
 տանէին. զարոյ պէնէ Բապտիստ յերտանէն զարծոյ Բարեայ
 լինելով» :

Եւ այսպէս 'ի վեց հարելը և 'ի քսան դաւա-
 ռացն Հայոց բերաւոր հաւաքուած մանկունքնե-
 ըն վաթսունք միայն ծաղկաքաղք ընտրուեցան ու-
 չնաշխարհիկ ոսկեփունջ մի կազմած, յուղարկե-
 ցան յ'աշխարհն Մորուոց, 'ի կեսարիա, յ'ալա-
 դա, յ'աթենա, յ'աղեքսանդրիա, 'ի Հռոմ, յ'աշ-
 խարհն Պարթևտինացոց և 'ի մեծն Սիւզանդիա,
 ուրանօր և սիրելի գտնուեցան նորա յաչս ամենե-
 ցուն կարի շատ իւրեանց ժրաջանութեամբն ու
 իմաստասիրութեամբն, որպէս ասէ Ճարտասանն .

« Ի վարտալն և 'ի ջանս պարտապետելով պանջէնս՝ ժրանային,
 արիւնէին, աշխարհէին, հարցապետ լինէին, տանելով,
 կրկնելով, վարժելով, վարտալելով, պարտապետելով պան-
 չէնս 'ի յերեւն օգտապարտ և 'ի գործս շահաւորս . տմնիք
 պարտեց գծագրութեան շահաւորելու, տմնիք պեմապար-
 հաւորելու՝ պարտապանան, պեմաբանան, պերկրաւ-
 ժանան, պարտապարտան, պերտաշարտան, պարտապարտա-
 խանան, պարտապան և պերկրաւորան, պարտապան և ըս

զբարձումն քահանայութեան 'ի տանէն Սրբոյն
 Գրիգորի. և արփիացուցիչ դպրութեանս մերոյ
 Մեսրոպ () շականումն ծածկած էր երկրի ծո-
 ցումն: Այսպիսի աղէտալի դիպուածքն տեսնելէն
 յետոյ ինչ պէտք էր անել արդեօք մեր սուրբ և ե-
 րանելի Թարգմանչացն այն յուսակորոյս աշխար-
 հումն, վշտաբեկ Հայաստանումն, որոյսեալ էր տե-
 սիլն, անմխիթար՝ դէմքն, երեքագին՝ անդամքն և
 ըստ ամենայնմի տխրալի՝ կերպարանքն: Արդեօք
 անդրադարձ ճանապարհանկանիլ դէպ 'ի հեռաւոր
 աշխարհներն, ուստի եկել էին. արդեօք երթալ՝
 հեռանալ տարաբնակ տատրակաց պէս անտառնե-
 րի, անապատների, քարանձաւների, գերեզման-
 ների և մենաստանների ամենախորին անկիւններն,
 ու նոցանում՝ վարանաց, ցաւոց, հեծեծանաց,
 ողբոց և արտասուաց բունիկս շինելով՝ հեծել,
 մնչել, միմեանց վուվուս արկանել, լացուցանել
 զափափայս (ԿԻՄՐԱՇՄՅՈՒՍ) վայրացն և արտասուաց
 գետեր յարուցանել այն անջրդի տեղերումն, մին-
 չև որ հոգիքն հալի ողբում, կոծում և անընդհատ
 սգում, և այնպէս վերափոխուին ինքեանք այս ան-
 ցաւոր աշխարհէս 'ի հանդերձեալն երանաւետ ու
 արժանապէս հանգչին հայր Աբրահամն զոգումն:
 Ա՛յ, ո՛չ այդպէս, սիրելիք. Թէպէտև նոցա գնացքն
 (յՕԿՈՒՐ ՊԿԷՆ) ցնծութեամբ էր ու հրճուանօք և
 դարձքն արտասուօք ու տրտմագին, Թէպէտ Վ՛ր

և ամշապուհ չկար՝ որ Մ, զգի արթնացեալ եռանս
 դուն հանձարներն գրկէ ու վարձատրէ առատաւ
 պարգև, թէպէտ Սահակ ու Սեւրովպ չկային՝ որ
 նոցա իւրեանց վարժարաններումն ազգի ազգի ա-
 ռաքինութեանց դաստիարակիչ կարգէին, թէպէտ
 նոցա բերած ոսկին ու մարգարիտն ոտնակոխ էին
 անում՝ անձնասէր Մխարարքն, նախանձոտ Սշ-
 խանքն, դէպ՝ի բարին և յաղնիւն հեղգ ժողովուր-
 դըն, և շատ վայրենի ու խոզամիտ մարդիկ, որոնք
 որ միշտ մտրակաւ կարօտին մերձենալ առ բարին
 ու երբէք չէն միտ բերիլ սրբել՝ մաքրել իւրեանց
 վերայի տիղմն, թէպէտ և կարի՛ շատ վիրաւորումէին
 նոցա սիրան իւրեանց սոպու, գուհիկ և անկիրթ
 ընթացիւքն ու խստաբարոյութեամբն, - սակայն
 Մ, զգի սէրն՝ ընդ նմին և նորա թշուառ բաղդն,
 մծտալուտ կործանումն, անհրաժեշտ կորուստն և
 մերձակայ անկումն բնաւին, ՚ի միտ բերելով մեր
 վշտաբեկ երանելիքն՝ յորդորեցին միմեանց մի՛
 ապաստ առնել զայնքան տառապանօքն, զոր կրեցին
 ՚ի պէտս Մ, զգին, մի՛ ձեռնթափ լինել յանառաջ
 նորդէն, մի՛ անփոյթ լինել զանհովիւ հօտէն, գուցէ
 ՚ի սպառ բարձի թողի լիցի, լքցի, պարտասեսցի,
 ՚ի կորուստ մատնեսցի: Աւ այսպէս խրախուսեցին
 միմեանց և նուիրեցին բոլորեքեան իւրեանց անձն
 ՚ի զոհ հայոց աշխարհի կեցութեան համար: Ա՛վ
 նուերք կենսառիթք, ո՛վ զոհք փրկարարք: Մ, զա-

տիւնք եղեն այնուհետև քրիստոնէական հաւատոյ
 երանեալ իմաստունքն և խափանիւք Օրադաշ-
 տական մոխրապաշտութեան, տէր և պաշտպան
 կանգնեցան հայրենեաց, ապաւէն և օգնական գտան
 անտերունչ ժողովրդեան և քաջ առաջնորդ կա-
 ցին մոլորեալ Հայկազանց, չնայելով որ ինքեանք
 ևս էին անտէր, անհովիւ, անպաշտպան, անառաջ-
 նորդ և անօգնական: Այսպէս հաստատուն հա-
 ւատն, անխաբ յոյսն, բոցավառ սէրն և Աստուած-
 ծապարգև իմաստութիւնն իւրեանց հմուտ առաջ-
 նորդ ընտրելով, սկսեցին նախ՝ ժողովուրդը կըր-
 թել, սերմանելով նորա սրտումն Աստուած-
 պաշտութիւն, քաջ ազգասիրութիւն, հայրենա-
 սիրութիւն, միաբանութիւն, եղբայրսիրութիւն
 և այլն՝ և այլն, և ապա՝ վառել, բորբոքել, զի-
 նաւորել վեց բիւր արի նահատակներ հոգւով և
 մարմնով ու վստահաբար տանել պիղծ, սուտ և
 որովայնապարպատ Արարից դէմ, որ կատաղաբար
 ջանք էին անում աւերել, քանդել, կործանել,
 եղծանել Հայոց աշխարհիկն ու նորա ուղղափառ
 եկեղեցիքն հիմնայատակ: Ահա անգութ Արարիք,
 անհասարկ Սասանականք: Հայոց ամենալի՛ ամե-
 նահարուստ՝ ամենագեղեցիկ աշխարհիկն ինչո՞ւ
 այդպէս անողորմաբար յաւեր էք դարձուցանում:
 Աման է՞ր էք կամենում, ծնունդք ի՞ժից, ՚ի խաւար
 մոխրապաշտութեան փոխել Հայաստանեայց ուղ-

ղափառ եկեղեցւոյ Մատուածպաշտուածեան անա-
 ղօտ լոյսն: Մ.յո՛ հասանելիք ձեր դիւական չար
 նպատակին, եթէ միայն Հայաստանն չունենար այն
 հոգեբուղիս վարդապետներն, որոնք որ իւրեանց
 Մատուածապարգև իմաստուածեամբն ձեր Սոգ-
 պետներին 'ի խաւարէ հրապաշտուածեան դարձու-
 ցին 'ի լոյս Մատուածպաշտուածեան, 'ի մոլոր
 ագիտութենէ - 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան,
 որպէս վկայեն և ձեր շատ դրերն անկիւնաթագ:
 Իսկ մեր ճշմարտաբան գրերի վկայութիւնքն ան-
 համար են ու անթիւ: Քանզի մեր իմաստուն և
 սուրբ Թարգմանիչք և՛ բազմաշխատ պատմագիրք
 Մզգիս՝ Հայկայ, Արամայ, Պարոյրայ, Տիգրա-
 նայ, Աղարշակայ, Արշակայ և Արտաշիսի պէս
 իմաստուն և՛ ուսումնասէր և՛ ազգաշէն Թագա-
 ւորների ազնիւ արիւնը իւրեանց երակներումն
 ճշմարտապէս ունենալով, քաջապէս ճանաչել են
 իւրեանց հարց մեծագործութիւններն, վատթար-
 ազգի՛ Պարսիկք, և անջինջ գրաւոր յիշատակաւ
 Թողել են մեզ, որպէս զի յորդոր լինին նոքա
 (գրաւոր յիշատակ) ձգելոյ զամենեսին զմեզ դէպ 'ի
 այն մարդկութեան խանձարուրն, որոյ եղեմա-
 շունչ զեփիււնների քաղցրիկ հովերն, սառնորակ
 առուակների անոյշ խոխոջքն՝ ի վաղուց հետէ սպա-
 սումեն մեզ. որոյ մեծագործ շէնքերի գլուխներն
 պիտի ծուռին զմեզ բարեւելոյ համար՝ հեռուէն

տեսած ժամանակն. որոյ վանքերն պիտի պատմեն մեզ իւրեանց միջի եղած՝ Նարեկացիների վարքը, Սորենացիների առաքինութիւնները ու իմաստութիւնը. Ս իրապն պիտի մեր միտքն ձգէ մեր երկրորդ փրկչի, Գրեգոր Սուսաւորչի, չորեքտասանամեայ կենդանի թաղուելը, Նորա ցանկալի յարութիւնը և կուսպաշտութեան խաւարը գերեզմանի մէջ թողնելը. Սեպուհ լերին արձագանքներն պիտի մեզ պատմեն Նորա հոգեբուղխ արժանընդունակ աղօթքը, զորս մատուցանումէր առ Մատուած մեզ համար. դաշտն Մրտազու, որ թշնամեաց ոսկորներովն ծածկուած է, պիտի պատմէ մեր դիւցազանց քաջութիւնները, խրոխտաձայնասելով. այստեղ հաստակուեցաւ Սեծն Սարդան՝ իւր քաջ նիզակակիցներովն՝ ի սէր հաւատոյ և ՚ի պաշտպանութիւն հայրենեաց՝ պարծանելով պիտի ասեն Ռիւրակնեան լերինք՝ թէ մեր վերայ ստեղծուեցաւ դրախտը. անտի ՚ի բարձուստ խրոխտալով պիտի գոչէ ամնրամերձ Մյրարատն ախոյեան՝ թէ իմ վերայ իջաւ Տապանը, ես եմ եղած մարդկութեան երկրորդ դրախտը ու իմ ստորոտումն է դրած երկրիս հիման քարն ՚ի Տեառնէ՞. անդուստ Մյրարատեան Վախագահ Սայր Մթուն ամենայն հայոց սուրբ Լջմիածին, որ միակ և եթ միսիթարութիւն է արդի հայկազանց, պիտի գոչէ.

"Որդիք, որոնց հարք քաջք ու առաքինիք
 Լոցսուցին դաշտեր դրքեր ու երկինք,
 Թէ կայ սրտի ծովք կաթիլ մ'արիւնիկ
 Հայկայ աղբերէն կամ 'ի Պահլավիկ,
 Թէ զփառքն հայրենեաց ձեզ այլ դրէք փառս,
 Ձենն 'ի սիրտ զարկէք, ելէք 'ի Արտաղ:

ԼՍսպէս ահա բոլոր Հայաստան պիտի պան-
 ծալուլ ցնծայ, և օտարք պիտի զարմանան՝ տեսա-
 նելուլ, որ մեր՝ Սախնիք ևս լաւապէս իմացել են
 ցոյց տալ իւրեանց երկրի մէջ Ռաբելոնի, Սե-
 նուէի և Լճիպտոսի մեծագործութիւններն. պիտի
 իմանան (օգորտ) նաև՝ որ Հայերն ամէն ճարտա-
 րութենէն, ամէն կասարելութենէն աւելի ԼՍ-
 տուած պաշտութիւնն են համարել իւրեանց պար-
 ծանք ու փառք և հոգեշահ առաքինութիւններն:

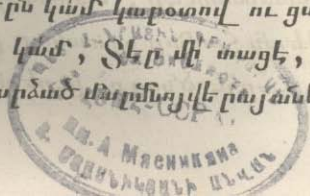
Ժամ է ուրեմն պաշտել ՂՏԷԷ,

Ժամ է որդէն սեբել ՂՂԳ ԹԷ.

Սեր Լճի չի կարող զարգանալ ուսմանց և
 արհեստների մէջ, մինչև որ ազգասէր անձինք
 չշատանան ու միամտութեամբ և քաջութեան հո-
 գւոլ Լճի պայծառութեան համար չջանան:
 Ինչպէս նախ՝ պիտի ազգասիրութեան առաքինա-
 կան եւանդն այնպէս տնկուի մերայնոց սրտի մէջ,
 զի՞ որքան որ հասակն մեծանայ, ազգասիրութիւ-
 նըն այնքան առաւել արմատ բունէ, աճի և զօրա-
 նայ: Եւ յայնժամ Լճի, կամ Հայրենեաց սէրն

անյալիսի մէկ սաստիկ զօրութիւն կունենայ նոցա
 վերայ, մինչև անգամ կհանէ ու կյափշտակէ նոցա
 ոգին և սիրան և՛ կտանի ՚ի հայրենիքն, ուրանօր՝
 և մերազնեայ պերճապսակ թագաւորաց գերեզ-
 մաններն ցոյց տալով, նախ՝ շատ ու շատ կլացնի,
 և ապա՝ կհաւատացնի, որ չկարծեն թէ Մ. Ղզի
 բաղին և յաջողութիւնն նոցա ոսկորների մէջ մը-
 տած՝ թաղուեցան երկրի ծոցումն: Արոց ձեռամբ
 պիտի լինի այս բանս: Աւաւե լապէս, ՚ի հարկէ,
 դաստիարակաց, վարժապետաց և ծնողաց: Այլ-
 նողք, մանաւանդ մարք, եթէ լաւապէս իմանային
 թէ իւրեանց տուած օրինակն որչափ մեծ ոյժ ու զօ-
 րութիւն պիտի ունենայ իւրեանց զաւակաց մտքի
 վերայ, ու ժամանակով նոցա լաւ կամ վատ լինե-
 լոյն ինչ աստիճանի ներդործօղ պատճառ պիտի
 լինի, երբէք նոցա առաջին մէկ խօսք չէին ասիլ,
 մէկ բան չէին անիլ՝ առանց հիմնաւոր ուշադրու-
 թեամբ մտածելոյ թէ »Ա՛յտ՝ այս բանը խօսելով համ-
 անելով, պիտի իմանամ, որ ասած համ արագներն մեր
 պատմաց ճարտիցն յաւիտեան պիտի գործն չգայ»: Այս
 մտածութեանէս, որ ազնիւ սիրտ ունեցող մարդ-
 կանց վերայ շատ մեծ ոյժ ունի, անշուշտ կա-
 րեն հետեւեցուցանել ծնողք թէ՛ յետ մեր վախ-
 ճանի, մեր զաւակներն կամ կարօտով ու ցաւելով
 պիտի զմեզ յիշեն, կամ, Տէր մի տացէ, ժամա-
 նակով մեր հող դարձած մարմնայ վերայ անէծքներ

38/ - 4003
 (6104)
 33

ու նախատինքներ պիտի կարդան: Աստի՛ մէկ էր
 բեխայ կրթեւոյ համար, ծնողք պիտի աչաց առա-
 ջի ունենան անշուշտ այս երկու բանը անբաժ 'ի
 միմեանց, նախ՝ բարի օրինակ լինելն, երկրորդ՝
 հոգեշահ խրատ տալն: Անբաժ ասեմ՝ այն պատ-
 ճառաւ, զի մարդիկ՝ որք այլոց խրատ կտան ու
 ինքեանք չեն պահել կամ կատարել զայն, կնամանին
 այն կօշկակարին, որ ամենեցուն համար կօշիկ կը-
 կարի ու ինքն բոբիկ ման կգայ՝: Այլ յիշուի
 այս երկու բանն Ահո-շո-ւե-մէջ ու անձանձրանալի
 Սոսորո-ւե-մէջ ճշդապէս 'ի գործ դնելն ծնողք
 մանկան օրօրոցքէն, տէս՝ թէ ո՞րչափ ձանձրու-
 թիւնք, ո՞րչափ բամբասանք, ո՞րչափ չարիք, ո՞ր-
 չափ անհաւատ գլուխներ պիտի պակաս լինելն մեր
 Ազգի միջիցն. ո՞րչափ աղքատութեան տրտունջ-
 ներ պիտի դադարելն, ո՞րչափ դատարկաշրջիկ
 պատանիք իւրեանց անգին ժամանակն ծուլութե-
 նէ ու մեղքէ ազատելով, անմեղ՝ զուարճալի և
 օգտակար պիտի անելն: Այլ և արդարութեամբ
 վարուելով հարստութիւն պիտի դիզելն, ու հար-
 ստութիւնը լաւութիւն անեւոյ համար պիտի բա-
 նեցնելն. առուտուրի մէջ խօսքի տէր, աշխա-
 տանքի մէջ անխոնջ, հայրենեաց ազատութեան
 համար անձնանուէր, մարդկային ազգի յառաջա-
 դիմութեան համար օգտակար լինիլ պիտի ջանա-
 յին: Ահարկէ ծնողք՝ իւրեանց ծնողական գու-

Թը, սէրը, հոգը և վախը ըստ տեղւոյն՝ ՚ի գործ
 ածելէն յետոյ, պիտի առաւելապէս ջանան ճանա-
 չել Թէ որ բանն է օգտակար երեխային, որ բանն
 վնասակար. և ըստ այնմ՝ օգտակարն ու լաւն գոր-
 ծել տան և վնասակարէն ու վատէն զգուշացու-
 ցանէն մեծապէս⁹: Բայց աւա՛ղ. ծնողք Թէպէտ
 կ'սիրեն զիւրեանց որդիքն, կ'ինամեն, կ'վախեն՝ որ
 նոքա մէկ վնասի չհանդիպին, բայց շատ անգամ՝
 տգէտ ու անկիրթ լինելով, չեն իմանալ ու չեն
 ճանաչիլ Թէ որ բանն է նոցա օգտակար և որն
 վնասակար. վասն որոյ երեխայի համար օգտակար
 եղածն չեն անիլ, այլ նորա սրտի ուղածն կ'կա-
 տարեն. զի մի՛ գուցէ երեխայի սիրտն կոտրի ու
 տխրի, կ'աւեն: Տէս, դու, տգիտութեան չարի-
 քըն. աւելի լաւ են համարում՝ որ երեխայն վնա-
 սուի, քան Թէ տխրի. և այսպէս տղայն մեծա-
 նումէ անկիրթ, անկարգ ու կոպիտ. յետ որոյէլ
 անոյշ խօսքն նորա քարացեալ սրտի վերայ չի՛
 ներգործում. վասն զի պզտիկուց ամէն սրտի ու-
 զածն այնպէս յաւաջ տանիլն է սովորել: Տղայ
 մի՛ որ ՚ի մանկութենէ իւր ամէն յոռի կամքը կը
 վարժի կատարել, բուռալով՝ գուռալով՝ գոչելով ու
 կանչելով ամէն սրտի ուղածն կ'կամենայ յաւաջ
 տանիլ, ոտներն գետնին խփելով՝ ձեռներն պատե-
 րին զարնելով ու ինքն գլխովիմք երկրի վերայ Թա-
 ւալելով՝ անպարկեշտաբար իւր ծնողացը կ'հայհո-

յէ, էլ այնուհետև ինչպէս կարելի է նորան զըս-
 պել, եթէ նամինչև ութ կամ տասն տարին օրինա-
 ւոր նախակրթութիւն չէ ունեցել: Այսպիսի ան-
 կարգ կրթութեամբ, լաւ ևս ասել, կոպտութե-
 մեծացած ու իւր անտեղի կիրքը ամէն առթի մէջ
 'ի գործ դրած տղայի վստճանն ինչ կ'լինի: Ա-
 հարկէ չարութեանց ետեէ երթալ, ամէն մտքին
 եկածն յառաջ տանիլ, ամենեցուն չարիք ուղել,
 անգթութեամբ ամենեցուն վնաս հասուցանելոյ
 հետ լինիլ, ուրիշի խեղճութեան վերայ՝ գութն
 շարժելոյ տեղ, ուրախանալ - և այլն և այլն: Սո-
 քա են, ահա, տգէտ ծնողաց կրթութեան պը-
 տուղներն: Եթէ տասն կամ տասներկու տարեկան
 երեխայն մարդավարութեան սկզբունքը չգիտե-
 նայ, Եւրոպացւոց մէջ մեծ ամօթ կ'համարուի՝
 ոչ միայն երեխային, այլ և իւրեան ծնողացն.
 վասն որոյ՝ երեխայի լեզուն բացուելուն պէս,
 մայրը կ'սկսի քաղաքավարութեան վայել խիստ
 հարկաւոր բաներն սորվացնել. այնպէս՝ որ վեց
 կամ եօթն տարեկան երեխայն շատ լաւ գիտէ թէ
 իրանից մեծի առաջին ինչպէս պիտի շարժի, բ"րև
 պիտի տայ, բարև պիտի առնու, ինչպէս պատաս-
 խան պիտի տայ, շնորհակալ պիտի լինի, կամ
 մէկ բան պիտի խնդրէ: Թէ որ կրթութեան հա-
 մը առած¹⁰ Արևելցի ոմն - օրինաւոր կրթուած
 Եւրոպացւոյ երեխայի հետ խօսելու լինի, կ'զար-

մանայ ու կ'հիանայ նորա կարգաւորեալ խօսակցութեան ու շարժուածքի վերայ, և կարծիք չկայ թէ կարի՛ շատ կփափագի, որ իւր ազգի երեխայքն էլ այնպէս գեղեցիկ կրթութիւն ունենան ու իւրեանց մատղաշ տարիքէն իմանան մարդ լինիլ և մարդոյ հետ կատարելապէս վարուիլ: Բայց աւա՛ղ. այն միջոցումն, որ Աւրոպացւոց երեխայքն իւրեանց հարկաւոր եղած կրթութիւնը և ուսմունքը սորված՝ պրծած են լինում, մերայինք՝ ո՛չ թէ միայն չէն էլ սկսած լինում, հապանակ, ծնողաց անհոգութեամբը, իւրեանց պատուական ու թանգ օրերն փողոցներումն դատարկաշրջութիւն և ունայնաբանութեամբ են անցուցանում, որով և իւրեանց ապագայ երջանկութիւնն ու պատիւն են փչացնում: Ուստի հարկ է որ Արևելցի մարք իւրեանց անմեղ զաւակաց կրթութեան համար հոգս անեն՝ ջանան, և գիտենան հաստատապէս, որ սրանից արդիւնաւոր, վե՛՛ս և աստուածահա՛՛ճոյ բան չէն կարող անիլ 'ի կեանս իւրեանց. վասն զի որ և իցէ ազգի փառաց ու երջանկութեան պատճառն, որպէս և նորին թշուառութեան ու անպատուութեան առիթն, ծնողք են - իւրեանց տուած լաւ կամ վատ դաստիարակութեամբն¹¹:

Բղաչեմ և զձեզ, ո՛վ դաստիարակք և վարժապետք մերազնեայ մանկանց, որ ղեկավար լինիք նոցա խղճմտանացն, անփոփոխելի ճշմարտութիւնս

ներ և ազգասիրութեան օրէնքներ անջինջ գրե-
լով նոցա մաքուր սրտից մէջն: Քանի՛ որ ազատ
են նոցա սիրտն ու միտքն բոլոր կանխակալ ատե-
լու թիւններից և ծուռ ու թեք սկզբունքներից,
սովորացրէք նոցա մեր քաջ նախնեաց վարքն և
ցաւալի դիպուածներն, որ հեռի՛ կենան՝ մեծապէս
զգուշանան նոցին վատթար պակասութիւններիցն
և՛ հետեւեն և՛ նմանող լենին նոցա առաքինու-
թեանցն: Ընեցէք, նախնին Սուրենի¹² նման,
այն մատղաշ տղայոց ձեռքէն, զորս ծնողք ձեր
խնամատարութեանն են յանձնել, Պատուելի ու-
սուցիչք. տարէք ման ածեցէք նոցին քաղցր հայ-
րենեաց ամենացանկալի տեղերն, որոց կարօտ են
խիստ Լճրարատեան աշխարհի մանկունքն, որք
իւրեանց գորովագութ մօր ծոցէն ակամայ բա-
ժանուած՝ ցիրուցան են եղել ընդ տիեզերս ամե-
նայն աղէխարշ սրաիւ, որոյ հաւաստի ապացոյցն է
հին Չուղայեցի Հայկազանց սրտաշարժ ողբն,
որք՝ հրամանաւ Պարսից Շահ Լեբաս թագա-
ւորին, գերի վարեցան՝ ի Պարսկաստան՝ 1605 թն¹³:

Յոյց տուեցէք նոցա մեր հարց գեղեցիկ յի-
շատակներն, մեր վեհ նախնեաց բնակարաններն,
մեծամեծ քաղաքների աւերակներն, որ երբեմն
չէն և՛ անուանի և՛ մնարդով լի էին, բայց այժմ
նոցա անունն բնաւին մնուացուած է ու միանգամայն
չի՛ յիշվում: Յոյց տուէք նոցա թագաւորական

հոյակապ պալատների քանդուած ու քարատակ-
 ված տեղերն և սիրուն ու երկնաբերձ տաճար-
 ների աւերակներն, որոց տխրալի շողքն կամ՝ ցա-
 ւալի տեսարանքն մարդոյս սրտի մէջն մին դող,
 ցաւ և զարհուրելի սարսափ են ձգում: Ա՛յ միլի-
 ծոներ ու բիւրեր, այլ Ա՛զգի սերն է միայն կա-
 րողացել տալ կառուցանել զայսս մեր վէհանձն
 նախնիքներին: Յոյց տուէք նոցա ասպարիսաց ա-
 ըիւնազանգ տեղերն՝ սարերն, բլրներն, դաշտերն
 և բելդերն, որոց վերայ շատ քաջ պատերազ-
 մողք անկան, մեռան և նահատակուեցան՝ ի պատ-
 ճառս նախանձու, գրգռութեան և անմիտն շա-
 հասիրութեան ու փառամոլութեան մին քանի իշ-
 խանների, զորօրինակ. Ա՛սակայ, Ա՛երուժա-
 նայ, Ա՛եստն Սարգսի և սոցա նմանների¹⁴: Ա՛ւաղ,
 եղուկ ձեզ դէնակորոյս իշխանք, բարձրութիւնն՝
 որին ցանկացաք դուք, որքան՝ խորագոյն խորխորա-
 գործեց ձեզ և նոցա համար, որոց կորստեանն
 պատճառ եղաք դուք: Ա՛ւաղ և ձեզ, որ սնոտի
 յուսոյ և անցաւոր աշխարհիս երկիւղի հետ գնա-
 լով՝ բաժանուեցիք խաչէն, և աւօրեայ մահիցն
 զարհուրելով՝ ընկաք յաւիտենական կորուստն:
 Պառնապէս լալով և ա՛խ քաշելով պատմեցէք ձեր
 զաւակաց ու համբակաց, Ա՛արժապետք բարիք,
 այն սխալանքներն, որոց համար որ երբեմն մեր
 Ա՛զգն ողորմելի ծառայութեան մէջ անկաւ և

ցայսօր ևս դուրս գալ չէ՛ կարողանում : Պար-
 ձեալ ան քաշելով և խղճալի դիմօք յողոց հա-
 նելով 'ի սրտէ՛ սիրոյ կապով միաւորեցէ՛ք նոցա
 փափուկ սիրտն Մ.զգի հետ : Օ՛ր շատ անգամ
 Մ.զգի սէրն այնպիսի գեղեցիկ համարձակութիւն
 է տալիս տկարամիտ մարդկան, որ անվէհեր ձեռ-
 նամուխ են լինում՝ նոքա յայնպիսի դժուարին
 գործ, որ միայն հանձարաւորացն և ճարտարա-
 գունիցն է սեպհականութիւն : Արով և պատճառ
 երջանկութեան են դառնում՝ թէ՛ իրանց և թէ՛
 աշխարհի : Մ.պա ուրեմն ձեզանից է կատեալ Մ.զ-
 գի բաղդն, ո՛վ Արժապետք և Նոողք. դ՛ուք
 էք ազգասիրաց յոյսն . առաջնորդեցէ՛ք նոցա, և
 լաւ կերպիւ տպաւորեցէ՛ք ազգասիրութիւնն նոցա
 սրտի մէջն . և դ՛ուք արժանապէս կ'ստանայք յՄ.ս
 տուծոյ վարձք, և երախտագէտ և շնորհապարտ
 Մ.զգէս գովութիւն և՛ փառք և՛ պատիւ :

Մ.յԼ որովհետեւ մերայինք անպատմելի իմն
 կերպիւ սառել են մեր նախնեաց և Մ.զգի սիրոյն,
 վասն որոյ՝ զնոսա յազգասիրութիւն յորգորելոյ
 համար, պիտի 'ի գործ դրուին այն հնարներն,
 որովք վարվումէին հին ժամանակի Հայերն . և
 որովք լուսաւորուել են, կարելի է ասել, բոլոր
 Աւրոպացիք : Ա՛յ այլ ինչ էին այնօրիկ (հարեմէն),
 եթէ ոչ - Մ.զգային երգեր, խաղեր, տաղեր և
 պատմութիւններ, որովք գովումէին մեր նախ-

նիք բարերար մարդկան քաջութեանց գործքե-
 րն, և նոցին յիշատակաւն զուարճացուցանելով
 զբոլոր հասարակութիւնն՝ վառումէին նոցա սիրտն
 ազգասիրութեամբ¹⁵ : Այլ այս բնաբոյս օրէնք են
 և գեղեցիկ սովորութիւն . որ և՛ս առաւել պիտի
 բարձրացուցանել գովասանական բանիւք այն մար-
 դիկներին, որք արդէն բարձրացել են հասարա-
 կաց պայմանէն իւրեանց վսրուց առաւելութեամբ
 բն . պիտի քարոզել նոցա կենաց հանդէսներն
 հրապարակական տօներում, զուարճանալ նոցա
 յիշատակօքն և պանծալ նոցա քաջութեամբքն՝ ՚ի
 նախանձուկս անձին և ՚ի խրախոյս ընկերաց¹⁶ :
 Սեր նախնիք հաստատ գիտէին, այժ, որ Սուրբ
 Գրոց ընթերցանութեամբ, երգերով, խաղերով,
 տաղերով և բանաստեղծական պատմութիւններով
 աւելի կարելի է յորդորել ժողովրդոց սիրտն,
 հակելով նոցա միտքն դէպ ՚ի լուսաւորութիւնն և
 ազգասիրուին, քան թէ ուրիշ օտարազգի կամ
 օտարաշունչ գրուածներով, որոնք՝ գուցէ իւր-
 եանց արժանաւորութեամբն, հազարապատիկ նա-
 խաղասելի ու օգտաբեր էլ լինէին նրանցից : Աւս-
 տի՛ մեր արժանայիշատակ նախնեացն հետեւելով,
 վեր առնումք զառաջինն Ազգի լուսաւորութեան
 համար, Պատուելի վարժապետք, իւր սրտի սիրած
 երգերն, խաղերն, Սուրբ Գիրքն և պատմութիւն,
 իբրև գլխաւոր և առաջին դաստիարակիչ նորին,

որովք 'ի հսուամն բանաստեղծներն աւելի գործ գործեցին մարդկութեան մէջ որ և իցէ փոփոխութիւն առնելոյ համար, քան թէ աշխարհակալ թագաւորներ իւրեանց զէնքերովն ու աղեղներովն: Մանսօրինակ Ղզգային բանաստեղծներին՝ գտնուել են և՛ անուանի ազգասէր մարդիկ և՛ անուանի արհեստաւորք, որք իւրեանց երևելի արուեստներովն և պատուական ձեռագործներովն զարմացրել են մինչև անգամ Աւրոպացւոց ևս¹⁷: Ի այց՝ ով արդեօք մին վարձք տուեց մեզնից՝ փոխարէն նոցա վաստակոցն. կամ՝ ով արժանապէս պատել տուեց. ով մին քաղցր երես ցոյց տուեց. ով յորդոր և քաջալերութիւն կարդաց. ով օգնական և յուսադիր եղև նոցա: Աղէ՛լ են մարդիկ, կամ այժմ՝ իսկ կան, որք անպիտի նահատակաց ճակատի գետօրէն քրտունքն սրբած լինին, որք 'ի սէր Ղզգի և հայրենեաց՝ աշխատութեան մէջ լինելով հանապազ, զանազան դժուարութեանց են հանդիպել ու անպատմելի ցաւերի են պատահել: Որք՝ առանց մէկի օգնականութեան - նոյն իսկ Ղզգին պաշտպան կալով, անթիւ ներութիւնք, պէսպէս վշտեր, զզուանք, հալածանք և մահ են կրել համբերութեամբ¹⁸: Աղէ՛լ են մարդիկ, կամ այժմ՝ իսկ կան, որք անպիտի նահատակաց յիշատակն՝ գոնէ մեռնելէն յետոյ, արձանագրութեամբ անմահացրած լինին¹⁹: Բւանդ, հազար աւաղ մեր

Թշուառ անմիաբանութեանն :

Ա՛ր Մ. զգն՝ որ երբեմն Տրդատեան սրընթաց կառքի նման փառաց ճանապարհի վերայ հեշտութեամբ վազումէր, այժմ՝, ափոսս, տգիտութեան ցիւրմէջ է խրուել՝ յիշեալ կառքի արագատոյտ անիւների պէս, և՛ անտէր և՛ անշարժ մնացել է կէս ճանապարհումն : Ա՛յլ տրտմալի պատկեր. ո՛վ ցաւալի տեսարան. ո՛վ դառն պատահար... : Աղորմեցէք, ո՛վ բարեկամք. օգնեցէք - ազգասէրք, խրախոյս կարդացէք - վարժապետք և ծնողք, որ պէս զի յառաջ դան քաջ մարդիկ, ձեռք մեկնեն զօրաւորք ու յտակ յարդարուն ճանապարհի վերայ հանեն՝ դնեն այն, որ դժուար ճանապարհաց մէջ արգելուել, խրուել և մնացել է²⁰ : Մ. յս է բարեպատեհ ժամն, զի է՛ մեր Թագաւոր ուսումնասէր, բարեպաշտ և ամենողորմած () գոտափառ Այսյրն ամենայն Առաջնաց Ազգ. Ք. ՄԱՆ. Դ. Բ. այս է աջողակ և երջանիկ օրն, որովհետեւ՝ փառօք Մ. նմա՛հ Բարերարին Մտուծոյ և շնորհիւ՝ ի Տէր հանգուցեալ երջանկայիշատակ Այսսեր՝ Արեւիկայոսի Ա, - արդէն՝ ի վաղուց հետեւ ազատուել ենք Վարսից դառնաշունչ տէրութեան ծանր լուծի տակէն ու նորին բարբարոսական չարչարանքներիցն. դ՛ուրս գան, հապա ուրեմն, ազգասէրք, առաքինիք, բարերարք և՛ փառաց ասպարէզն մտանելով, գեղեցիկ օրինակ լինին

այլոց համար: Լ՛նօգուտ է բնաւին տանն նրա տե՛լ ու ազգասիրութեան անուամբն դատարկ խօսելով պարծի՛լ, որպէս անումեն մին քանի փառամո՛ղ իշխանք ու քանի մի շահախնդիր և արծաթապաշտ գիտնականք: Լ՛յսպիսի բաներն մի միայն Պարսից Սէհափաու Շահերի գոգճագոգայ կամ գոճագոգայ²¹ յատկութիւնքն են ու սեպհականութիւնքն: Թո՛ղ առաքինութեան հրապարակըն դո՛ւրս գան ազգասէրք, աշխարհին երեւին, յորդորե՛ն, սիրտ տան, բոլորին կանչե՛ն ՚ի միաբանութիւն, ժողովէն զամենեսին ու եղբայրաբար կապե՛ն զնոսա միմեանց հետ սերտ սիրով, և բոլոր ունեցած ջանքն ՚ի գործ դնեն՝ ուսում, արուեստ և քաղաքականութիւն ծաղկեցուցանելոյ և յառաջ տանելոյ համար, յորս՝ օր ըստ օրէ, յառաջ են գնում Եւրոպացիք հսկայաքայլ ընթացիւք: Եւրանի՛ Լ՛ղգին յայնժամ, երանելի եղիցի և յաւիտեան:

Եւրոպացւոց բազմաւրդին լուսաւորութիւնն տեսնելով և մեր Լ՛ղգի անլուսաւորութիւնն, նախանձ մեծ անկաւ հոգիս. ուստի վստահացայ կարեացս համեմատ, իմ Լ՛ղգիս պիտանի լինիլ, ՚ի միտ բերելով թէ Լ՛ստուած տկարաց ձեռքովն միշտ մեծ մեծ բաներ կարող է կատարել, և կատարումէ իսկ: Եւ այս, ՚ի հարկէ, հզօրներին ու մեծաբաններին ամօթալից առնելոյ, որպէս և

լաւ օրինակ էլ ցոյց տալոյ համար²² : Մ.յո իմ պիտանի լինելու ուրիշ կերպով չէ՛ լինելոց, եթէ ոչ-՝ «Երբ Վհարով» որով յոյս ունիմ և ցանկամ ընթերցասիրութիւն տարածել իմ Մ.զգի մէջն, մանաւանդ պարկեշտ ()ըրիորդաց, յորոց առաւելապէս կախի մանկանց լուսաւորութիւնն՝ նոցին մայրական ասպարիզումն գտնուած ժամանակն : Օ.ի ազգի իսկական երջանկութեան պատճառն՝ բարեկիրթ գերդաստաններն են. բարեկիրթ գերդաստան կազմողքն էլ մայրերն են. երանի՛ ան Մ.զգին, որ՝ մայրական դաստիարակութիւնը ծաղկեցնելոյ համար, օր ըստ օրէ կաւելացնի իւր փոյթըն ու խնամքն : Մ.ու յաւիտեան կ'կործանուի Մ.զգն, եթէ իւրաքանչիւր գերդաստանի մէջ գէ՛թ ձայն մի չգերազանցի յօգուտ ճշմարտութեան, որ առ մերովք ժամանակօքս կարի՛ շատ պակասի : Ճշմարտութիւնն է՛ եզական կեանք հոգւոյ և եզական ապագայք մարդկային սեռի : Մ.զգ մի, եթէ ունի իւր մէջն բարեպաշտ և համամիտ ընկերութիւն կամ միաբանութիւն, նախ է՛ պաշտպան ինքն ինքեան և ապա պառօսպարան հայրենեաց ու մարդկութեան : Եթէ ոչ կուրացած է զմարդան ախտերով և բնակումէ ինքն անդունդքի չորեքկողմնումն ու մերձ է՛ ՚ի գլորիւ. բայց երբէք չի ցանկալ ձգել այն խորխորատը իւր զաւակներին : Մ.ու յաւիտեան կ'կործանուի գերդաստ

տանը, եթէ նորա ծոցումն չբարձրանայ գոնէ ձայն մի յօգուտ ճշմարտութեան: Աւրաքանչիւր գերդաստան ունի անխոստովանելի աստուածութիւն մի, որոյ զօրութիւնը անյաղթելի է և բարութիւնը անպակասելի. որ ապրումէ միմիայն մեր կեանքովն, ուրախանումէ - մեր ուրախութեամբն, երջանիկ է - մեր երջանկութեամբն. որոյ և բոլոր զօրութիւնը ու կարողութիւնը ելեալ ծագումէ 'ի սիրոյ: Այս աստուածութիւնը մայրն է, առ որ դարձեալ աղաղակումեմք մեք: Անգամ մի Ապստոսն՝ Սապօլէօն ասաց Ամանաս Տիկնոջն. » Արեւոտ-Երեմի հին դաստիարակութիւններն պիտանի չեն բնասին. ինչ է պահանջում, որպէս զՊապղեայումն դեռասկասանչին. հարողանան լասպէն՝ հրեւոտել » : » Ապստոսն » պատասխանեց խելացի կինն: Այս խօսքը յապուշկրթեալ զարմացրեց Ապստոսին: » Բարոտ է » ասաց Սապօլէօն. անադիկ լիակատար դասակարգութիւն կրթութեան: Պարտ է, Տիկին, որ դուք պատրաստեք մայրերը, որոնք որ կարողանան կրթել իւրեանց զաւակներն: Ճշմարտութիւնը ոչ թէ միայն սովորցնումեն, այլ և ազդելով տը պաւորումեն 'ի միտս: Արանում միմիայն պարունակվումէ կնոջ ընդունակութիւնը (համ որանով միմիայն գերապահանջումէ կնոջ ընդունակութիւնը), զի ինչ որ նա կամենումէ, մեզ հարկադրումէ ընդունել և սիրել զայն: Սապօլէօն ասումէր. » Արեւոտ

ապագային մշտ Տօր Բէրին (պտուղքն) Էն ու արդէան
 քն) . և երևելի անձին բաւականութիւն էր
 համարում յաճախակի կրկնել, թէ նա՝ իւր
 բարձրագոյն աստիճանի մասին, պարտական էր
 իւր մօրն: Հանրահաշակ փիլիսոփայն Ղաերմանա
 ցոց, Վանտ անուն, սիրումէր ամենուրեք ասել՝
 թէ նա ըստ ամենայնի պարտական է իւր մօրն մի
 անգամայն: Մկանաւոր Րնախոյզն կամ Րնագէտն
 Ղաղղիացին Վիւլբէ իւր մօրէն ստացաւ նախա
 սկսուածքը ան թանի, որ ՚ի վերջոյ առատացրեց
 նորա ոգին կամ տաղանդն: Օ ի առանձին իմն
 մայրական բնածին ազդմամբ ուղղեց նա կատարե
 լապէս բոլոր նորա հակամիտութիւնքն դէպ ՚ի
 բնութիւն սորվելն: Վիւլբէն ասումէր. »Մօր
 աչաց արտաջին և նշարումէի և բարձր ճայնիւ հարդումէի
 պարճաբանական ու գրանական գրեթէ: Մայրէն ան
 տոտայրեց նա ինչանում ան բարբառը դէպ ՚ի ընկերցու
 ՚իւրումիւնը և ան հեղատրտումիւնը դէպ ՚ի ամենայն
 տարանջանէն, որոնք որ աղբիւր կէնայ եղէն ինչ համար»:

Կրթութիւնը կ'պատկանի միմիայն մօրն. սրան
 պէտք չէ լուսաւորութեան հետ խառնել: Լու
 սաւորութիւնը կարելի է տալ ուսմամբ. բայց
 կրթութիւնը - ո՛չ երբէք: Արեխայից կրթու
 թեան մէջ պարունակվումէ կանանց ամենագե
 ղեցիկ արտօնութիւնը (յմ. հանայտ մեծայն գերու
 զանց արտօնումիւն ունին Էրեխայից կրթումիւն վե

րայ) . որ է նոցա սեպհական իրաւունքը , զօրութիւնը ու տիրապետութիւնը : Աւստի հարկաւոր է , որ մարք և կանայք արժանաւոր կերպիւ պատրաստեն իւրեանց անձը այս վսեմ պաշտօնի համար . մանաւանդ՝ զի շատ բանում նոցանից է կախեալ համայն աշխարհի բաղդը , տնական հանդըստութիւնը , իւրեանց զաւակների փառքը ու երջանկութիւնը , որպէս և փառքն ու բաղդն բոլոր մարդկութեան : Անօգուտ և ունայն է կանանց 'ի գործ դրած իշխանութիւնը , երբ նոքա չգիտեն իւրեանց պարտաւորութիւնքն . ուստի և կորուսանումեն նոքա իւրեանց իրաւունքի գերազանցըն ու ամենագեղեցիկն , այսինքն օգտաւէտ լինելն : Անչպէս որ ուզումէ թող լինին սովորութիւնք կամ օրէնք որ և իցէ աշխարհի , կանայք դարձեալ մեծ ներգործութիւն ունին բարոյականութեան վերայ : Այլ մարդն պարապումէ միշտ արտաքին գործերով , կատարումէ իւր քաղաքական պարտաւորութիւնները՝ ըստ նորին մանրամասն պահանջմանց : Ասկ կին մարդն՝ աւելի աւանձնացեալ գոլով կամ աւտնին , պարապումէ տնային կարգադրութեամբ . ուստի և կատարեալ իշխան է նա ամենեցուն վերայ տան միջումն , ուրախութիւն տարածող է զինքն շրջապատողաց վերայ , և՛ կարգ և՛ լիութիւն և՛ աւատութիւն հաստատող իւր տանն :

Աւրոպացւոց կանայք և դստերք չորս կամ հինգ լեղուաւ կարդալ, գրել և խօսել գիտեն. գրքեր են շարագրում և տպում, յոքնագիմի ձեւեր և կարեր են հնարում. բայց ձեր պարկեշտ կանայքն ու խաթուն դստերքն, Պատուելի հայրենակիցք, միմիայն տուն սրբելով են պարծենում: Աւ շատ անգամ պատահումէ, որ մէկ ազանելիք ձեւելոյ համար, կերպան կուան տակին դրած գունէ 'ի դուռ են անկանում, որպէս զի ձեւել տան վարպետ պառաւներին: Աւրեմ ջանք արէք, Ազնիւ հայկազունք, ոչ փող ժողովելոյ լաւ ապրելոյ և աշխարհային վայելչութիւն տեսանելոյ համար, զի մոխիր է փողն՝ փոռ է մեր կեանքն՝ սնտոխի և անցաւոր է աշխարհիս բոլոր յոյսն, այլ ջանք արէք ձեր որդիքն իսկ և իսկ լուսաւորելոյ, որպէս զի կարողանան նոքա մարդկանց միջում կատարեալ մարդ երեւիլ, խմաստութեամբ թուր բունել ընդդէմ թշնամեացն Աստուծոյ, մեր սուրբ և երանելի թարգմանչաց պէս, ընդդէմ թշնամեաց բարերար Այսեր ձերոյ և քաղցր հայրենեաց ձերոց, և՛ օգտաւէտ և՛ ազնուաբար 'ի գործ դնել ձեր աշխատանաց պտուղն, որին որ ժառանգ են լինում նոքա 'ի վերջոյ: Ձեր խիղճըն միթէ ձեզ չէ՞ տանջում, երբ ձեր նազելի որդիքն դատարկ փողոցներումն ման են գալիս, կամ միմիայն կոպիտ դարբնութիւն, խառատու

Թիւն, կատեպանութիւն և ԹըԹի ղուշ քշէլ են սովորում. փոխանակ բարեկիրթ ու հաւատարիմ անդամ լինելոյ - Թէ՛ սուրբ եկեղեցւոյ և Թէ՛ բարեպաշտօն հասարակութեան: Ա՛ր է ձեր վեհ հոգին, ո՛ւր - ձեր ազնիւ փառքն, ո՛ւր - ձեր ընդ տիեզերս հռչակուած անունն: Ա՛ր մի աշխարհից պակաս կ' լինի ձերն՝ Թէ՛ լուսաւորութեամբ, Թէ՛ արուեստով, Թէ՛ քաղաքականութեամբ, Թէ՛ ազնուութեամբ և Թէ՛ երջանկութեամբ, եթէ միայն ձեր որդիքն ևս ու դստերքն լուսաւորու թեան կատարելութեամբ ծաղկած լինին: Օ՛ր որպէս տունն՝ հիմամբ է տուն, ծառն՝ արմատով է ծառ, այնպէս և մարդս՝ գիտութեամբ է կատարեալ, լուսաւորութեամբ է երևելի և հանձարով է բանական. որպէս և պարզօրէն ցոյցէ տալիս այն Ա՛նգղիարէն խելացի առածն, որոյ Թարգմանութիւնն է յետագայս. »Մ՝արդ՝ ո՛րքան որ լեզու գիտէ, ո՛յնքան անգամ Տարդ է»: Ա՛մ որպէս քարոզումէ Սողոմոն իմաստունի բանն. »Արդի էՏասսոսան ուրախ ուրնէ պէտք, որդի անձի պարտաւելան է Տօր»: Եւ յժմէն իսկ հաւատի լինելով, որ իմ Քրիստոս յիրաւի դիւրին ճանապարհ պիտի լինի դէպ ՚ի նախանձելի լուսաւորութիւնն, որում մեծապէս կարօտի մեր Ա՛զգն, յորմէ ժամանակ առ ժամանակ խրախուսական և սիրալիր յորդոր ստացայ ազգօգուտ ձեռնարկութեանս մասին՝ Թէ՛ բերանացի

և թէ՛ գրաւոր, - պարտ անձին եմ համարում
անընդհատ շարունակել Մատուծոյ օգնականու
թեամբ՝ նորին տպագրութիւնը՝ օր քան զօր պայ-
ծառացնելու զայն ըստ ամենայնի, իմ սիրելի
Ղզգի օգտի համար, եթէ միայն առանձին իմն ան-
ակնունելի պատճառ արգելք չի լինիլ նպա-
տակիս :

Մեծըրդ չեմ համարում ՚ի յիշատակ յաւի-
տենական նշանակել աստանօր այն Ղզգասէր
Պարօնների փառաւոր անուանքն, որք՝ բացի բա-
րեխրախոյս յորդորանքներից, զորս ինձ մատուցին,
վհահանձն օգնականութեամբ ևս անմահացրին զին-
քեանս. որով և օրինակ բարեաց հանդիսացան հա-
յաստանի հարազատօրդուց: Մահն նոցա անուանքն.

Օգնականացիք .

Մագիստրոս Սեր Գրիգորեան Սերեանց :
Պ. Օարմնյր Սերեան Սերեանց :

Ստիւժէցիք .

Պ. Յովհաննէս Գաւթեան Գեղեանեանց :
Պ. Նիկողայոս Գաւթեան Գեղեանեանց :

Նոր Նախնիկացիք .

Պ. Սիմէօն Գրիգորեան Սուլթանշահեանց :
Պ. Սինաս Արդերեսեան Իկրբէրեանց :

ՏԻՒՆԵՆԻՒՄ

Պ. Նիկողայոս Սամուէլեան Երանշեանց :

Պ. Սողոմոն Յարութիւնեան Վարդանեանց :

Պ. Յովհաննէս Բաբայեան Քաթանեանց :

Երևանեցի

Պ. Ներսէս Տէր Գեորգեան Յովհաննիսեանց :

Գլխաւորեցի

Պ. Սարգիս Գլխաւորմանեան Յովհաննիսեանց :

Պ. Յարութիւն Յօհաննիսեան Երևանց :

Պ. Գուկաս Յօհաննիսեան Երևանց :

Գլխաւորեցի

Պ. Յովսէփ Լստուածատրեան Իզմիրեանց :

Պ. Յովնուարի 1857 ամի :

Պ. Սոսկուա :

ԵՐԿԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԵՋԳԵՅԻՆ ԵՐԳՉԵՑ

Քանի՞օն բարեաց սատար մեզ եղև

Անմահն յետ մահու՝ սուրբ Սահակ Պարթև .

Որպէս Մեսրոպայ վաստակ յարատև

Ճագեաց մեզ 'ի դիր նոր լոյս, նոր արև :

Եթէ Վարդանայ չէր վառեալ 'ի զէն ,

Մոգք ո՞չ չըրէին զազգ մեր յիւրեանց դէն .

Ո՞չ զմեր սուրբ կրօնն և զազգ համօրէն

Բառնայր 'ի միջոյ Յազկերտ անօրէն :

Քանի՞ցս ամբարձան՝ քանի՞ցս և բարձան

Ի տան Թորգոմայ Գահոյք Պեասական :

Հիմ՛ Ըոկիւթացին չարն այն Չարմաղան

Չաչխարհ մեր համայն արկ սախց կոխան :

Վասն էր այլազգեաց զօրք աչխարհաւեր

Չառնն Սիւրհեան եղծին հիմն 'ի վեր .

Չիսրդ դըժբաղդն այն Վռն արքայ մեր

Չիւր թաղ և զաթոռ եթող ցարդ անաւեր :

Լանկթամուր , Շահուհ , Շահթահմազ , Շահբաս ,

Չինչ ո՞չ գործեցին յաւեր 'ի վնաս .

Ո՞չ սոքո՛ որչափ գըտան ձեռնհատ՝

Գերեցին զազգ մեր , հարին յանխընայս :

Անգութ 'Նաորըշահ՝ բրունիշխան արքայ

Քանի՞ տառապանս ած յազգիս վերայ :

Էր այսպէս ծընունդքս Քաջագինն Հայկայ

Խըժգըժից եղևաք ճորս՝ գերի՛ ծառայ :

Մ. Մալբէնից :

Այլարարք .

Որ 'ի դարուց հինօրեայ զԱսքանազեան տոհմին սիրտ-
 Յօղբ և 'ի սուգ արտրես, յահ պաշարես բազմաքերա .
 Զարթեար անդրէն, Այրարատ, զարև Հայկայ տալ 'ի յամպ,
 Ոյր ճառարայթ ազդալոյս առ մեզ շողայր յամպոյ յամպ:

Ի մուծ պատտառ քօղարկեալ վաղուց դնիւր քոյ գաղաթ,
 Արքայական թագին շուք կայր 'ի փոշի 'ի քէն զատ .
 Անդրէն կարիւռտ ազգային այգւոյն հարեր նորընձիւղ,
 Յօր երբեմն երկնահոս կաթ փրփրայր մեղր և իւղ:

Ի սեաւ եդեր զերկնաշէն գաղաթ միակ տաճարի ,
 Զրկեալ զմեզ 'ի Հօլուէ՝ զօրէն անտէր պաճարի .
 Աւաղ Մատիս, դու Մատիս, բազմատազնապ բազմածուփ,
 Քոյոց քանի՞ կափուցան քոյոց վերայ շիրմի դուբ:

Հայկեան գահոյք Արքունի բուռոց աթոռ կնքեցան,
 Ատեանք 'ի հող թաթաւեալ՝ դահլիճք յարիւն փոխեցան .
 Շղարչն անգին ոսկեթել՝ քառամանեակն արքունի
 Յազգաց բազմաց նշաւակ՝ ոչ այլ ևս յարդ ունի:

Պէհնց մեծաց սուսեր սուր ժանկոտ փթէր 'ի պատեան,
 Որպէս շատից տարիտէր քաջահաւատ մեղ մատեան .
 Աչք Հայկազանց միայնակ յաթոռ պշնուռ հողեւոր՝
 Յաթոռ մեծին թաղէի, զոր ձեռք ետուն երկնաւոր:

Աթոռակալն այժմ՝ ընդէր անբախտ դնի 'ի գաղաղ,
 Զարև Ազգին 'ի պատան կծկէ՝ կարէ 'ի զբաղ .
 Ի շխանական գաւաղան վայրընկեցիկ 'ի սնար,
 Գահն 'ի թաւիշ սեւաթոյր՝ թաղն 'ի պահեստ անյարմար:

Կափորթապառն անարև՝ վահասին աչք են 'ի լաց.
 Բազպանք մնան ցան և ցիր՝ շուրջառք պահին 'ի ծալուած.
 Մեա վարագոյր 'ի քոյ դէմ՝ էր տեսնի, սուրբ աաճար,
 Չիցէ թռեալ առ 'ի քէն միակ փեսայդ բազմ՛անձար :

Ան քոյ օրեր՝ Հոյաստանեայց խեղճ աշխարհ,
 Չեղև յօր մի զիս թողուլ զիս անկողի՛ծ անաշխար.
 Չայնք զանգահաց մի՛ հարիք՝ յաշխարհ համայն սփռեցէք,
 Զմահ ՄԵԾԻՒՆ ՆԵՐՍԻՍԻ 'ի տխրագին ձայն լացէք :

Աստ ես ձեռաց քոյոց սուրբ, սուրբ ճերուենիդ Պաճաւեան,
 Համբոյր կրկնեմ՝ կարօտիւ 'ի սէր սիրոյդ Մեաուղփեան.
 Ըզ յաշարդիդ զմարմին յաւանդ եկիր տալ հոգոյ,
 Ապա 'ի փող 'ի տարփող ձայն հնչեցից ձայն հոգոյ :

Զարթիր Պահակ Պարթևեան, Կերտես չորորդ սրբասուն,
 Մանդակունիդ և Յովհան, Գիւտ և Մեսրոպ հոգեսուն.
 Խորենացիդ քաջաքերթ, Դաւիթ անյաղթ 'ի յԱԹէն,
 Եղիշէին, Ղազարուն շուրջառ առէք դէմ՝ առ դէմ :

Մամբրէ, Եղնիկ և Կորիւն՝ նա փուլթացեն յԱյրարատ,
 Քանզի հոգւով զեղեցիկ Արայն դնի 'ի յարատ.
 Անձևացեաց Դիտապետ՝ ընդ սրբազան քոց որդւոց,
 Վասպուրահան 'ի ծագաց աստ փուլթացէք անըստած :

Գօշ Մխիթար՝ մի շուշար, դու՛ Սարկաւադ Վարդապետ,
 Վանահանաւ արլի՛ աստ, զի ձեր թռեալ Հոյրապետ.
 Յեա զմարմին ՆԵՐՍԻՍԻ՝ յեա կնքելոյ 'ի տաղան -
 Մենաստանաց 'ի խաչից վերայ արկէք սեալ պատան :

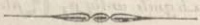
Արփին 'ի չու 'ի փախուտ՝ թո՛ղ մեկնեսցի և՛ Ղուսին,
 Արտօսր Ազգին ցօղեսցի ս'չ 'ի յալիս, այլ յուսին.
 Գերաշխարհիկ սրբոց պարք, ելէք՝ մաղթեմ, յՈղիմպոս,
 Զողորմութեանն հայցեցէք առ մեզ ցօղել ցօղ անհոռ :

Քանզի երկին այսդունակ՝ մեզ այսդունակ այսդունակ,
 Չօր պարզեէ ապաբախտ՝ զօր այսդունակ այսդունակ.
 Անպարադիրք 'ի յերկին՝ հանուրց Ատուած միմիայն,
 Ի Հայաստան նշմարել զէթ հաճեալիք միմիայն:

Ճշմարիտ է՝ թէ մեղաք, բայց քոյ եմք, Տէր Բարերար,
 Չազգն Հայոց մի ձգեր 'ի Քոյ ձեռաց 'ի յօտար.
 Գահուն Հայոց սարժանաց զայլ պարզեան՝ զՀովիւ,
 Չտարանջատ Արամեանց զազգ պահպանել զէթ լրիւ:

Մխիթարեան խեղճ ահուեք՝ քանի՞ ողբայք, քանի՞ լայք,
 Այսպէս ցաւոց սովոր են՝ թէ՛ Աջբանազն և թէ՛ Հայի:

Յ. Դ. Մ'ԽԻԹԱՐԵԱՆ:

Բան

Վան Տահու անճան Հայրապետի և հրէշտակաւորն
 Արշաղէկոսի անճան Հայոց Տ. Տ. ՆԵՐՍԻՍԻ Ե.
 'ի 13 Փետրուար ամսոյ 1857 Փրէկկան ամբ.

Չարթիւր 'ի քնոյ, ո՛վ Հայաստան, ան՝ ուր է քոյ ՆԵՐՍԻՍԵ.
 Ժամանակը պառաւելայ, էլ չի՛ ծնիլ կեպէսն:

Շատ թանգազին զանձ է ազգի՝ հաւատարիմ Տնտեսն.

Նա՛ էր քոյ ուր ուրեւոց համար՝ Ատուածառաք Մովսէսն:

Ծնեալ յազնիւ ծնողաց 'ի նոր Աթէն դիւզն Աշտարակ.
 Փրչեաց 'ի Նա բերան Փրիչին՝ խելք թափանցիկ, միտք բարեհ.
 Ներքին արտաքին գիտութեանց հասոյց զինքն յոյժ արագ.
 Մանուկ դուրով՝ վերին կոչմամբ զանձըն իւր եա պատարագ:

Սերեալ դռով հաստատապէս Շահազիզեան մեծ տանէ .

Որոյ շղթայն սկիզբն առնուս Կամսարական յիշխանէ .

Այնպիսի տան որդին թէ ո՞նց կուլինի՝ յայտնի բան է .

Բանականից անբան չի՛ ծնիլ, և բանական՝ յանբանէ :

Ճնուկդը մեծ, սնուկդը մեծ, անկեղծ՝ առեմ՝ յառաւել մեծ .

Իւր մեծութեանը հաւասար՝ Ազգին եցոյց Կա շուք մեծ .

Որոյ կեանքն էր երջանկութիւն Հայոց, իսկ մահը՝ սուգ մեծ .

Աշխարհ գիտէր՝ որ Կա յայտնի մեծ էր, ս'ջ թէ անյայտ մեծ :

Մինչ Աբեղայ էր Կա՝ եղև Գանիէլեան արբանեակ .

Իբրև հարազատ որդեգիր՝ անկաւ չարչարանաց տակ .

Հնոց խօսք է թէ հանապազ չարն բարեաց է ներհակ .

Բայց ամոք երկար չի՛ կարող թագուցանել զԱրեգակ :

Հնչեաց Հարաւ, ցրուեցան ամպք, Արև դարնան ծագեցաւ .

Շնորհիւ Ռուսաց մեծ Տէրուէ՝ Պետ 'ն Տիխիտ կարգեցաւ .

Առաքինի վարուք իւրովք յամէն ազգաց յարգեցաւ .

Արժանապէս սուրբ Կայսերէն մեծ մեծ նշանս զգեցաւ :

Չանչուք վիճակն Էջմիածնի ծանոյց Աբբաս Միրզային .

Չայն անթերի՛ ի տիպ մուծեալ ազացուցիւք վկային .

Չերծոյց զսուրբ Գահ Գրիգորեան զօրօք Ռուսաց արքային .

Այնքան բարակ ուշիմութեամբ, մինչ զի լրտողքն ազգէին :

Կա հանգոյն մեր մեծ բազմերախտ Տան Լազարեանց Հայկական՝

Կառոյց 'ի շահ Ազգին իւրոյ՝ զչինութիւնս զանազան .

Վարժարան, Լիճ, ազնիւ Անտառ, որ է Հայոց Լիբանան .

Արդե՞ք երախտիքը Կորա՝ Հայք ո՞նց պիտի մուանան :

Ըստ վիճակին Հայր հոգևոր, բայց ըստ նախնեաց Զօրավար .

Կա ընդ Կոմսին Երևանու՝ բազում սքանչս արար .

Հալածելով զՊարսիկ զօրս իբրև Փեքոս զխաւար .

Կնճիւք բանից 'ի մէնջ ծնելոց՝ ձգեցին զԿա վաղ 'ի տար :

Տարադրութիւն Նորա յայնժամ՝ լըռմն ըղձից էր ոմանց .
Բայց այս սնտոի երջանկուլթիւն նոցա իբրև սոուեր անց .
Բաղդ 'ի շրջանն իւր առաջն դարձաւ կամանց և կամանց .
Քանզի զպատառ մանկանց Աստուած՝ ըստառակին՝ չի՛ տալ շանց :

Հաղար ուլթ հարիւր քառասուն երեք թուին Փրկչական .
Նա բազմեցաւ ըստ արժանւոյն 'ի Գահ Լուսաւորչական .
Փախեալ խաւար անյուսուլթեան՝ ծաղեաց լոյս արեգական .
Տրամեալ ճակատք Հայկազնէից զուարթագեղ փայլեցան :

Արժան մարդը աղամանդ է՝ մաքուր սուտով պատելի .
Միայն նորա ճաճանչըն է ցաւոտ աչաց ստելի .
Բամբաստներն է մասնիկ հողւոյ չարեաց անանջատելի .
Որչափ որ անաղօտ լինիտ՝ նիւթ ունին գանգատելի :

Բազմեալ 'ի Գահ յայտնի ետես զանազան զրկողուլթիւնք .
Նկատելով 'ի հոգևորս՝ անտեղեաց յարդողուլթիւնք .
Չնջեաց յամենից ստենից աններելի զողուլթիւնք .
Աք յանցաւորս 'ի Նմանէ ծագէին միշտ թողուլթիւնք :

Թէպէտ յայտնի խիտ երևիւր, բայց էր մէկ խաղաղ հրեշտակ .
Ազգի սպծառուլթիւնն էր միշտ Նորա համար նպատակ .
Որովհետև միմիոյն էր՝ չունէր երբէք օժանդակ ,
Ոչ մարթացաւ՝ որչափ ցանկայր թողուլ Ազգին յիշատակ :

Դու Փետրվար նահանջ ամիտ՝ թուք լինի քոյ երեսին .
Միանգամայն բարօրուլթեան նշան չունի քոյ ծէսին .
Յիսուս ու հինգ թուին աւեր գու Մեծ ՆԻԿՈՂԱՅՈՍԻՆՆԵՆ .
Յիսուս ու եօթին խլեցեր Նորա ընտրած ՆԵՐՍԵՍԻՆ :

Պատմուլթեանց մէջ անհաշիւ է Փետրվար քոյ գործերդ .
Վերջապէս մեր Հայոց անտէր Ազգին կպաւ քոյ խէրդ .
Չեւս ընկնէիր՝ անխնայաբար կապտակի ստներդ .
Մուր քսելով աղտեղէի քոյ անամօթ պատկերդ :

Որ դու մեր խեղճ Ազգին թողեր 'ի դառնութեան վիճակի .
Թող զի ազահ սիրտ քոյ՝ Հայոց դժբաղդութեամբն յազի .
Կամեցեր տալ անհոտ ծաղիկ՝ մեզ փոխան մանուշակի .
Գիտելով զի մեռեօրայն ո՛չ տայ լոյս արեգակի :

Մայր հաւատոյ , քոյ անարատ փեսայէդ ի՞նչ լիացար ,
Որ այդպէս յոյժ վազվազակի սև հագար՝ այրիացար .
Չիցէ՞ թէ դու մեծամտեալ՝ մուլութեանց սրբիացար .
Չի 'ի պատիժ յետս ընկրկեալ՝ նախկին դրութեան միացար :

Լեռնդ սուրբ՝ որ ցարդ պահես դու զՆոյեան Տաղանն ,
Իսկ ընդէր ո՛չ պահպանեցեր զքոյ Ազգիդ պահապանն .
Մինթէ չէիր գիտում՝ զի տէր չունի որբ Հայաստանն .
Կամ թէ պիտի անդրադառնայ յառաջին աստիճանն :

Եղևի Հայեր , ընդէր ո՛չ լայք զմահ՝ ձեր սուրբ Ճնողին .
Գերի մարդը ո՞նց չի զգալ կորուստը իւր փրկողին .
Հաս օր չէանց որ դուք զՆա աւանդ տուիք սև հողին .
Եսպէս ՆԵՐՍԵՍ չէ՛ք տեսանել ցգալ արդար Դատողին :

Մինչև վախճան Նա ամենիդ նախախընամօղ եղև .
Արժան մարդկանց՝ ոյք և իցեն՝ արդար գին դնող եղև .
Որովհետև 'ի հողոյ էր ստեղծեալ , կրկին հող եղև .
Մինչ կենդանի էր Նա , զնա ընդ սրբոց յարգօղ եղև :

Անհարազատ մարդկանց համար ոյսօր է՛ ցնծութեան տօն .
Այնպէս մարդկանց արասցէ Տէր՝ ըստ սուրբ գրոց՝ օն և օն .
Այս մեծ դործիս հարկաւոր էր Հոմերոս կամ Կիկերոն .
Այլ ո՛չ թէ Սէյեադի նման անտաշ , կոպիտ , անզգօն :

Սէյեադ :

Ազգասիրութիւն .

Երբ զօրաց տէրն Աստուած օգնել կուզէ որբ ազգին ¹
Նորա մէջն կուզարիէ ազգասիրութեան հոգին ² :

Գիտես, արդեօք, ս'ը հոգին, կամ ս'ը ազգեցութիւնն ,
Այն Եսթերոյ թագուհւոյ ստորադրութիւնն ,
Կամ ընդ նմա Մուրթքէի քաջ ազգասիրութիւնն ,
Որ ազրեցոյց Յակովբայ ցիրուցան եղեալ տունն .
Ո՛չ ծննդական ձերքն , ս'չ հայրական արիւնն ,
Այլ վերոյիշեալ հոգւոյ սարգեն էր թանգագին :

Ազգասէր մարդոյ միտքն ալեկոծեալ կ'լինի ,
Ե'րբ իւր ազգն այլազգեաց ստորանկեալ կ'լինի .
Բարի նախանձն 'ի նմա անշէջ վաւեալ կ'լինի ,
Թէև Արամեան գահին մտօք բազմեալ կ'լինի ,
Բայց վիճակաւ մե'րթ անարգ, մե'րթ զրոպարտեալ կ'լինի
Սակայն երբէք չի՛ խախտուիլ սէգ և անգարձ գլխովին :

Ազգասէր մարդոյ տունն խաղաղութիւն կունենայ ,
Ճշմարտօրէն ասուլիս, պարզ գրութիւն կունենայ .
Թէ՛ ողջ ազգին՝ թէ՛ անձին - մէկ ընտրութիւն կունենայ
Որքան միտքն, կամ սէրն տարածութիւն կունենայ ,
Ազգասէրն նոյն չափով շուք և անուն կունենայ , -
Վերընծայուող Արարչին և անձնատուր Վայսերին :

Ե'րբ տանամեաց լինի ազգասիրի զաւակն ,
Իւր հայրենի լեզուան կ'դրէ իւր նամակըն ,
Հաւատոյ հանգամանքն և ծիսոյ նպատակն .
Այնուհետև կ'շարժէ իւր մտաց աշտանակն ,

1 և 2. Ամենայն դանց վերջումն կրկնէս՝ զայստոնէ փոյլ

Այլևայլ լեզուաց տալով իւր ուսման ժամանակն ,
Ինքն ինքեան կ' ըննի համալսարան իւր ազգին :

Այնուհետև արին այն հայրենասէր քաջագով -

Արևահար պարտիզին ցօղ կընծայէ հովուղով .

Տգիտու[թեան [թանճրամած ամպն 'ի բաց վարելով ,

Յայտնէ արքայն տըւընջեան, երկրորդ Մսերեանց դուրով .

Ահա՛, եղբայր, դու՛ կամ՝ ես մարդ ազգասէր լինելով ,

Կարող եմք այսքան օգուտ տալ մերաբնակ աշխարհին :

Ազգասէրն կ' ցանկոյ իւր ազգի փրկու[թեանն ,

Կան նորա լաւագէս յաշխարհի կեցու[թեանն .

Խաւար ազգաց մէջ - Կորա պարզ լուսաւորու[թեանն ,

Քաղաքական կանոնին, կը[թու[թեան աստիճանն .

Թէ՛ առ Աստուած, [թէ՛ առ մարդիկ - սպօրինաւոր բանն՝

Ո՛չ իւր անձին կընարէ, ո՛չ ազգական ընկերին :

Բայց ես անբաղդ՝ ե՛ւ՛ անյոյս է իմ վիճակն ինձ համար .

Ճրարեալ սահուած մնաց ուսման նամակն ինձ համար .

Ո՛չ պիտանի, ո՛չ յարգի մարմնեղէն անն ինձ համար ,

Այլ իբր մեջօրեայ լոյս կայ իմ փափազն ինձ համար ,

Ճէր Կռոնտոն է դաւել իմ ժամանակն ինձ համար .

Չե՛ք ազգասէր այնպիսի, որ ասէ. վա՛յ քեզ Շիրին :

Ա. ՂԱԳ Դ ԵՐԵՆ :

Հանգոյն » Ասուժես՝ դիմացի՛ր » Հանգոյնեալ

Այլէտր Արամայ խողի՛ն .

Ասուժես՝ ցամաքի՛ր, մնց ցամաքե՛մ, մի[թէ ես եմ՝ ջուր՝
վաւվուժեմ առանց հուր .

Սէրդ ջնկեարս կորատուժէ նշտարի պէս սուր ,

մէկ ցաւս է հարիւր .

Աշխարհն ինձ համար լայս չէ՛ տալիս, մ'թնումէ մըուր,
էրբ արտում եմ՝ տխուր :

Սէրդ ինձ հանապազ չարչարումէ, չի՛ տալիս ինդում,
հոգիս է աւանդում .

Քեզնից առաւել, ո՛վ սիրահար, զանգատեմ՝ այլ ո՛ւմ,
աշխարհն է թնդում .

Վայ իմ այսքան աշխատանացս, որ անցանի զուր,
ինձ կսկիծ է մըւմուռ :

Վասն էր կամիս պատժել ազքատիղ չարչար վշաօք՝
տարտափելի վերօք .

Այսքան աղաչումեմ՝ աղերսում քեզ պաղատանօք
և լալագին աջօք .

Տեսոյգ կարծօխ արժանի արն, ուրախութիւն տուր,
խղճալի մի՛ թողուր :

Չայնդ լսելու փափագումեմ՝ մէկ խօսիր անուշ,
վասն էր բարբառիս յուշ .

Ե՛րբ բարկանալով՝ ե՛րբ սաստիութեամբ արկանումես փուշ,
ես ընումեմ՝ զգուշ .

Ե՛րբ արկանէ սէրդ յոտս իմ երկաթեայ անուր,
ո՛հ, երկիւղ է զարհուր :

Այլոց տալով սէրդ՝ տեսնելուս՝ ցաւումեմ շատ վախտ,
էլի ե՛ս եմ՝ անբախտ .

Վասն այն պատճառաւ սրաի իմում սէրդ է անխախտ,
բայց դու ես ապերախտ .

Վայ քեզ, Կեբանի, ցաւերդ է հազարաւոր բիւր,
արտասուքդ է աղբիւր :

Ներանի :

Այսին աւերժան և անբաժան Մեղեմի 4422 .

Ո՛վ էր տեսել էս աշխարհս, էս օրին¹,
Մեր մեղացը շարժն քանդեց Ահուին² :

Զարհուրելի էր շարժի եկած օրն,
Սար ու ձոր իրար դիպաւ, ասեմ՝ սրն .
Մէրը՝ սրգւոյն, սրգին մուսացաւ հօրն,
Սարսափանք էր նայելիս Մասըսոյ ձորին :

Էս պատիժն ամէնն էր մեր մեղիցն,
Այբարատեան սարը շարժեց տեղիցն,
Տակոյլը արեց, մարդ չի՛ պրծաւ դեղիցն,
Ո՛չ Հայ, ո՛չ Թուրք, ո՛չ Ջհուա, ո՛չ Ասորին :

Լերին քահեալ, թիզաց՝ որոտաց ձորն,
Ախմիչ էլաւ՝ եկաւ ձիւնաբեր ջուրն,
Հոսեաց՝ տարաւ վանքն, աւազան - աղբիւրն,
Դիւի հաւաքեց՝ ածեց յանդուռնդս խորին :

Բարկացել էր մեր Արարիչն էս յեանն,
Իրար դիպաւ՝ շարժեց երկինքն ու դեանն,
Չի՛ ինայեց սուրբ Յակոյլը հայրապետին,
Որ քեռի էր Լուսաւորիչ Գրեգորին :

Ահուին էր աշխարհիս մի նշանն,
Չի պահելով Աստուծոյ պատուիրանն,
Անմեղ անգն կորաւ չորս հազար ջանն .
Թէ լսէին Աստուածային սուրբ բանն,
Թէզ կու լսէր դարձ եկած մեղաւորին :

1 և 2. Մեղեմի պատեց վերջումն կրկնեա՛լ պայտսիչ պողս :

Խրատ առէք, կարգացէք Աստուծոյ դիրը,
 Լաւ ճանաչէք ձեր ճանապարհն ու փրբը .
 Փառք տուեցէք - մէկէլ չ'գայ էս թիրը,
 Պաղատեցէք Աստուածածնի աթուին :

Կոյ փոյր իջաւ Տազանոյն այս սարունն ,
 Յակովբ հայրստեան աղօթեց քարունն .
 Հազար ութ հարիւր քառասուն տարունն -
 Իս պատիճն էլաւ Յունիսի քսան օրին :

Մարդ չիմացաւ խեղճ Ակառու հնարը ,
 Դարբէգիար անկաւ ամէն մի քարը .
 Խրատ առէք, դուք, էլ մէք դործիլ չարը .
 Իս նստիճաթն արաւ Ազամ' Ազբարը ,
 Միշտ փառք տուէք ձեր Անմահ Թագաւորին :

18 $\frac{20}{6}$ 40. Եւրեան : Աղբար Ագոմ :

Խօսքերս ցուայ Վերայ .

Ա՛ր սղորմած, ս՛յլ Բարերար, աշխարհին ,
 Քեզնից աւել է՛լ չ'կայ խար աշխարհին .
 Գիշեր՝ ցերեկ չ'կայ զարար աշխարհին .
 Տ՛ուր բարութիւն, պատեւոյ չար աշխարհին ,
 Կենդանիքն են բոլոր տկար աշխարհին :
 Իս պատիճն մեզ տուեց, խրատումայ .
 Մէրը՝ սրբւոյն, սրգին՝ հօրը ատումայ ,
 Մի փուչ բանով հօր սիրտը կարատումայ .
 Մեր մեղքն է, որ աշխարհս պատումայ .
 Մէկ մարդ չ'կայ աղօթարար աշխարհին :

Ազգէս մարդիկ, էր էք փախչում չօլերն ,
Մարդոյ ցաւն խօմ՝ չէն քաշիլ քօլերն .
Քանի՛ ջիւան կտորովեց մեր տօլերն .
Որտեղ երթայք, ձեզ կըզանի խօլերն .
Խօմ էստի չի՛, պատեց արար աշխարհին :

Վայ քեզ քաղաք, քեղնում ինտան չի՛ մնաց ,
Երկտասարդ, ջահիլ, ջիւան չի՛ մնաց .
Քանի՛ ծըծիկեր երկխու նան չի՛ մնաց ,
Շատ տուն քանդուեց, իսկի նշան չի՛ մնաց ,
Քանի՛ քանի՛ դիպաւ զարար աշխարհին :

Սրտներիս չունենք երկիւզն ու անն ,
Բամբասանքից ինչ կաւելնայ մեր շահն .
Մեծ սատում էր զըզըլքէն՝ մանկանց մահն .
Պահող չ'կայ յԱստուծոյ դրած պահն .
Չի՛ գտնուիլ մէկ մարդ արդար աշխարհին :

Ղըզըլքիցն յետոյ՝ եկաւ մարտին ,
Պէտք է քաշենք պատիժներն՝ է՛ մեր հանն ,
Էնտուր համար չունենք յԱստուծոյ վանն ,
Մէկ դուքքանդարի դրուտ չէ՛ առ ու ծանն ,
Վաճառական՝ ո՛չ սանաթքեար աշխարհին :

Մէկ տարումը շորս պատիժք զօրացաւ ,
Խօլերիցն մարդ լինումէր փորացաւ ,
Բժըլկների միտքըն կուրացաւ ,
Անճրւ չեկաւ, ցանքներս չորացաւ ,
Դէմիքն եղէն ողջ քամատար աշխարհին :

Մեծ սատում է հիմա խօլեր ողարն ,
Ումուր չունի մարդ, թէ հասանի բազարն .
Աչքներովս տեսել եմք հազարն .

Էնտուր համար Աստուած թեքեց նազարն ,

Դրուստ չ'կայ մէկ կշիւք՝ քար աշխարհին :

Քանի՛ օջաղներ քանդուեց, տէր չի՛ մնաց ,

Ողջ կոտորվեց, ջահիլ ու ծեր չի՛ մնաց ,

Յոյս ու Հաւատ մեղանում Սէր չի՛ մնաց ,

Հարիւր մեռելոցն դեռ մի տէրտէր չի՛ մնաց ,

Ո՛չ տարիաւար, ո՛չ ժամարար աշխարհին :

Անգէտ մարդիկ, դարձ եկէ՛ք այդ չարիցն ,

Աստուած խղճայ, պրծնենք այս դարիցն ,

Մեք մարդ եմք, խօ՛մ չենք ծնել քարիցն ,

Բաց դուրս գալով Աստուծոյ ճանապարհիցն ,

Յան պատեց քան զգետ վարար աշխարհին :

Այս պատիժն կ'իբրևուի ժամ դնալով ,

Աղօթելով դէպի առ Աստուած լալով .

Չի՛ հեռանալ, յաղօթից ծոյլ կենալով .

Ողորմութիւն աղքատաց՝ տուրք ու տալով ,

Էստուց գիւման չ'կայ հնար աշխարհին :

Հազար ութ հարիւր քառասուն ու եօթն ամի

Խօլերն եկաւ, ինչպէս մի ստտիկ քամի .

Բարեկամն չէր օգնում բարեկամի .

Ու՛մ բռնումէր՝ ուզումէր անձն քամի ,

Չէր երևում մարդոյ տամար աշխարհին :

Աստուած խղճայ մեզ նման մեղաւորին ,

Քեաֆիր բանդէն չ'վախճանի այս օրին ,

Գիւրջն Նաւէն էլ չ'քննեց խորին ,

Աղաչեցէ՛ք Լուսաւորիչ Գրիգորին

Կտորվեցայ ողջ՝ չ'կայ քեար աշխարհին :

ԳԻՆՉԻ ՆԱՎԷ :

Ողբակնոց Բանի Լիւի Կողմէն Հայոց առ Հայազգի
ոքն, որ գիտացեալ էր Կճա՝ ի պէտուութեան .

Անի քաղաք նստեր՝ կուլայ, չ'կայ ըսող՝ մի լա, մի լա .
Կսես՝ քիչ է, թո՛ղ, մնայ՝ լայ . ան, երբ լսեմ՝ մի լա, մի լա .
Շատ ցաւերով կ'այրեմ՝ տապմ, չունիմ մէկ մարդ հաւատարեմ,
Որ խղճալոյս դայ՝ մօտանայ, հէչ չէ՛ ըսէ՝ մի լա, մի լա .

Այ Հայ տղայ, խղճա՛ ինձի, տես՝ թէ քո Անին ինչպէս է ¹,
Հերիք՝ ես լամ, դու չ'գիտաս, չէ՛ քոյ Անին ախոսս է ² .

Ան ու վախով օրերս անցաւ, լալէն աչքերս կուրացաւ,
Որբ մնալն ինձ վիճակեցաւ, բախտս բնաւ զիս մոռացաւ .
Կարուցեր եմ թաղաւորներ, ժողովեր եմ գլխիս քօռ Բուլեր,
Որբ միշտ կ'երգեն »Անին անցաւ, Անին անպէր աւերեցաւ՝

Անին եմ շատ մարդաբնակ, մնացեր եմ դառն աւերակ .
Իմ լացն, իմ կոծն, իմ աղաղակ՝ անտէր որբերու նմանակ .
Երբեմն էի շատ աննման, Հայոց քաղաք Արևելեան .
Աւերեր եմ սեփահատակ, նստեր՝ կուլամ ես միայնակ .

Եկար՝ տեսար, դարձեր՝ կերթաս, լալով կ'սես՝ »Բարբառս Գնոս»
Աստուած սիրես՝ չ'մոռանաս, Մասիս սարին երբ մօտենաս,
Ըսես իմ քով Արարատին . »Սոպէր՝ կուլայ Կա խեղճ Անին»,
Կ'սէ. երբ աւետիք կ'տաս, թէ՛ »Ի՛՛՛՛ Լիւի, հերե՛՛ է լաո՛՛»

Հայասէր ոքն :

1. և 2. Լիւիայն Գոմեց վերջումն կրկնէ՛մ զայստուիչ Գոմեց :

ԼՆԴՆԻԹԻՆ .

ԼՆԴՆԻԹԻՆ խիստ սիրուն պայծառ տեսի ,
Երկու հարիւր կանթեղ՝ յիսուն ջառ տեսի ,
Դիփ ամէնը ջերկա ջերկա վառ տեսի ,
Պաթսուն աւել հէնց ոսկէ բուրձառ տեսի ,
Լուսաւորչի տաճարն մարմար տեսի :

Մարմար քարից շինած էր սւազանն ,
Բերին՝ դրին տասներկու գաւազանն ,
Որ խաչով խաչակիքեց Սրբազանն ,
Ինքն իրան եփեց մեռոնի դազանն .
Համբուրեցի՝ մէկ էսպէս հնար տեսի :

Ուստ 'ին եկել Հիւսիսոյ մինչ 'ի Հարաւ ,
Դիփ լի էին , ո՛չ սոված 'ին՝ ո՛չ ծարաւ .
Տասներկու եպիսկոպոս Թափօր արաւ ,
Տերացաւների ձայնը խելքս տարաւ ,
'Երանց ժամ ասեւն - ուրիշ բառ տեսի :

Հոփսիմէն , Շողակաթն , Գայիանէն -
Երեքն էլ խիստ զօրաւոր նշան են .
Մեծ ու փոքր հինգ հարիւր միաբան՝ են ,
Այով խաչով սիրուն պատարագ կանեն ,
Երեք հարիւր սկէկապ շուրջառ տեսի :

Միսկին Բուրջին ասուամէ՝ չի՛լիլ հատը ,
Սուրբ Լուսաւորչին է սուել իրառը ,
Որ անիծեց՝ խոզ դարձաւ Տրդատը .
Ոսկի՝ արծաթ պատկեր է ամէն պատը ,
Աբրշուամ խալիչէքն զառ տեսի :

ՄԵՆԷՆ ԲՆՈՒՐՉԵ :

Տապան .

Ես Տապան նստեալ 'ի դազաթ սարին ,

Իբրև պահապան Հայոց աշխարհին .

Գիշեր և ցերեկ կոչեմ և սղբամ ,

Իսկ Հայք զիս թողեալ , պաշտեն օտարին .

Ո՛ւր է Հայ , ո՛ւր է Հայ , ո՛ւր է Հայ , որ ասէ՛ վայ , վայ՛ :

Կորուսեալ զգահ , դայիսօն և թագ ,

Այրի մնացի , անզարգ՝ անպտակ .

Մտի յանկողին զանազան արանց ,

Եղէ անպատիւ ես տեսակ տեսակ :

Զիս թողին անտէր , եղեն ցիրուցան ,

Հայաստան մնաց այլոց ապաստան .

Թշնամիք զնա կոխան արարին ,

Վէմք հիման նորա , տես՛ թէ ո՛ւր հասան :

Արուսեակ բազդիս յանդունդն իջաւ ,

Ճրագ փառաց իմոց 'ի հողմոց շիջաւ ,

Որդէ՛քն իմ՝ նման անմուռնչ դառանց ,

Ի սպանդ մահու տարին դահիճաւ :

Գարունն իմ կորոյս զիւր տաք եղանակ ,

Չեբեր զչուշան , վարդ և մանուշակ ,

Մէյրեադ , արիւն իմ սառուցեալ մնաց ,

Զի ո՛չ ծագեցին Լուսին՝ Արեգակ :

Սէյեադ :

1. Այնպէս որ ասանց վերջումն կը կենն ո՛ր շատ փոքր :

Բարաստան .

Ան, իմ փսքրիկ բուրաստան, ախոս անջուր մնացիր ,
 Գարունն մերձեալ ժամանեաց, արդեօք, դու ո՞ւր մնացիր ,
 Միանգամայն քուրճ զգեցեալ, սևափետուր մնացիր ,
 Դու 'ի միջն աղբերաց ծարաւի հիւր մնացիր ,
 Վատահամբաւ, տմարդի, լիկալուր մնացիր ,
 Որովհետև անթառամ՝ դանձիցը կյր մնացիր :

Անձ յարեաւ մէկ Տիկին, սր Եւրոպ անուանով ,
 Կամէր զքեզ տեսնել անչափ կարօտութիւնով .
 Զուր համբաւոյք եկն 'ի տես քանի պատրաստութիւնով ,
 Սիրամարգով, սոխակով, երգով, ուրախութիւնով .
 Չէին բացուած՝ զօրացած ծաղիկներդ սարզ գունով ,
 Գլխովն անարդիկցար՝ ճարակուր մնացիր :

Դու Զրասուզ անուանով մէկ պահապան ունեիր ,
 Կախափներդ տեսնելով, իսկոյն եղև տարագիր .
 Ըստ ասութեան Արարչին՝ ո՞ւր իմաստուն, ո՞ւր գոյր ,
 Էդ մթնազգեաց հոգիէդ դու ամաչիր, դու երկիր .
 Ի՞նչ շահեցար նիրհելով . ուրեմն արի՛ արթնացիր ,
 Կը այս դարն նմանող, չասեն՝ թէ զուր մնացիր :

Ան բուրաստան՝ բուրաստան, տէր ունենաս երանի ,
 Ծաղիկներդ՝ վարդերդ այդքան անհոտ չ'լինի .
 Վերասեսուչ պաշտպանդ է հասակաւ պտտանի ,
 Վերոյիշեալ Տիկինը գարնան ոգիք շատ ունի ,
 Խնդրէ յուսով նամակով, իցէ թէ քեզ հասանի ,
 Ըիրին, քոյ անձիդ համար զեարդ դու ուր մնացիր :

Մ. Ե. Ե. Ե.

Կողբայ տէրուին .

Մինչ երբ մասն անտերուինչ, Բարերար, ազգն Հայոց ,
Չունեն Քեզնից աւելի մսիթար ազգն Հայոց , -
Յարածամ վնշտ կրելով չարաչար ազգն Հայոց ,
Լռնէ մինչև այսօր մաւղարար ազգն Հայոց ,
Լեալ 'ի ձեռնէն Պարսից խելագար ազգն Հայոց :

Վայ քեզ, Կողբ դարմանալի, միջիդ մէկ նշան չի կայ ,
Կերպ Ահօռուն աւերուած՝ մէկ սաղ օթեան չի կայ ,
Լեւով՝ զարմանումեմ՝ գիւղումն ինսան չի կայ ,
Վերջապէս ի՞նչ արդ անեմ՝, ամենեկն բան չի կայ ,
Կրեցին այլազգիցը յոյժ դարար ազգն Հայոց :

Ի բնէ անցանքն ասեմ՝, յատկացնեմ իրաւի ,
Օսմանցուց ողջ զօրքի հետ մի շաբաթ արին դաւի .
Աւիւծասիրտ տղայքն չարչարվում 'ին համբաւի ,
Ալին. մեր Գուբերնատը մեզ համար շատ կ'ցաւի .
Տեսան - չելաւ օգնութիւն խեղճ՝ անձար ազգին Հայոց :

Գիւլա՝ բարութն հատաւ, վերջն եկին ուհնի ,
Ազաչեցին Փաշային, խեղճ Հայոց ազգին պահի .
Կեանք և մալն ձեզ մատաղ, վեր կալ՝ ղօշունիդ շահի ,
Չուր հոգի մէք կորցնիլ, մեղք ենք, մէք բերիլ մահի ,
Տիւ և գիշեր մնալով անդադար ազգն Հայոց :

Մերկացրին մարդ ու կին, դուստր՝ երեխին սգալով ,
Մնացին ողջ գիւղացիք արիւն արտասունք լալով .

Մէրը զօրգին կորցրեց, մնաց յեանուց դուալով ,
Փախան Տաճկաց գիւղերն, դռնէ դուռն մուրալով՝
Այլազգիցն կրեցին այսքան դար ազգն Հայոց ²⁵ .

Չարմացայ ես, սիրելիք, տեսի Կողբայ տէրտէրին ,
Իրաւի չ'ի ճանաչում, որ նայեցի պատկերին .

Մերկ էր՝ որպէս մուրացող, ասի՝ ո՛ւստ է այս գերին .
 Ասի, նորա՞ ի՛նչպէս են՝ աւանդ ձեր իշխաններին ,
 Չունեն իրաւ մէկ տեղից օգտակար ազգն Հայոց :

Այլազգի աւերածն երեսուն գիւղ էր ջամն ,
 Մէրը՝ որդուն մուացաւ, ընտանուն՝ բարեկամն ,
 Ամենեցուն յայտնի է, Կողքն էր աշխարհիս համն .
 Հայոց ազգին հասանի Աստուածային ինամն ,
 Ընդ ամէնն են մերձ՝ ի մահ ցաւատար ազգն Հայոց :

Բոլոր գիւղերի միջին Իկտիրն մէկ նշան էր ,
 Իրաւ է՝ գիւղ էր կոչվում, քան զքաղաք գովական էր .
 Պակաս մարդոյ դրամն երկու հարիւր թուման էր ,
 Դաւթարի համարուածն ութ հարիւր օթեան էր ,
 Մէկ ժամում փուլ արին անհամար ազգն Հայոց :

Անցեալ օրն, որ տեսի տիրացու Ստեփանին ,
 Իրաւն ասեմ, սիրելիք, կրակ թափեց իմ ջանին .
 Հայոց ազգին ողորմայ Ստեղծող Տէր՝ Կենդանին ,
 Գիւրջի Նաւէն ծառայ է սուրբ մարմար գերեզմանին ,
 Բաց ՚ի Քէն ո՛չ ունին հաւադար ազգն Հայոց :

ԳԻՒՐՋԻ ՆԱՎԷՆ :

Handwritten signature

Ի ռ դիմաց Հայաստանի .

Թէպէտ ես մեծ տան նշան եմ ,
 Ամենից ազնիւ իշխան եմ ,
 Ո՛չ մեռած եմ, ո՛չ կենդան եմ ,
 Օգնական չունիմ, ի՛նչ անեմ :

Ո՛վ անցաւոր, ինձի նայի՛ր,
Անբախտութեանս խնայի՛ր .
Ի՞նչ կուէ՛ր՝ փոքր քնայի՛ր,
Ի մահայիր, թէ ի՞նչ բան եմ՝ :

Թ՛չնամբ մարդս մեռուցին ,
Մէջրս ծանրութեամբ կեռուցին .
Որդիքս ինձնից հեռուցին ,
Այժմ՝ այլոց աստատան եմ՝ :

Չեռումս կտորվեց սուրբս ,
Պատուեցաւ առուտուրբս ,
Լեզի դարձաւ քաղցր լուրբս ,
Բաս ես ո՞նց չի յոգւոց հանեմ՝ :

Աւաջ կէ՛լի անձամբ անձին ,
Այժմ՝ կարօտ այլոց դանձին .
Սէ՛յեադ, քեզ ասեմ՝ առանձին ,
Այրիացեալ Հայաստան եմ՝ :

Սէյեադ :

Ուսումնական աղջիկ և ուսուցիչ պղտայ .

Վարժարանէն մէկ աղջիկ իւր մօր տունն գնալիս՝
Տեսաւ մէկ Հայոց պղտայ, որ դուրթանիցն էր դալիս .
Վերոյիշեալ աղջիկն՝ էրբ որ տեսաւ պղտային ,
Տղային հետ կանչելով՝ մտիկ տուաւ սրտակերին .
Ստիպելով աղջկանն հոգին և սէրն պղտային ,
Որովհետեւ սևազգեաց տեսաւ զպղտայն թանգագին ,
Արեգակով այրուած՝ առթով խաչուած խղճալին -
Քնհատութեան ձեռքիցն արեան աջօք էր լալիս :

Ո՞ւմ տղայ ես, հարցրաւ, կամ ի՞նչ տեղ է ձեր տունն ,
Կամ ի՞նչ օգուտ կ'ըերէ ձեր հողագործութիւնն .
Տղայն զոհացնելով պատմեց իւր կեցութիւնն ,
Իւր դուժանի փլաւն, իւր քաջ եղանց անունն ,
Ընկերաց հետ կուռիլն, ուշուցն, բարկութիւնն .
Ե՛րբ անթերի ունեցաւ այսքան տեղեկութիւնն ,
Տղային ափսոսալով Աւրամին վայ էր աալիս :

Տղայն տասնուհինգ ամաց եր, երբ պատահեց աղջկանն ,
Չէր լրացած դեռ աղջկան ամաց երկուտասանն .
Ա՛րի՛ գնանք, ասելով, իմ՛ մայր ուսումնարանն ,
Ա՛յն կենսաբեր պարտեզն, հոգեշահ բուրաստանն .
Տղայն՝ տղայ լինելով, ե՛րբ սր լնեց այս բանն —
Իւր բարկութենէն անգամ չէ՛ր բաց լինում բերանն .
Թո՛ղ՛ դնամ, այդ խօսքերդ չէ՛ իմ երբէք հաճելիս :

Լաւ տղայ՝ ազնիւ տղայ, հիմա պէտք է ո՞ւր դնաս .
Խրատառ աղջկանէս տեսո՞ր, արդե՞օք, մի փլաս .
Լաւ օրերդ անց կացան, մինչև յերբ չ'ըզուշանաս .
Երանի՛ թէ իմ՛ հետս մին փոքր տեղ ընթանաս ,
Տես՛ ինձանից դու ո՞րքան քեզաշահ բան կ'իմանաս .
Տղայն կ'ատէ աղջկանն. վախումեմ շատ ուշանաս ,
Յետոյ պատասխան տալն դժուարին է մաճակալիս :

Տղային աղջիկն ասաց. այսօր է քոյ թանգ օրդ ,
Անմտութիւնդ, հո՞ղի, արամութիւն է քոյ մօրդ ,
Պարտաւանք է ողջ ազգիդ և նախատիք քրտորդ ,
Ամենագուրկ՝ ողբալի՛ թանճրամիտ մեծ եղբօրդ .
Յաւ-իմ, դարձեա՛լ գարմանամ, ծիծաղ կրկնեմ քոյ հօրդ .
Ո՞ւր է քոյ երաշխաւոր կնքահայրդ՝ կնքաւորդ ,
Ե՛րբ Յիսուսի յատեանն քոյ տեղակ խօսք էր աալիս :

Ռամիկ տղայն՝ իւր մէջն Հայկայ արիւնն ունելով ,
Զգուշացաւ, արթնացաւ, խաւարն իսպառ թող տալով .

Մտաց քօղն Վերացաւ, յաղջըկանէն խրատուելով .
Վարժարանին մօտեցաւ, ուսուցչի հետ խօսելով .
Մտաւ յուսումնարանն՝ մէկ նոր արարած դուլով ,
Զոյգ մանկանց հանգամանքն ազգիս օրինակ տալով ,
Պիպիզ եղէ ականջաց ես իսկ Շիրին ցաւալիս :

Լ. ԼԵԳ Շ ԵՐԵՆ :

Մարտի և Թարևուր .

Ո՛վ Արարիչ, այս ցատումը խնայի՛ ,
Ստեղծածիւ մի՛ բերիլ յանկարծ մահի .
Տէ՛ր եմք դառել ի՞նչ բաղդի, ի՞նչ թալանի ,
Ո՛վ հողեղէնք, դուք միշտ եկէ՛ք ըռահի ,
Տեսակ տեսակ պատիժներ մեզ չի ջահի :

Մարտին եկաւ, ապականեց աշխարհն ,
Այսուհետև՝ պա ո՞նց կուլի մեր ճարն .
Աղօթեցէ՛ք՝ մեզ խղճայ Բարերարն ,
Այսուհետև չտեսնենք այսպէս դարն .
Կանաչիքն ողջ կերան՝ կերպ ազահի :

Մարտիցն յետոյ եկաւ Թրթուրն ,
Էնտուր համար՝ որ միաքներս է ծուռն .
Չենք ճանաչում մեք ճշմարտութեան դուռն ,
Բարեխօսի՛ սուրբ Լուսաւորչի կուռն ,
Եւ չի՛ տեսնենք այս ցատումէն սալայի :

Ո՛վ Արարիչ, յաշխարհէս բարձ սոյն ,
Ինչ մտքի ենք, չի՛ անես մեր սրապն .
Ոտքով՝ ձեռքով կապած կ' թափենք ծոյն ,

Այս տաք ջրոյն հասանի Քոյ ազահոյն,
Ստեղծածիդ, ո՛վ Տէր, անսասան պահի :

Մէկ օր մէկ մարդ չի՛ կանգնում մի հաւատի
Ինտուր Ատուած այսպէս դիւան կ'դատի .
Ո՛վ Արարիչ, այս ցատումէն ազատի՛,
Ռահմ արա՛ խեղճ ու անճար աղքատի ,
Ունեւորն էլ - իւր անձն կ'չահի :

Յոյս ու Հաւատ մեզանում չունենք Սէրն ,
Ինտուր մասին բարկացելայ մեր Տէրն .
Չէն ճանաչում որդիք իւրեանց հէրն ,
Չահիլներն իսկի՛ չեն պատվում ծերն ,
Լսող չ'կայ ո՛չ պատուէրի, ո՛չ պահի :

Ազաւեցէք՝ լաւ անց կենայ Կոր տարին ,
Խնդան բարիք , տրամուլթիւն լինի չարին .
Ո՛վ Արարիչ, տուր բարութիւն աշխարհին .
Գիւրջի Կաւա, այս թաւուր բուզգեարին -
Չուր աշխարհ է, մի՛ հետեւիլ թամահին :

ԳԻՆՉԻՆ ԿԵՎԷ :

Հայտարարան .

Ես դաւար ծառ մի անկեալ 'ի Հայկայ ,

Պաղարբերութեամբ ինձ նման չկայ .

Չե՛մ ես սնափառ՝ իբրև Սարգենի ,

Հողմն ատելուլթեան փչեաց՝ ես անկայ .

Ո՛ւր է սէր, ո՛ւր է սէր, ո՛ւր է սէր, զի նորոգեցայց ¹ :

1. Լ՛, մէնայն րանց վերջումն քրէնէմ՝ զայո րողէ :

Քաղցրահամ պտուղ իմ էր անքանակ ,
 Չաչխարճ լիացոյց երկար ժամանակ .
 Ոտք իմ և արմատք 'ի բնէ խզեցան
 Դառն տոեւրութեամբ՝ անտուր՝ անդանակ :

Տերևք իմ կանաչք վաղ թաւամեցան ,
 Երակք անդամոյս 'ի ջրոյ քամեցան .
 Կեղևն իմ քնքուշ որդնակեր եղև ,
 Դուցէ այգեպանք այսպէս կամեցան :

Ի դաւ ամառան ազգ իւրաքանչիւր -
 Յնծաւով՝ փութայ քաղել զայդին իւր .
 Իսկ ազգն Հայկայ ձեռն 'ի ծնօտի
 Աւաղէ , հոռէ արոտատուաց ազբիւր :

Մէյեադն ազգատէր յազգէն բամբասէր ,
 Գիշեր և ցերեկ ողբաւով ասէր .
 Հայք զհարդ կարեն ճաշակել զպտուղ ,
 Չի չունին հաստատ Հաւատ , Յոյս և Մէր :

Սէյեադ :

Խ ր ա դ .

Տղայ՝ տղայ , հարսանեաց տունն քեզ տուն չի լինիլ ,
 Հարսանեաց տուն սիրողի սիրան գիտուն չի լինիլ .
 Դամանակն քանի՛ որ ձեռքիդ է՝ միշտ ջանք արա՛ ,
 Ամէն ատեն քոյ բազդդ՝ խեղճ արթուն չի լինիլ :

Ատուածաշունչ գիբքն քեզ և քո տանդ գործ չինէ՛ ,
 Կրանով սնուած տունն անզօր՝ անհիմն չի լինիլ .
 Սուրբ Հոգւոյն յանձնուիր դու քո բոլոր մտքովդ ,
 Ուրիշ կերպով քեզ սրտի փոփոխութիւն չի լինիլ :

Հողի է Աստուած, կուզէ հողւով երկրպագութիւն ,
 Ո՛վ մարդ, Նրան լսկ կերպիւ պաշտողութիւն չի՛ լինիլ .
 Վերջիշեալ մատենի հեղինակն է՛ Սուրբ Հողին ,
 Ին՛ աւեւ զքեզ փրկելոյ կարգու կանոն չի՛ լինիլ :

Թագաւորին ճանաչէ՛՛՛ զիւր ժառանգն պատուելոյ ,
 Ատենակալներոյն միջնորդութիւն չի՛ լինիլ .
 Մարդն միայն մարդ եղած Բանիւն փրկիւ կարէ ,
 Թէ՛ ս՛չ՛ իւրեան ձեռքոյն մէկ օգնութիւն չի՛ լինիլ :

Տանաբանեայ պատգամի երկու գերազնիւ սէրն
 Ո՛վ չունենայ , նրանում՝ ճշմարտութիւն չի՛ լինիլ .
 Ո՛վ է վերտօին ծնած, կամ ո՛վ Ներսէն Հրեայ ,
 Կամ թէ՛ զիսրդ լսկ լացիւ կենդանութիւն չի՛ լինիլ :

Ո՛վ որ Աւետարանի միջօրեայ լոյսն ունենայ ,
 Մինչ հազար ազգ նորանում՝ անօթութիւն չի՛ լինիլ .
 Հաւատն ունի իւր մէջն շնորհաց հողին անթերի ,
 Հաւատո՛՛ս՛ ին՛ձ օրինակ, արդարութիւն չի՛ լինիլ :

Եւամալաճառ մի՛ լինիլ, մանկութեանդ նայելով .
 Մահուան օրէն յետոյ - քե՛զ այցելութիւն չի՛ լինիլ .
 Հերին, դու ինքնին գիտես քո գիշերայնութիւնդ ,
 Մահուան մէջն կենաց հետ հաղորդութիւն չի՛ լինիլ :

Լ.ՂԳ Շ ԵՐԵՆ՝

Ն

՚Ե վերայ ալեկոծեալ Լ ճին Սևանաւ .

Փոքր ինչ դադարիւր, Նաւ ալեկոծման ,
 Դեռ չէ՛ ժամանակ անձարիս մահուան .

Ծով, զի՛ այդպէս խառնակեալ ես յարեան,
Ո՛վ սուրբ Թադէոս, լէ՛ր դու պահապան,
Արա՛ աղքատիս սուրբ տեսութեանդ արժան :

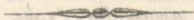
Հնչումէ սաստիկ հողմն Հիւսիսային,
Գոչեմք աղաղակ անմահ Փետային .
Մարդարէն Դաւիթ, կամ՝ սուրբ Եսային,
Լինին ազատիչ փոքր երեկային .
Ճերք, երիտասարդք, անձինք են որքան :

Տէր իմ, այս վիշտն յոյժ դժուարին է,
Ծովին եմ նայում՝ լէքն արին է,
Մի՛թէ անձարիս յետի տարին է,
Կարծեմ, փրկուիլս անհնարին է,
Չունիմ ապաւէն, Տէ՛ր, Քեղնից զիւման :

Որքան անձինք են դառն աչօք լալի,
Որդիք զեզերին, մարքն են սղալի,
Արեան արտասուս թափեն հրալի,
Լէ՛ր դու փարատիչ, տեսոյդ են դալի,
Այս արեան ծովէն փրկիր, սուրբ Սևան :

Տէր իմ՝ բարերանք, լուր մեղաւորաց,
Փոքր ինչ ժամանակ տուր մեղաւորաց,
Արժանի չանես հուր մեղաւորաց,
Գիւրջի Նաուու պէս կոյր մեղաւորաց,
Որոց Ինքդ ես մեղաց քաւարան :

ԳԻՒՐՋԻ ՆԱՒԱՍՏ :

Handwritten signature

Լ'իւի Հայոց .

Ո՛վ դու անցաւոր, Հայ երկտասարդ ,

Տե՛ս Ա՛նի մայրաքաղաքս Հայոց .

Նախ չքեզ էի յաշխարհի, իսկ արդ՝

Եղէ աւարկայ ծաղու տղայոց .

Ո՛ւր էք դուք, ո՛ւր էք դուք, ո՛ւր էք դուք, Դիւցաղունք Հայոց՜ :

Բնակիչք իմ էին արքայք մեծաշուք ,

Այժմ՝ եղեալ են Մաշկութիւք և Բուք .

Սըբատաշ հիմունք իմ քայքայեցան ,

Չգիտեմ, զի՞արդ Հայք իմ չառնեն սուգ :

Այլազգիք անտեալ զիմս դրութիւն՝

Տիրին, անկանին՝ ՚ի խոր արամութիւն .

Իսկ Հայք ո՛չ կամին հարցանել ցան իմ ,

Զի կորուսեալ են զազնիւ բնութիւն :

Ի թշուառութեան խիզ՞ն քարանայ ,

Նշոյլ զգացման խողառ վերանայ .

Անբախտն է ծառայ ամէն մոլութեանց ,

՚Բարեաց խոտորի, չարեաց տիրանայ :

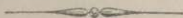
Լուր, դու, Սէյեազի սրտաուռ ձայնն ,

Արտաքսէս սրտիդ կարծեաց ունայնն .

Ա՛ր հայրենասէր նման այլազգեաց ,

Նա՛ է վիճակաց արձակն ու լայնն :

Ահլէտդ :

1. Լ'իւնայնի գտնոյ վերջումն կը կնէս՝ զայս գտող :

Ի վերայ «սուրբ» երոյ.

Սիրոյ եղբայր, ինձ մտիկ տո՛ւր, խօսքիս դրու՞թիւնն է սէր,
Ասու՞թեանս լըումն է սէր, աստ եղած կանոնն է սէր .
Նախատանացն յօժարամիտ՝ մահին անձնատուր եղև,
Աւետարանին նայելով, իմ՝ Փրկչիս անունն է սէր :

Սէրն է՛ դուրս պատուիրանին և օրինաց լըումն,
Մարգարէից և Նախահարց ասու՞թեանց կատարումն,
Համայնից հաստատու՞թիւնն, անկեալ ընու՞թեան ներումն,
Տանաբանեաց սուրբ խրատուց բովանդակու՞թիւնն է սէր :

Սիրոյ մէջն կեանք եմք տեսնում, իսկ 'ի մեղս - վիշտ ու մահ,
Սէրն օտարաց խնամարկու և ընկերաց անխնայ —
Ներող, դժած, երկայնամիտ, օգտամատոյց, բազմաշահ,
Այն վերստին ծնանիլն՝ սուրբ նորոգու՞թիւնն է սէր :

Սէրն հանդարտ՝ բարենախանձ՝ ամենայնի դո՛հ վիճակ՝
Անչարաչար կեանք կ'վարէ ազատօրէն՝ անփափաղ .
Սիրով նայեա՛ քոյ Շիրինիդ, ոյլ Դու սիրոյ հեղինակ,
Վասն զի Ամենազօրիդ մեծ սցեկու՞թիւնն է սէր :

18 $\frac{3}{11}$ 56.

Մ. 224 Շ երեւ. :

Լ. Երասխ գետին Հայաստանի
Հանգոյն » Լ. Ղլաման մարալ գեղերմ » Տ՛ճկն Խաղէն .

Արմաւիրէ քոյ խոյս տալն էր մեր դժբախտութեան Ֆալըն,
Դու խոյս ետուր՝ էհաս լալն, անյաղթ Երասխ, անբաղդ Երասխ .
Մարդ չ'կայ՝ որ օղնէ ցաւիդ, ծովի մէջ ընկղմեալ նաւիդ 1 :

Մեծ քաղաքներով զարդարուած, ամերիդ հարս աղջիկ շարուած,
Վերջը մնացիր մուրրուած, անյաղթ Երասխ, անբախտ Երասխ :

Եղերբիդ պայծառ այդիքն, սրոց մէջն էր բարեօք լիքն,
Աւերեցին թշնամիքն, անյաղթ Երասխ, անբախտ, Երասխ :

Զուրբդ Եդեմայ կենսաբեր, կ'յառնէր, թէ մուեալ ըմպէր,
Այժմ՝ լակեն մրտա Քրդեր, անյաղթ Երասխ, և՛ :

Ընկերացդ մէկն Ախուրեան, մէկը Կուր դեռ և Տուխտ Արփան,
Կապուտ դեռ, Աղոււ, Գարդըման, անյաղթ Երասխ, և՛ :

Դեանջայ, Զակամ, Թափուզ, Հասան, Քիւրակ չայ Խրամ,
Աւազան,
Աստափայ և Ալջիկան, անյաղթ Երասխ, և՛ :

Ղոյսու, Օզան, Ռուբաստ, Սամուր, Թանկի, Ղուդեալ,
Թիւրդեան, Ամուր,
Խաչեն, Թառթառ, Կառկառ, Շամբուր, անյաղթ և՛ :

Զանգու, Գառնի, Քասախ, Անբերդ, Գեհան, Տիգրիս և
Մճնկերթ,
Գոյլ դեռ, Սարզամ, Ճօրօխ, Բարերթ, անյաղթ և՛ :

Ղօղլու, Փերսահաթ և Զըրմուտ, Թաղայ, Կատեխ,
Զանտանրուդ,
Թօնայ, Նէվայ, Էդիլ, Պրուտ, անյաղթ Երասխ, և՛ :

1. Լ. Դեհայն գետնց վերջումն կը կ'նկատուի զայս գոյն :

Թեմալայ, Վիսլայ, Ռիսոն. Նեոման, Գանդէս, Եփրատ ,
Ամուդարեան,
Նեղոս և սուրբն Յորդանան, անյաղթ Երասխ, ևա :

Ունեւրվ այոքան օղնական, չեղեր հայրենեաց պահապան ,
Թագդ՝ դա՛նդդ գերի անկան, անյաղթ Երասխ, ևա :

Ի՛նչ եղեն քոյ Թագաւորքդ, մեծաշուք իշխանաւորքդ ,
Ապարտելի զէնրդ՝ զօրքդ, անյաղթ Երասխ, ևա :

Փոխան կարմոյ՝ զպեցար Թուին, կերար ամէնի գլուին ,
Շիջաւ Հայաստանի մուին, անյաղթ Երասխ, ևա :

Սէյեաղն եմ՝ զարդերիդ վկայ, աւողջանալոյդ ճար չկայ ,
Իցէ Թէ յերկնից բժիշկ գայ, անյաղթ Երասխ, անբաղդ Երասխ :

18⁶/₆57. 'ե Այոյոյ չո՛ւն Հայոյոյ : Սէյեաղ :

Ճ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

1. Ասածս օտար տերութեանց մէջ գտնուած Նայ գիտնականաց ու հայրենասիրաց մասին չէ՛:

2. Օ՞րի ո՛չ գրաբառն, կամ աշխարհաբառն է պատճառ լուսաւորութեան, այլ նոցին գրողն . որպէս և ո՛չ գրքի մեծութիւնն ու փրկութիւնն էն դաստիարակիչ, այլ նոցա միջի իմաստքն ու պարունակութիւնքն:

3. Ասածս հաւատոյ վերաբերեալ գրքերին չի՛ ակնարկիլ . եթէ ո՛չ, անիրաւութիւն կ'լինէր միանգամայն քօղապատել այն արեգակնափայլ լոյսն, զոր տարածանումէ իւր արժանագով Քրիստոսն էր Նայաստանի, Սրաստանի, Ռուսաստանի և շատ տեղեաց մատղաշ երեխայից սրաթուիչ մտաց վերայ Օ՞միւռնացի արժանընտիր Մագիստրոսն Աստուածաբանութեան, Մսեր Գրիգորեան Մսերեանց անուն:

4. Ասած բանիս կ'համսձայնին, որպէս կարծեմն, բոլոր ճշմարիտ ազգասէր ընթերցողք . իսկ ոմանք գիտնականք, որոց ազգասիրութիւնն սքողեալ է և շահխնդրական, 'ի հարկէ . . . Ա՛հ, Աստուած նոցա բարի տայ:

5. և տեսանէ (Ա՛հարոյ) ո՛չ 'ի քուն երազ և ո՛չ յարթնութեան տեսիլ, այլ 'ի սրտին

գործարանի երևութացեալ հողուոյն աչաց թաթ
 ձեռին աջոյ՝ դրեւով 'ի վերայ վիմի Լ, Ե, Լ,
 Ը, Ի, Ո, Ի. զի որպէս 'ի ձեան վերջք գծին
 կուտեալ ունէր քարն: Խորենացի Գ. Ճգ.

6. Եւջպէս որ ուսուցանումէ մեզ

«Պարտէ Լ. արայրէ» .

Այդպէս իմ լաւնակ հեղին ու հանգարտ
 Համասփիււ ծաղիս ինձ մուժն 'ի փարատ ,
 Ինձ որ քան ոտօք մըտօքս մնլար
 Գիշերաժամիկ ժոււ դամ Մարայր ,
 Ուր քաջ ու աննըման Հայոց գիւցազունք
 Յաղթող վեր ելան յաստեղքն փայլունք .
 Միթէ դաս տիւեւ սակերաց սրբոց
 Ձիւնափայլ ամպէդ ոսկեթեւ ծածկոց ,
 Թէ ձերմակ ճակտիդ թէպէտև պայծաւ
 Քաջացս արենէն ուզեմ փայլ ու վաւ .
 Թէ լըռիկ մնջիկ ափշիս տակաւին
 Թէ ինչպէս ընկաւ Վարդանն ահադին ,
 Զմահու սև ըստուերն 'ի սիրտ վառ Պարսկին ,
 Զհոգին ճըգեւով առ Ատուած յերկին :
 Դու այլ ո՞վ Տղմուտ արտում արիւնուտ
 Կամկար դնաս ու լաս 'ի մէջ շամբերուդ .
 Եւ հովիկդ որ դաս Մնձեաց այրէն
 Կամ 'ի ծեր Մատեաց կամ Մընոս սարէն ,
 Դու այլ ինձ նըման դողդոջ և երեր
 Թոյլ թեօք անցնիս սարեր ու ձորեր ,
 Ատառէ անտաւ տերեւ տերեւ
 Կոծկոծեւով դնաս 'ի դաշտիս վերև ,
 Զայս մաշած չնչիս վերջին հաւաչանք
 Ձըգեւ 'ի Հայոց սրտից արձագանդք :

Ո՛հ դու բարեկամ՝ այրած սրտերու ,
 Խօսնակ գիշերոյ հոգեակ վարդերու ,
 Երգէ՛ պլլլոււլիկդ , երգէ՛ 'ի սարէգ
 Չանմահ քաջքն Հայոց երգէ հոգւոյս հետ :
 Թաղէի վանուց՝ ձէնիկդ ինձ դիպաւ ,
 Սրտիկս որ 'ի խաչն էր կիտ՝ Թունտ առաւ ,
 Ի խաչնն Թուէն Թըռայ ու հասայ
 Գըռայ զքեզ 'ի դաշտ քաջին Վարդանայ :
 Պլլլոււլ , քեզ համար մեր հարքն ասացին
 Թէ չէ հաւ՝ պլլոււլ մեր Աւարայրին ,
 Եղիշեայ հոգեակն է քաղցրաղբուցիկ
 Որ զՎարդան 'ի վարդըն տեսնու կարմրիկ .
 Չըմեռն յանապատ կուգնայ կայ 'ի լայ ,
 ՅԱրտազ դայ զգարուն 'ի Թուփ վարդենեաց ,
 Երգել ու կանչել ձայնիւ Եղիշեայ
 Թէ պատասխանիկ մ'արդեօք Վարդան սոյ :

Թէ կիսահօդի պլլլոււլիս Թարգման ,
 Ձէնիկս հասնի ձեզ որդիք Թորգոմեան ,
 Որդիք , որոնց հարք քաջք ու առաքինիք
 Լըցուցին դաշտեր գրքեր ու երկինք ,
 Թէ կայ սրտի ծովդ կաթիլ մ'արիւնիկ
 Հայկայ աղբերէն կամ՝ 'ի Պահլավիկ ,
 Թէ զփառքն հայրենեաց ձեզ այլ գըրէք փառս ,
 Չեան 'ի սիրտ զարկէք , ելէք 'ի յԱրտազ :

Լ.

Կէս գիշերն առել էր գիշերափար ,
 Լուսնակն յամպի տակ բացխրիիկ խաղայր ,
 Հովըն շրջառիկ կախ Թեւօքն յանտառ
 Չըոց , օդոց , ծառոց հանդիստ կու կարդայր :

ԶԱւարայրի մուժն ու կանաչ ծոցիկ
 Ծայրէ ծար ճղքած Տղմուտն հանգարաիկ
 Բամբականբման անձայն ճերմըլիկ
 Թաւլեցնէր ու գնայր հազար բիւր արէք :

Ի յաստից ու անտից կան երկու բունակ ,
 Իբրև անկըռիւ ընկած մեռուակ .
 Յերկուցըն միջոյ բարձրացած լուսնակ
 Կուժըլի նորանց հրեղէնն այն սիւնակ .

Ոչ մէկ հնչի ձայն , ոչ մէկ շարժի զէն ,
 Կարծես յաղթըւեր ամէնքն 'ի քընէն ,
 Հազիւ հազ ձիւնքն 'ի յոտից դոփէն .
 Դողան պահապանքն 'ի կաշեվրանէն :

Մէկ դուռդն է Պարսից հազար ու հազար
 Որոնց վըբայ ամոլ տարածի խաւար .
 Մէկ դուռդն այլ Հայոց է թըլուլ ցանցաւ ,
 Լուսնի լուսով զէնքըն փայլն վաւվաւ ,

Ծոցերն ուռուցիկ , թևերըն քաջոյժ
 Զինչ հանդած բողէք կան աեսօք աշխոյժ ,
 Զինչ ծով ահագին որ արեօքըն խուժ
 Յանկարծ սարսեցնէ զափուռքն իւր անուշ :

Բայց յայնչափ քաջաց քան զամէնըն քաջ
 Մէկիկ մի արթուն կայ դնդին յառաջ ,
 Թևի տաին առած նիզակ ծայրախաչ ,
 Ձեռքն 'ի ճակտին՝ ոչ ձախ հայի ոչ յաջ .

Ընդ խորանաձև լուսնին ճառագայթ
 Զեռանդուն բանակըն դիտէ հանդարա ,
 Զինչ մայր դարաղի որ գիշերն ընդհաա
 Հայի զողայն 'ի քուն կարմիր ու զըւարթ .

Ըզ վաթսուն հազար դադրած քաջերուն
 Սանձըն ձեռք առած՝ վազւան առուրտուն
 Յաղթուժեան անիւըն սահեցնելուն
 Հընարք մըտածէ ու Հայոց անուն .

Ի բոլոր ազգէն առաջնորդ ընտրած
 Յանորդ քաջամարտ ըստարապետաց ,
 Պատասխանատու ազգին Հայկազանց ,
 Զանոր բողբն 'ի յինքնն տեսնու կախուած .

Յետուն յաղթանակք շահած քրքարնքով
 Անցնին 'ի մըտացըն մեկըզմէկով ,
 Դէմ' ինքեան կանգնին իւր փառքըն կարգով ,
 Սերտըն առնու սայ մեծամեծ թընտով .

Երկայն նիզակոմիս յանկարծ վաղէ դուրս
 Զինչ կրակէ վիշապն 'ի յօդուն մըսուրս ,
 Ման դայ ու փըչէ գնդին Հայոց հուր
 Վարդանն այն վառած 'ի սէր և 'ի սուր :

Նայի ընդ երկեր' նայի ընդ երկին ,
 Չափէ չափչըփէ զբանակքն երկոքին ,
 Զմէկն 'ի վեր քաշէ 'ի ծոց Գրիգորին ,
 Զմէկն 'ի վայր թափէ սանդարամտին .

Ի մեծ բարկութիւն կամ' 'ի տարակոյս
 Զաչկուկքըն շրջէ 'ի յայս և յայն կոյս .
 Կանչէ 'ի խորոց, թէ ո՞վ զիմ' հօգուոյս
 Տօցէ պատասխան յետին հարցուածոյս : . . .

Բայց ի՞նչ, բայց ի՞նչ այդ տեսիլ յանկասկած
 Քաջին Վարդանայ ելնէ ընդ առաջ .

Ի փոքրիկ բլրակ գետոյն եզերաց
 Հուր բոց վերանայ 'ի ծոց եթերաց .

Կայծք անձրևանման չորս դին հաւասար
 Բոցեր յաջ ու ձախ, մէջըն լոյս պայծառ ,
 Եւ 'ի մէջ լուսոյն ճերմակ վեհափառ
 Մէկ մի երևի տեսօք յոյժ անձառ .

Զյուսներըն քաշեր սուր կամար կապեր ,
 Հնոցի նման կրակտան ահեղ իւր աչեր ,
 Ամոխ պէս լայնած երկայն բազուկներ .

Ըզ հրեշտակ բախտին կարծես թէ իջեր .

Իջեր 'ի բանակն և ասեղ կշռօք

Կըլուէ զՊարսն ու զՀայ և գրէ աստեղօք .

Դառնայ 'ի Պարսիկն հայի արհաւրօք ,

Դառնայ 'ի Հայն՝ սէր կաթէ արասաւօք :

Ի բլուրն 'ի վեր քաջն թռչի Վարդան

Անլախ անկասկած ձայնէ սիրական ,

Նոր Մովսէս , Ներսէս , նոր մեր Մատաթեան .

Աս զինչ երկինք գրեն վասըն վաղուան :

Յայնժամ՝ բոցափայլ Երէց Վանանդայ

Չաջն հրեղէն ձրդէ 'ի ճակատ նորայ ,

Կընքէ ու զերկինքն առաջի բանայ .

Հայոց բանակին մասն հոն երևնայ :

Տեսաւ . հիացաւ Վարդան ու կանչեց .

« Հայր , իսկի տեսիլդ մեզ չի սրանց .

Վաղիւ տի կըռուինք քաջութեամբբոս մեծ ,

Երեկունն հանդէսիք 'ի դարսասն աստեղց » :

Ասաց ու առաւ զօրհնութիւն ծերոյն ,

Թօթփեց զաջն հրաթափ , փրթաւ 'ի բլրոյն .

Ճօճ նիզակին տայր գնայր փութայր իսկոյն .

Փողէր ու կանգնէր ըզգունդ քաջերուն :

Ի .

Դեռ չէ արեգակն ըզգլուխըն հանել ,

Երկու բանակներն ըզդաշան են բռնել .

Զուխտակ բերդի նման դէմադէմ՝ կանգնել

Յիրար ուզեն գալ փշրիւ ու փշրել :

Սև աստեղութիւն երկհարիւր տարուան

Հոն թափել ուղէ օձու պէս դաժան

Նախանձափրփուր դըժոխոց սատան ,

Շապուհ , Արտաշիր 'ի ծոցն ու Սասան .

Զերկհարիւր տարւան վրէժ ասեղ ու մեծ
Հայաստան եկեւ է խնդրեւ անկէց,

Խոսրով ու Տրբաա, Արտաշէսն այլ գէջ
Հայրենի պարտաւց պահանջեն ըզվերջ :

Իմէկ մի վայրկեան ամէնքն են պատրաստ,
Փող կարծեն ըզճայն միմեանց անհանդարտ ...
Ան թւան զնացին զարնւեցան հրօտարտ,
Զինչ երկու վիշապ մեծ իրարապատ .

Մէկ շարժումն ասեղ, մէկ ասեղ հոսան
ԶԱրտաշէն է բռներ թնդմամբ կայծական,
Ոչ 'ի պատերազմն թընամութեան,
Այլ տարերքն ամէն կարծես աւրել գան .

Տրտիէ տորնւորն ու դաշարն թընտայ,
Հեծելն զետին մուցել յօդ կու գնայ .

Օգն աւանց հովու 'ի զնուց ծրփայ,
Հովիան ըզհեա լայն արձագանգըս տայ .

Հրդեհ է բռներ ճարակի ու գնայ
Դիւցազուհիք այրէ հողու հաւտար տայ .
Բացեղէն ալիք զօրացն ճօճայ,
Դէմ այն բրնութեանն ո՞վ կուգիմանայ .

Զինչ յաշխարհակէզ կրակէ լափլիզող
Յանկարծ կայծ մ'ի վեր ցտաքէ կամ կսթող,
Կամ 'ի դաշտաձև բոցէն դայ խանձող
Յանկարծ երեցող ու յանկարծ ծածկող ,

Հանց խաւրն խմբէն քաջ մի հեծելուր
Բարձր երկվարի վերայ կանգնաւոր
Վէր վէր վազելով զնուք ճօճաւոր
Նեաւի թընամեաց մէջ քանց գուհա հրաւոր .

Պըղինձ գըլխանոցն ու զրեհն երկրթի
Յարևուն 'ի լոյս փայլ փայլ վառվռուի,
Ճերմակ փետուրներն 'ի սաղաւարաի
Կարծես թըուցնեն ըզգլուխն այն արի .

Հայիս սարսփած սրտիւ պէկած
Թէ ս՛ղ այն յանդուզն է քաջաց Հայոց ,
Արդեօք Արշաւիրն է յաղթող Թաւնոց
Թէ հսկայաձև Խորէնրն մարտոց .

ԶԱրտակն ու զՎահան պահ մի քեանես
Իբր անխոնջ դարբինք վազէն հնոցն 'ի ներս ,
Մեծամեծ ճայթմունք տապըլմունք լրես ,
Ըզ զէնք և ըզզօրս փըռւած աեսանես :

Երթալով երթան ձայնքն զօրանան ,
Շեշտակի շաչիւնք լրտուին աղեղան ,
Ահեղ կոփկոփիւնք վահան ընդ վահան
Տեղաց նեղակաց հարուածք ընդ բեկման .

Բլբաձև փըզաց ստիցն դարգափ
Աշտարակազարդ բրգօք բերդակառ
Դաշտաց ու լեբանց արկանեն սարսփ ,
Երկիրն 'ի հիմանց դըղըրդի դողմամբ .

Այլ քաջաձի Հայն անվախ համարձակ
Անճուռի մարմնոցն ելնէ հահառակ .
Կշռէ Կորդուացին ձողաչափ նիզակ ,
Կռան պէս փլչի փիղն ու Պարսն 'ի տակ .

Արձադանդքն ամէն ձայն վերացընեն
Բանակներն 'ի հեա կրկնեն ու սարսեն ,
Շըփոթ ու ազմուկ նոր տիրէ անդէն .
Պատառտի դունդն յիրար անցնեղէն :

Ի դնդէն Պարսից հազարք են ընկած ,
Ի Հայոց դնդէն հարիւր է փըռւած .
Չիակոս ծաղկունքն յարիւն թաթաւած
Գրգուեն զկառաղի եռանդըն զօրաց :

Ի Տղմուա գետոյն եղերքըն պղտոր
Ուր արդէն արիւն հեղեղ կապէ նոր ,
Եռան ու զեռան բանակք մօտաւոր
Մէկն անցնի մէկն այլ չըթողու անցւոր :

Բայց քաջ Գարեգին չընտրէ ըւր ցամաք,
 Վարազդատանման ցառքէ զինչ փայլակ,
 Զաւրի զարկածին դլուին աւնէ գնտակ
 Ձրդէ հետեանց որ դան համարձակ .

Մըրըկոտ ամպի նման Հայքն աւնուռն ձիան
 Լողալով կըուեն 'ի գետոյն բերան,
 Ֆսալով ու ծփալով զալիքն աւնուռն տան,
 Զբով ու արիւնով հասնին յանդիման .

Ենեն զինչ քաղցած ընդայ ծովային,
 Անխըտիր դիմեն ուժ և պատահին,
 Շատ զօրք զօրավարք փրուեն 'ի գետին,
 Հեծեալ հետեակ միտտեղ պառկին .

Մբմուան քաջք Պարսից զինչ ալիք վարած,
 Յետ դաւնան 'ի ձախ թե Հայոց քաջաց,
 Ընկնին բարկութեամբ՝ տան և աւնուռն հարուած,
 Վեր ու վայր թուչին հոգիք հազարաց :

Հոն յաւաջադէմն ու քաջ Գարեգին
 ԶՀայ զօրավարաց աւնու պսակ նախկին,
 Հազար խոցերովն 'ի զրեհըս սրալին
 Դեռ չուզեր անխոց թողուլ թշնամին .

Զէնքերըն կոտորած՝ մարմին կիսամեռ
 Դեռ յուզարկաւոր հետն ուզէ շտտեր,
 Ընկած դիականց մէջ՝ փնտուէ սուսեր,
 Կարծես յետ մահուան ալ ուզէ կռիւներ .

Ահ Գարեգին մութն իջաւ աչուրդ խաժ .
 Նա դեռ ձեռք շարժէ զսուրն ածեւ 'ի քարչ .
 Շունչն 'ի կէս վրզին կանչէ աղետարչ,
 Եղբարք մի՛ թողուք զեռ Պարսիցն այն գարչ :

Յայն ձայնէն վազեն ըւրիտակ կայծակունք
 Գարեգնի հաւասար հարազատք սիրունք .
 Զետ 'ի բարձրը բոյն արծուիք սուրահունք
 Պաշտպանել իջնուռն զիւրեանց նոր ձագունք .

Աստի ու անտի կան զինչ երկու հրեշտակ
Դէմադէմ՝ վառին այսքըն կարմրորակ,
Ուստով թուխաչուին ու ագուաւդիսակ,
Վաւմիկ վարբահերն ու մարթով ճերմակ :

Թինչդեռ Գարեգին տղայ անբարաւ
Ընդ հոգւոյն կըռուի մունալով զաշխարհ,
Եղբարքն աւ սախք թօթափէն զհազար,
Երդնուն անդ մեռնիլ քանց թողուլ զեղբայր :

Ո՛հ սրտաստաւաւ վըսեմ տեսարան,
Հազեւ սուրբ երգմուռքն ելին ընդ բերան,
Զուխտ մի նեա՝ յերկնից կարծեմ յանկարծ գան,
Զի Պարտիկն այնքան պատուոյ չէր սրժան,

Գան նեաբնն ու զյոյգ զարնեն կարըճուան
Որ երկու ձեռօք կըռուէին 'ի բուն,
Զունէին վահան, ի՛նչ պէտք քաջերուն
Որ միմեանց վերայ մեռնէին սիրուն :

Եղբայր ... դաչեցին, ճակատ 'ի ճակատ
Ընկան պտտեցին զերրորդն հարազատ,
Երեքն այլ 'ի հեռ բացին զաչքն հանդարտ,
Երեքն այլ 'ի հեռ փակեցին զըւարթ :

Թեւ 'ի թեւ ու վիզ վըզն պըլլըւած,
Երեք կոկոն մէկ մանկազով հնձած,
Ըզկարմրիկ արիւնքն վարդ տարածած
Ան կուքնանան 'ի մէջ բանակաց :

Երբ հսիւ հիւսիսի շնչէ ցուրտ բերան
Ու հեռ կոծկոծեալ ընկնին վարդ շուշան,
Ո՞ր ծաղիկ չուղէ փըռուիլ 'ի մարգն այն
Ուր իշխանք ծաղկանց դեանասարած կան :

Յայնժամ՝ հասան քաղցր արևունք Հայոց,
Քաղուեցան կրակէ շընչեր ջերմածոց,
Վասըն քս ընկան, աշխարհ իմ Հայոց,
Կըտրիճք աննըման վե՛հք հիւսիսոյնոց :

Ոչ ո�ք 'ի Թիկանց էառ ըզհարուած ,
 Ամենքն ըզՊարտիկն ունին իւրեանց բարձ .
 Վարդադոյն արիւն որտերնէն բղխած
 Ուժոյ և սիրոյ վրկայք անմուաց :

Այլ ուր է Վարդան ախոյանն անյաղթ . . .
 Ձինչ առիւծ ասեղ այծից զիմամար
 Ի Թանձր անտառէ վազէ անհանգարո
 Հազարով զընէ զորտերն տապասա ,

Հանց հետ Արշաւրայ ու քաջ Հրամայեակ
 Ի ձախ Թև Պարտից նեուած համարձակ
 Յարձըիէր կտորէր ցըրուէր հասարակ ,
 Կարկասհար Թափէր ըզմեծ զայն բանակ .

Այլ երբ զիւրն ետես ըզձախ Թևաբեկ
 Մուրնչեց զինչ ըզժով , զյոււներն կանգնեց աէգ ,
 Փայլահնամբման մըզեց ձին հրաշէկ ,
 Քաջքն 'ի հետ ընկան զինչ անարգել գետք :

Սև զբհօք 'ի սեն հեծած երիվար
 Գայր զինչ սասակորտ ամու մըրըրկավար .
 Սուտերն ասագին քան զկայծակ շողայր .
 Քան զայն ասեղ' մահն խոկ ոչ երևար .

Ձինչ հրգեհ բունած յանտառի ծարէն
 Չի դագրի մինչ փոյտ չի լափէ զամէն ,
 Վառեցաւ ըզհետ Թևուն համօրէն .
 Ըզհարուածքն Աստուած համբեց 'ի վերէն :

Անհուն հետեակք զինչ չոր եղեգունը
 Ոտնակոխ արար ձիւն սմբակունը ,
 Չիանը ու փըղանը զինչ մայրիք բարձունը
 Մեկմէկէ առաջ Թափին երագունը .

Յաջ ու ձախ զարնէր փրուէր ու անցնէր ,
 Չանտառացեալ զօրքն անապատ փոխէր .
 Մինչ Պարտիկն յահէն զինչ ընեւ խորհէր ,
 Սուրըն Վարդանայ 'ի մահ հրամայէր :

Ի փահս դարձան քաջք մնացելոց Պարսից ,
 Առ մեծ զօրավարն հաս ձայն բօթալից ,
 Գալըեցաւ Մուշկան զինչ օձ թիւնալից ,
 Խածաաէր զմասներն երդմամբ անիծից .

Փողէր դարձընէր ըզփահուստ զօրաց ,
 Կանչէր Արտաշէս 'ի վերայ փրզաց ,
 Փութա՛ գազաններդ առ եկ 'ի հաս դարձ ,
 Զի Վարդան մարէ զարև մեր Արեաց :

Սարսեց համօրէն բանակ Պարսկական ,
 Փրզօք հեծելօք զնդօքրն Մատեան ,
 Թէպէտև կտորած՝ այլ անթիւ խուժան ,
 Միաբան զիմեն դէս յարին Վարդան .

Երեք քայլ 'ի յետ՝ մէկ յաւաջ դային .
 Մէկ տային և տանն հարուած առնուին ,
 Հուրջ բուրեցան հեռուստ պատեցին ,
 Մօտեցաւ վայրկեան ահաւսր բաղդին :

Երեք պարիսպք զքաջըն կալան անդէն ,
 Ոռնաւորք հեծեալք և փիղք լեռնեղէն ,
 Մէկըն տրոփորափէր՝ մէկն յերկվարէն ,
 Հողալով անցնէր կըռուէր հեռուէն .

Յետեանց նոցին գաղանքն ահազին ,
 Զանձառնի քըթերն քնթըռնեցնէին ,
 Բամբուկք ու գուամակք սրսամանց տային ,
 Զբերդանման շինուածքըն տատանէին .

Դէմ քաջին կարծես քաղքներ ու ամրոց ,
 Զինւած են ելեր՝ մահ բերեր 'ի ծոց ,
 Ամեն Ասիոյ ձայնք ժողովրդոց ,
 Միաբան վրէնէն ընդ դիւցազն Հայոց :

Իսկ արին Վարդան աչեց քաջերուն .
 Կանգնեցաւ 'ի մէջ գնդիցն երկոցուն ,
 Ահեղ մի գուաց , տարեր ձայն ետուն ,
 Հաստ կապարձակիրք կանչեց մօտ ձիուն :

Զինչ գերանդագէն անիւ շրջամահ
 Բուրբեալ բաղխէր սատ անդ պահ ընդ պահ,
 Զինչ գունդն արեւու յօդուն ճանապարհ
 Չորս բուր սփռէր տարածանէր զահ .

Կամ զինչ լեռն հրաբուխ 'ի ծոցիցն խոր
 Զպատուհաս բնութեան հանէ ընդ սրկոր,
 Բոցեղէն գետեր վազցընէ յսրբոր,
 Քարինք կարկրայ լընու դաշտ և ձոր .

Թէ անդ թէ երկինք ճաթին 'ի վերէն'
 Ինքն ամենեկն չի դադրի վարէն,
 Մինչ որ բուր կրակն հանէ յանդընդէն
 Անթիւ մահերով հանգչի յիւր օրտէն .

Այսպէս աննբմանն Հայոց դիւցազանց
 Անայր ըզյետին վրէժ Խրոց հարանց,
 Եւ վրկոյեցին հոգեք Հայկազանց
 Թէ քաջութենէ բնաւ չարար ինչ զանց :

Արդ մինչ շորս բուրբըն մարդով ընկած
 Շեղջ շեղջ ցոբենայ պէս տեսաւ հնձած,
 Հնձանահարի նման զինքն այլ թաթխած
 Մինչ 'ի կէս ձիւցն' յարիւն կըաըրձաց,
 Հայեցաւ յերկինք՝ տեսաւ զարեդակն
 Որ զափշած դեղնած օրաշուրջ գնտակն .
 Սահէր Սանատրուկ լերինն 'ի կըռնակ,
 Կամկար ստօք գայր ժամըն խաւարակ .

Քթթեւ մի աչաց կեցաւ անշրփութ,
 Անկարծելի քաղցր աչեր տըւաւ յօդ,
 Երկայն մի շնչեց ոգի երկնահոտ,
 Աստուածեան տեսոյն սիրան էաւ կարօտ .

«Արշաւիր, կանչեց, ահա ժամն եհաս,
 Դու Հայոց և իմ ամեն առաջնորդ ըլլաս,
 Պատմես Վահանայ զայս իմ յետին դաս,
 Զքաջ նախնիքն ու սուրբ հարք չի մոռանաս » :

Մինչ զայս քաջն ասէր, ընկան յոտքն անդէն
Աբին այն Արասի Պալունեաց աղղէն յանդայս
Եւ հսկայակերպ կորովին Խորէն,
Վարդանն ձայնեւով Թրուան 'ի յանտէնն:

Չզոքեց քաջերուն վրայ քաջուն Վարդան
Ըզմահուկաձև ըզմեծ իւր վահան,
Ըզսուր, սաղաւարտ ու զհամբոյր մահաւան
Տըւաւ առ եղբայրն իւր Համաղաստեան:

Ի բրև Թռչելու Թեթև 'ի բեռանց
Սլացաւ 'ի դեղէն քաջացն Հայկազանց,
Միով նիղահաւն ընդ Պարսից դունդն անց,
'Նե՞տ էր այն որ Թռաւ Թէ հաւր փայլահանց:

Ի մէջ երկոցուն դեղից զարհուրած
Ի վերայ զօրաց և զօրավարաց
Խաչածայր նիղահն 'ի յերկին ուղղած՝
Վարդանն Հայոց կայ հանգըտտատարած:

Սոսկացան սրացան Պարսիկքն հազըչտապ,
Աչք քաջին սփռեց նոցա սև սարսափ,
Գեշերըն խոնաւ ընկաւ զինչ տարափ,
Լեւեցէք . . . Վարդան կայ 'ի դաշալն 'ի մրափ:

Գ.

Ո՛վ ես դու որ դաս չեշտ 'ի Շաւարչան
Թուօք Թռչնօրէն՝ ստիւք փայլահան,
Գաս մծօխ մանուս 'ի դաշտըս մահաւան
Յաշ ու ձախ դառնաս ու կաս իբր արձան:

Երկրորդ էր պահ այնր անէղ զիշերոյն,
Լիկ նըւաղ մրմունջ զինչ ծովեղերոյն
Լըւէր կիսամահ զօրաց խոցերոյն,
Յաւոց և մահաւան ներդաշնակուեթիւն:

Յանկարծ քօղ բացաւ լուսնակն յերկընթէն՝

Եւ սրտապատառ ըզբունդս համօրէն
Տեսաւ զինչ պատկեր սեանրկարէն ,
Հառաչեց հասեալն 'ի հոն Եղիշէն :

Եղիշէն մեղու չթաւնք սրախ սէր ,

Որ ընդ Վարդանայ հոգւով էր կապեր ,

Մինչ հասակակցոյ առ Սահակ նստէր :

Եւ զյգ սրգեողէս 'ի սրբոյն դըզուէր :

Զարմանաց ճաղուհք սր 'ի մի վանդակ ,

Միաթև մեծցած 'ի սնունդ հոգունակ

Իբր ժիր մանկուածանքն բացաւ դռնակ

Մէկն արծիւ թըռաւ , մէկն այլ աղանեակ :

Դաշտ , պատերազմ , սուր , զրեհ , ձի , կրակն ու բոց

Էին սիրելիք Վարդանայ թևոց .

Անձայն անաղտոք խաղաղ հովանոց

Ազու Եղիշէայ մասն էր ընդ գըրոց .

Այլ հաւն հեզ երբեմն յարծուոյն թև սլանայր

Եւ ընդ դիւցազնին այն դիւցազնանայր :

Երբեմն այլ արծիւն ըզթև մերկանայր ,

Զաղանայն մնչնիկ լըսէր հեզանայր :

Զեզերքն առեր մէկն ու գնայր հանդարտիկ

Ճըզահիւս նաւակ քաղցր ուղէր հովիկ .

Մէկայլն պատած 'ի սրտովատիկ

Ծաղրելով խաղայր 'ի տեռ սև ալիք .

Այլ նաւահանգիստ մէկ էր երկացուն

Փառաց Հայկազանց սրտերն էր սիրուն ,

Մէկըն յաղթանակ կանգնեւ զիւր անուն ,

Մէկայլն յաղթողաց գրեւ անմահութիւն :

Այսպէս երկաթին ուղբս սիրելիք

Եղբարք անմեկնն զինչ աւաղ ու ալիք ,

Մէկըն մըռնէր՝ մէկըն կայր լըռիկ ,

Այլ սիրով տային յերար համբուրիկ :

Երբ ըզքաջութեան բացած առագաստ
Վարդան յաղթուածեամբ նաւեր 'ի ճակատ ,
Հոնաց Աւանաց վրայ հասնէր ըզգաստ ,
Կանգնէր յաղթանակ քոն զաօրիքն իւր շատ ,

Նաւահն Եղիշեայ 'ի Բիւղանդ յԱթէնս
Եւ յԱղեքսանդրեայ ուղղէր հեղածեւս ,
Բանաւոր ծաղկանց մէջ շօջէր թեթեւս ,
Մեղք 'ի միտս աւնայր իմաստիւք պէտպէս .

Երբ դարձաւ յուսմանց ու տեսաւ զՎարդան
Ձիւր թողած կորիւն լեալ առիծանման ,
Ընծայեց ըզմեղքն 'ի քաջին բերան ,
Դրան երեց եղաւ տանըն Մամուլեան .

Արած 'ի քաջէն շօջէր Եղիշէ ,
Երթայր և 'ի դաշտս ուր զէնք կուէ .
Ի վրանին կարգայր ըզՏէրն 'ի յերկնէ
Որ ըզտիրէլին յաղթող դարձընէ .

Բայց զառջի գիշերն որ գիտաց Վարդան
Թէ վաղիւ հասնի ժամ թառաց մահուան ,
Վախեց գալարեւ զաղիս սիրական ,
Խաբեց զԵղիշէն զորիկեց Շաւարշան :

Մինչ երկրորդ գիշերս այս ըզգաշան առաւ ,
Հոգին Եղիշեայ որտէն դուրս ստեաւ ,
Երբ 'ի բանակէն դարձուրնէր տեսաւ
Ելաւ 'ի գեղջէն ու դաշտըն մըտաւ .

Մըտաւ յարիւնտս սահմանս Արտաղայ .
Վարդան որոտաց , պատասխան չըկայ .
Մահըն պատեցաւ 'ի որտին վերայ ,
Սուրբ եգիպտոստըն լայր զինչ արդայ .

Էայր ու յառաջէր գնայր խարխափելով
Ձինչ կայր չօշափէր ստօք ու ձեռքով ,
Մինչև գեղընցած լուսինըն դըթով
Ծափեց գիշերուան պաղ արտասոււնքով .

Եւ յամ մի ժողով եկաւ Եղիշէն լըուիկ ,
Պաղեցան արտասուեքն արեւնն 'ի սրտիկ .

Տեսարանք տեսաւ սղսրմ ու լալէք ,
Հագաւ 'ի հոգին սլատկեր սըզաուիկ :

Շատ երերազին անցուգարձ արար ,
Իբր յահեղ կարկտէ տեսաւ գիրուտար
Ըզմեծ բանակացըն մանրած պատառ ,
Յարոց վեբայ լայր լուսին դալկահար .

Զինչ որթատերև ու կանաչ գնտակ
Գունազոյն ծաղկունք ու հասկ նորհասակ
Եւ ծառք հինարմատ և նոր բարունակք
Ի յիրար անցած ու ընկած խառնակ ,

Այսպէս 'ի արևուր դաշտին 'ի յԱրտազ
Խառնափնդորեալ կային առ իրեարս
Դրօշք ընդ դրօշակիր՝ զօրք ընդ զօրափարս ,
Զի ընդ հետևակ, կարիճք ընդ արկարս .

Այն խրսխտ մըսեզէն բըլուրն անկառի
Անկեալ կայր անշարժ զինչ կոճղ անտառի ,
Այն հրաշունչ մըբըկտ վըրնջտ ձին արի
Կարթակոտար կայր 'ի տեառնէն հեռի .

Այն քաջ մանկըտիկ կայտառ ու զըւարթ
Որ դեռ առւըտուն փայլէին զինչ վարդ ,
Մայրամած դիմօք ան ընկեր են արդ ,
Անըուսպ աչքն ու սիրան այն ինչպէս հանդարտ :

Այն ջըղոտ բազուկք, այն լանջք զրահազէն ,
Այն ճօճան ճակատք յամուր պըզընձէն
Որ գային զարնեւ զբանակն համօրէն
Հանց փըուեր սր սչ զատւին 'ի գեանէն .

Եւ այն յարգորակ սպառնալից բերան
Որ փողով ու անփող բիւրուց տայր հրաման ,
Կենաց և մահու կարծէր զինքն իշխան ,
Ան զիւր չպատմէ զորպէսըն մահուան .

Եւ այն զէնք հնոտի արիւնտի մըխած
 Որ խոստանային դառնալ 'ի տուն հարց
 Նորանոր արիւն լիզելով փայլած,
 Ան կամ փշրեր կամ գերի ընկած .

Եւ այն մտերաշուէչ Պարս կըարըճուորայք
 Որ քանց մուժն ըզլոյս ատէնն ըզհայք,
 Ընդ ստիւք նոցա անկեալ անըզայք
 Պաղած ու գեղին քան բանտի ծառայք :

Եւ այն, ո՞չ, և այն Հայոց նահատակք,
 Ո՛վ սուրբ հայրենիք սուրբ եկեղեցեակք,
 Եւ այնք ընդ գարնան ծաղկանց գեղունակ
 Եւ այնք հոն ննջին քոն անմահունակ .

Ճերմակ ու կարմիր զինչ վարդ ու շուշան
 Ո՛չ քանի՞ աղուոր են 'ի Շաւարշան
 Գլուխք 'ի խաչին և սոք յատրուշան
 Մանկըտիքն Հայոց սրբ 'ի սուրբ քոն կան .

Քաջ քաջ կըռուեցան, սուրբ սուրբ մեռանին,
 Աչերն ընդ երկինք ու 'ի տուն հայրենին,
 Յիշեն ըզծեր ծնողք և քաղցր ամուսին,
 Մարեն զլոյս աչացն յարտուէք սիրային .

Սիրելիաց փսիան զեփեւ գիշերայն
 Աղաղաթելով փարի այտերայն .

Պատուօտան աչք դողդոջ ասողերայն,
 Յօղիկ կաթնաբուխ տեղան 'ի յամուսնայն .

Մատղաչ հողիք զայն շրթունքն համբուրեն
 Ուսկից այդպէս շուտ արտաքս ելանեն .

Պահ մի զվարսագեղ ճակատարն դիտեն,
 Եւ ըզմանկուծիւնն յերկինք փոխադրեն :

Այլ դու եկ դարձիր եղնիկ Եղիշէ,
 Թե զհողիդ սերես՝ քաղցր արևդ յիշէ,
 Ան նօսը աղեքըդ կարին քենէ,
 Միթէ մահն անչափ զմեզ այլ մեռցընէ .

Մի՛ աչեր մի՛ այն թումամած դէմքերուն ,
 Մի՛ դռպր մի՛ այն ցուրտ անդամներուն ,
 Ահա զգլուխդ առեր թաթաւ ամպերուն
 Զոտիունքըդ թացեր արիւն քաջերուն :

Այլ Եղիշէն քաղցր սիրա Եղիշէն
 Իսկ չի դադրի թափառիլ անդէն ,
 Մէկ մէկ որոնէ զքաջքն չայսց դնդէն ,
 Համարէ զլիւկայքն որ երկինք գրեր են :

Բանաին այն անշարժ՝ շարժի յիւր սրտին ,
 Ըրթունքըն լրուիկք յագի իւր խօսին ,
 Քաջերն այն ընկած հոն՝ ի վեր կանգնին ,
 Մահ կենդանանայ, մեռնի կենդանին :

Ի սիրտըն փափուկ մաղձ քան մեղր անոյշ
 Թաղանթէ թաղանթ ծաւալի քընքոյշ ,
 Զերկայնուկ թարթիչ աչացըն մեղոյշ
 Զորս բոլոր ածէ կամացուկ և ուշ :

Ըզթեն ընդ ուսով զարկած զինչ հաւիկ
 Կարծես ականջ ապ լրուիկ և մընջիկ՝
 Զն՛նչ ձայն կիսամուքն արձըկեն սըրտիկք
 Նեղ հառաչանօք և շնչով ցըրտիկ :

Իսաղաղութեան զինքըն կարծես հրեշտակ
 Կամ թէ կուսական փողար ողբերգակ ,
 Կամ պատգամաւոր սրբէլեաց դիտակ
 Տանիլ զեաքի ուխտն առ սիրտ ըսպարեակ :

Եւ ահա տեսնու կուտակ մի մարմին ,
 Անեղ զինչ կտրիւնք, փոյլուն քան լուսին ,
 Զիրար թևոտած քանց սըթ զուռենին ,
 Թուխ Ռոստամն ու վարդ Պլամն ու Գարեգին :

Աչկունքն Եղիշեայ վառին յայն՝ ի տես ,
 Փոխան արտասուաց կրակ կաթէ ջրի պէս ,
 «Պարծեցիր, կ'ըսէ, ծերունիդ՝ Ներսէս ,
 Ահա քաջ սրգիքդ ընկած քաջաց պէս » :

Բայց ի՞նչ է այդ կապն 'ի դօտի քաջաց
Ընդ մէջք Ռոստոմայ և Վաւական կապած . —
Բա՛րէ քաջերուն, բա՛րէ սիրելեաց ,
Ո՛վ սուրբ յիշատակ , մընաս անմուաց :

Միաբան ընկերք 'ի հայրենի տան
Մէկտեղ կեալ մեռնիլ իրարու երգուան .
Աւին զկապ 'հիւսած սիրելեաց ընծայն
Զիրար կապեցին մընալ անբաժան .

Այնու կապով զոյգ Թըռան Գարեգնին ,
Անմահ սիրոյ զնա այլ հաղորդ ըրին :
Ո՛վ այդքան սիրով 'հիւսուած կապ անգին ,
Ըզքեզ յաստեղաց մէջ կախեմ յերկին :

Հեռի տասըն քայլ 'ի քաջացս անոյոյդ
Վարդատիպ Վաւական նըման կայ մանուկ ,
Երկու՞թ ահագին 'ի կողն իւր փափուկ
Զաջ ուսուին 'ի մէջ ծաղկանց կայ սրաւիւակ :

Հանց սոյժառ ճերմակ երեսքըն շողան
Որ յերկնից ընկած կարծես նոր շուշան .
Ծնօտն անմաղ ու աչկունքըն խաժ փալփըլան .
Զմահն 'ի քուն փոխեր է Գնունին Վահան :

Մօտ 'ի նա ձեռօքըն կիպ խաչաղէն ,
Կայ երիտասարդ զօրավար մ'անդէն ,
Ճակատն երկնադէմ ծըծէ զցօղն յամուէն ,
Ի կեանս և 'ի մահ ցանկալին Արուէն :

Իսկ մեծահասակ ո՛վ են դիւցազունք
Որ իբր անտուի եղևինք բարձունք
Ընկեր ու ծածկեր են հաղար ծաղկունք ,
Զիրենք այլ ծածկեն զէնք զրեհք պաղպաղունք .

Քըստմնի դողբըղայ վառւի Եղիշէ ,
Զահագին վահան Վարդանայ դիտէ ,
Զխօրէն և զԱրտակ ներքև տեսանէ
Ահաւոր դիմօք զինչ առիւծ քընէ :

Հոն սաղաւարտեալ Պարս զօրավարաց
Տեսնէ գըլուխներ ընդ ստիւք քաջաց ,
Եւ նիզակս Հայոց որ զայդ են շամիրած
Զերկու նահատակ գնդին թշնամեաց .

Հոն մեծ բազմութիւն զինչ փայտ 'ի յանտառ
Կամ աշնանապուրծ տերև հողմավար
Ընկած ու խռկած մօտ ու վերու վար ,
Պաշարի մարմնովք ու հայի շեւար .

Յանկարծ բլրաձև դիականց դարէն
Փայլակ մի շողայ քան զայն որ յերկնէն .
Երկայն լոյս շողայ 'ի զէն խաչազէն ,
Մէկ թողմամբ սրտի հոն դայ Եղիշէն .

Երկոյ սեւազէն Պարս զօրավարաց
Վերայ տարածուեր հանգչեր սմըն քաջ ,
Ըզձախն է ածեր 'ի սրտին դիմաց ,
Յաջն ունի նիզակ մահուամբ ճանճրացած .

Զբեհջըն պղղընձի ծակեր են հազար ,
Ի ծակուցն 'ի դուրս շող ծաթէ պայծառ .
Ճոցին ու ձեռաց միջուկն արիւն վառ
Գընտաձև դիզուեր վարդի հաւատար .

Ըզսեւադանդուր մազն 'ի բաց շրջէ
Ի յանտաղաւարտ քաջին ճակատէ . . .
Խեղազնաց լինի թխտայ Եղիշէ ,
Ըզմեծըն Վարդան 'ի հոն դրտանէ :

Լեզու քաջին լուռ 'ի սօսի ինքն ամէն .
Այոքըն թըռալիք և յոնք կըռընձիկէն .
Մահուն իսկ կարծես հրաման յիւր մահէն
Տայ իշխանաբար և ամէնք սարսեն .

Ի շրթանցըն մէջ կայ ծայր նիզակին
Քառածայր թևօք սոկեզարդ խաչին
Զոր պապն իւր Մահակ 'ի ժամըն յետին
Յիշատակ երեստ քաջապանծ թռուին .

Ընդ երես քաջին մահախառն անմահ

Չամբողջ գիշերոյն զերբսրդըն զայն պահ
Հայի Եղիշէն 'ի զարմանս և յահ
Խորին լուռութեամբ լեզուն չըջադահ

Կռէ զգլուխ քաջին ձեռքն երերուն

Որ զինքըն դրաւ գին Հայկազանց սիրուն
Համբուրէ զճակտան ուր բաղդ Հայերուն
Չանդարձն էր դըրեր ապագայ դարուն

Ընդ լայնադիրի լանջքն հայի ուռած

Քաջ քաջ և վե՛հ վե՛հ կրբից ասն սիրած
Ի բրև պղզընծի ամուր մի կանգնած
Պաշտպանել զորդիք Թարգոմայ ցաւած

Ընդ գեղեցիկ ձեռքն հայի ում հնազանդ

Կայր ամէն հրաման և շատոնց մի բաղդ
Ուսկից յաղթանակք և փառք մեծազարդ
Ելնէին երսուն տարի անընդհատ

Չէր նա այնպէս վե՛հ երեցած դիմօք

Երբ յիսուն անգամ դառնալով փառօք
Պրտակս յաղթունթեանց բերէր սփռէր լի
Հայրենի շիրմաց տաճարաց վրայօք

Կամ Բաղլայ , Խաղբաց և հարիւր ազանց

Խրոխտ Թագաւորներ՝ ընդ Կովկաս անցած
Երբ Ենցընէր տանէր տայր Արեաց
Ինքն երբ 'ի յարսէ դառնայր եղջերուայ

Ինչպէս 'ի վերայ քաջացն այն յեցուկ

Յեախն յաղթանակ Հայոց անանցուկ
Չինքըն կանգնելով՝ ստոխն ընդ ստիւք
Ինք զինքըն գիտէր հոգւոյն նայեցուք

«Ո՛հ ես 'ի ճակտիդ վրայ երդնում, Վարդան,

Կանչեց Եղիշէ, որ ձեռն աստուածեան
Հոգ փոխարէն դրեր է քո մեծ մահախառն
Թէպէտ դարբ անցնին, դու մընաս Վարդան»

Չայս ասաց ու հետ գիշերւան շքին
 Փախաւ ծածկեցաւ սիրաձայն հողին :
 Պըլպոււն 'ի սարէն ուսաւ զնորին բան ,
 Կանչէ զբուն գիշերըն Վարդան, Վարդան :

Կանչէ պըլպոււնի, կանչէ հոգեձայն ,
 Արդեօք զուխտ մահան սուրբ՝ յիչէ Վարդան :

ՆԱՀԱՊԵՏ

(ԲապճաՎէպ. Ե. Տարի, Ըիւ 19. 1847 Հոկտեմբերի 1.
 էրէ" 295.) :

7. Որպէս պարզօրէն ցոյց է տալիս » Հայոց
 աշխարհիկ » անուանեալ երգն՝ իւր վսեմ՝ ու բնաւ
 կան իմաստներովն .

Հայոց աշխարհիկ, զարունդ է հասել ,
 Ահա գեղեցիկ զարուն քո եկել ,
 Ո՛վ դու 'ի վաղուց մնացած հայրենիք
 Ո՛վ դու իմ՝ սրտիս անմուաց տեղիք :
 Ահա զարունիկդ եկել է եկել ,
 Աւագ Մատեաց ծարն ընդ քեզ հաշտ հայել .
 Այն սև սև ամպերն են դարձել 'ի փախ ,
 Այն Ջերմակ Ջերմակ սարերն են անվախ .
 Չընկին 'ի ծոցին բացեր է ճանապարհ
 Քաղցրիկ կըրկըջով գլորէ գետս հազար .
 Այն քարուտ ժելուտ կողանց սահ ու սահ
 Խաղալով ինձուն սուուաններ անմահ .
 Յայն բարձրը ծայրից որ երկնուց են մօտ
 Կենաց օրհնութեան ծագէ առաւօտ .

Ահա քո բլաւերներն Հայոց աշխարհիկ
 Այն քո բիւր բլրուիք բիւր վրասականիք
 Հազար քո ձօրերդ ու հազար քո դաշտ
 Տարան ցուրտ ճրմեադ ու ձիւներըդ շատ
 Լէրինք ու հովիտք ընդարձակ ու լայն
 Նախաւան զարդարին նօր հարսին նըման,
 Կապուտակ սարերդ գունըզգուն պըսակ
 Կապեն 'ի դըլուխ զինչ նօր Թագւորակ -
 Ի ծայրից տարից որ երկնուց են մօտ
 Փըւի մինչ 'ի խորն հօրանն ու մօրտո .
 Գետեզերքն ամէն բացել են շուշան
 Պայծառ տընտըղնով ցընցըղիեն ու գնան ,
 Սարեզերքն ամէն զվարդն երևցուցին
 Ա՛հ կարմրուկ վարդեր, տաստայ Եդեմին -
 Պըլոււն 'ի հեռուանց Թողեց Ճըբնարան
 Ծովեր ու ցամքներ Թեւեց անդուման ,
 Կանչեց 'ի յօդուն երեք հետ բարև ,
 Ոտկունքըն դըրաւ 'ի սարին վերև ,
 Սարին վերևէն 'ի վարդին տերև ,
 Հայոց աշխարհիկ, քեզ երես բարև .
 Սարեկն 'ի սարին եկաց ու մընաց ,
 Անմեղ նախընձով եղաւ երգասաց .
 Արագին յերգիս մաքրեց իւր բունիկ ,
 Կանգնած կրկուաց քեզ, Հայոց աշխարհիկ -
 Արտուտիկըն Թռաւ, Թռաւ Թռաւ վերսովեր
 Մանրիկ ճըււրդով ասաց շատ բաներ .
 Տատրակիկն իջաւ իջաւ ցած ու ցած
 Կըրծկունքն 'ի դետին ըզվաւիւնն ասաց .
 Հովիւն ու հօտադ, դառինք, եզն ու կով
 Գոհացան զԱսաւած մարդեր շուրջ դալով
 Հանց քեզ տերն է տուել դարուն գեղեցիկ
 Որ դրախտի վկայ ես, Հայոց աշխարհիկ ,

Դրախտիկն որ անցել՝ դարձեալ դայ դարնամբ
 Չինչ պայծառ արևն որ ծածկէր 'ի յամպ :

Բայց Նահապետիս ինչ ասեմ՝ ծերուկ
 Որ եմ՝ քան զամէն ծաղիկ վաղանցուկ .
 Իմ՝ դարունս անցել ու հասել աշուն ,
 Յամբած անբեկիս ըսպասեմ՝ հովուն
 Թէ երբ 'ի լերանց ծոցուն փրչէ խոր ,
 Չխրղճուկս անկըսկիծ մահուն ճրդէ ճուր :
 Նահապետիս կեանքն եղաւ բաւական ,
 Խնդութեամբ կեցաւ 'ի յիւրն Հայաստան ,
 Եւ յոր երթայ 'ի յայն հայրենիք
 Լուր խիկ չզատուին եղբարք սիրելիք .
 Խնդութեամբ կ'երթամ՝ քեզնից Հայաստան ,
 Քեզնից աւած հողս 'ի քեզ տամ թողման .
 Ի քս ծոցէդ վեր կանգնեցաւ Ազամ ,
 Ես 'ի քս ծոցէդ տ'եղնեմ անթառամ :

Մանկաիք շուրջ եկէք ծեր Նահապետիս ,
 Ականջ դիք շայր հօբդ յետքի ճայնիս .
 Պղտուղն ու սարեկ երգերն են նորել ,
 Իմն հետ տաարակին հողու հաւտարել :
 Մանկաիք, զիս Հայոց հողն ու ջուր սնունել ,
 Ես այն հողն ու ջուր սրտով եմ սիրել .
 Հայրենեաց հաբուստ է հողն, ջուրն անուշ ,
 Քանց օտար վարդ՝ քաղցր հայրենեացն է փուշ .
 Հոյաստանի օգն է քաղցր ու բարակ ,
 Հովերն են անուշ՝ պայծառ են վրտակք ,
 Չուրն ու պըտուղն համ տան անմահութեան ,
 Խոտն սակի օժէ գառանց ըզբերան .
 Յոսկեթել ամպոյն այգան զովագին .
 Թորթոր իջանէ ցօղիկ մանրագին ,
 Կարմիր ճաճընչով արևուն շողած
 Դայ 'ի խաւրճիլ մանանայն կենաց :

Ո՛հ լերունք ծաղկած , ո՛հ ջուրք ծիծաղկատ
 Չանուշիկ հովերդ 'ի յիս ածէք մօտ ,
 Հողմունք անուշիկ, եկէք մօտ 'ի յիս ,
 Շունչս ու երգս առէք տարէք 'ի Մասիս ,
 Տարէք վերջի շունչս 'ի տուն տաղանին
 Ու լրոնցուցէք զաւկաց թօսրգովին :

Չեզ կ'առեմ մանկտիք սիրունք նազելիք
 Որոնց է բնական Հայոց աշխարհիկ ,
 Մ'ուրանայք ղերկիրդ և զազբը սիրուն .
 Ճառն արժատով ծառ, տունն հիմամբ է տուն :
 Մեր տէրն 'ի յերկնուց ծարէն երբ իջաւ՝
 Երկրս հիման քարն յԱրարատ եղաւ ,
 Այն մեր Մասիսու երկնաձև սարէն
 Աչեց ըզբոլոր՝ վերացաւ նորէն .
 Հոն չափեց սահման իւր նախաստեղծին ,
 ԶԵփրանն ու Ղերասիս բաժակ դրաւ դրախտին .
 Կենաց փայտին տուննին 'ի հոն ծաղկեցաւ ,
 Չար գիտութենէն բարին մեզ տրբուաւ .
 Ի Հայոց հողէն կազմեցաւ Ադամ ,
 Զօդն Հայոց Եւայն ծրծեց քաղցրահամ .
 Աջբերին պայծառ երեւքն աննրման
 Հրեշտակաց առջև հոն հանդիսացան .
 Ծաղկունքս այս ծընած են 'ի յայն ծաղկոց
 Որ Եւայի պտակ եղան ու նըստոց :
 Այս մեր սարերուս ծերուկ արձաղանդ
 Ատուծոյ ձայնից տըւին պատասխանք .
 Ասից երգք սիրոյ և ազաշխարութեան
 Երկնքն 'ի վեր նախ յերկրէս վերացան .
 Արեամբն Աբելի Քրիստոս հոս ղենաւ ,
 Կրկին և կրկին մեզ յոյս խոստացաւ .
 Ադամ ծերուննին այս սարիս ներքև
 Զաւակացն ասաց իւր յետին բարև .

Այն ձորիկն 'ի վայր լալով գնաց Եւա ,
 Գլուհին 'ի քարին դրաւ կարօս Եգեմօյ .
 Ի հոն են նընջել մարդիկն առաջին .
 Որ հեա հրեշտակաց զԱստուած օրհնեցին : .
 Երբ գուաց երկինքն ու երկիր սարսեց ,
 Ամպերն 'ի ծով , ծովն 'ի յամպեր վազեց ,
 Այն սարին ծարէն Վոյ մտաւ 'ի տասան
 Զբազուեա երկրիս շուրջն եկաւ մանուեան ,
 Իջաւ բազմեցաւ 'ի բարձրն Մասիս
 Զաղաւ աղաւնին զըրկեց աւեախ .
 Երկիրս էր դարտակ անապատ ահեղ ,
 Լուկ 'ի Հայաստան կայր մարդկութեան աեղ .
 Մեք եմք հարազատ ծեր Վոյի ծընունդք
 Որ ժաւընդեցինք զհովիտս ու լեռունք :
 Նախընծեցաւ Բէլ բռնաւոր արքայն ,
 Զհասակն անձուռնի կանգնեց բարձր ու լայն .
 Այծից պէս շարեց զօրքեր անհամար ,
 Թուխ արև բռնեց մեր երկնուց սոյժաւ .
 Լըսեց Հային արի՝ ձէնեց քաջերուն ,
 Մարն 'ի վար վազեց զինչ կայծակն յամպուն ,
 Զաղեղըն լարեց կամըրջի նըման
 Որոտալով նեա Թուուց զինչ մեծ գերան .
 Զերկաթն ու սլըղինձ կըրծից հըսկային
 Մրտուխ ու Թոքով հանեց կըռնըկին ,
 Փլաւ Բէլ բլրէն վար 'ի խոր գերեզման ,
 Զեա ծուխ սև զօրքերն եղեն ցիրուցան :
 Շատ կըտըրձուրայք հանեց Հայաստան
 Շատ Բէլեր փլուցին քաջքն Հայիկ նըման ,
 Հոռոմն, Ասորին, Մարն ու կրակ Պարսիկ
 Հայոց Թըրքերուն եղան պատառիկ .
 Այս սարեր, ձորեր ու դաշտերս ամէն
 Կարմիր են քրտնեղ , կարմիր խըմեղ են .

Ի հոն են խաղցել Տիգրան ու Տրդատ,
Վարդանն ու Վահան, Աշտան ու Սրբբաա .

Հոն կրակէ թուռցել նեա Հայոց մանկախն
Թըզի պէս թափել դունդ գունդ թշնամին .

Այս բլուրներուն ծայր դրօշկներ են բացւել
Աւիւծն ու արծիւ հեա Խաչին վառել .

Չէնք ծարւած դնացել՝ դարձել են արբած,
Ճրմուտած ճակատք պարդել են պահած :

Ընկել են ընկել հոն Հայոց այլք քաջք,
Մէկ ձեռքըն նիզակ 'ի միւտումըն խաչ .

Թուել դաշտիցն 'ի վեր՝ ելեր են յերկին
Բազմել հեա Գրիգոր, Տրդատ Վարդանին :

Արգար թագաւոր մեր քաջ և իմաստուն
Թղթով է խօսեր հեա Ատուածորդայն,

Երնեկ և ընծայ առել Քրիստոսէն
Դեսպան ընդունել զառաքեալ Թադէն :

Չառաջին պատկերն այն սուրբ դաստառակ,
Փրկչին կողբաց գեղարգըն միակ,

Այլ շառ նշխարքներ մատուք զանազան
Ի ծոցն է պահել աշխարհս Հայաստան .

Շատ առաքեալներ ունի իւր քարոզ
Շատ սուրբ հայրապետ ու շատ մարտիրոս,

Բիւրաւոր ունի մատրոււնք ու սաճար
Անապատ ու վանք համարով հազար :

ՅԱտուածոյ առեր ըզլեղուն ու զգիր
Թարգմաններ յամէն ազգէ գիրք ընտիր .

Ճարպիկ տղայք զբրկել է Սարմուօլ, յԱթէնք,
Հայն հառօժ լեզուով յաղթել է զՀելլենք .

Շատ գրքունք են գրել մեր հարքն ու մագղաթ
Չեա ցորեն գիգել քանց բարձր Այրարատ :

Բայց ախոսս հիմիկ որ չար թըշնամիք
Բնաւ չեն քեզ խնայել, Հայոց աշխարհիկ .

Եկեղեցիք, վանք, գրատուն ու դարպաս
Թրով կրակով զարկել ձրգել դաս ու դաս,
Ձազան ընչօք տեղօք քանդել ու գերել
Դէմ չորս հովերուն արւել ու ցըրւել .

Աւիլ քեզ աւսիլ, Հայոց աշխարհիկ,
Տուն երկնանրման, փըլած տաղարիկ : . . .

Այլ ի՞նչ ափսոսամ ըզքեզ Հայաստան,
Երբ ձեռքն Աստուծոյ տեսնում յանդիման .

Ինքն է հրամայած քակել, ինք շինէ,
Ձինչ ըզհետ ձրմուան դարուն քեզ բերէ .

Ձաշխարհն մեր սիրեց Աստուած՝ ՚ի սկըզբան,
Թէ անէծք երեա՝ սիրոյ էր և այն :

Ի թուխ ամպերէն ելնէ փոթորիկ,
Ըզհող համբուրեն ծառերն ու մայրիք,

Տերեքն ու սղկոյզքըն մարդարտաշար
Ի յտից ներքե երթան՝ ՚ի խաւար .

Աման և փոթորիկ վազիւ վերանայ,
Կոր արե, դարուն, ծառն ու այգին գայ .

Արմատքն հին՝ նոր ճիւղ, հին ճիւղք՝ նոր ծաղիկ
Ընծայեն բնութեան, Հայոց աշխարհիկ .

Դուք այլ կործանած սիւնք, դուք այլ կանգնիք,
Կապին կամարքդ, ո՞հ, սուրբ եկեղեցիք .

Քակեալ վանորէք շինիք հոգւոց տուն,
Դաւանան ձեր սաղմոսքն ու ձեր ալեղուն :

Այդ քո աւերակք, Հայոց աշխարհիկ,
Կըլան մեծութեանդ են, թուամած ծաղիկ .

Թուամած ես՝ այլ վարդ, ցամբած՝ այլ հալուէ .
Ո՛վ ըզքեզ օտար ծաղկնուն հետ փոխէ,

Կա կոյր է յիմար . զհոտն անմահութեան
Ընդ սուտ գոյն փոխէ արեւմարն ու արդայն .

Յիմար է յիմար որ զպարծանքն հարանց
Երթայ վաճառէ ընդ օտար ազանց .

Աշխարհիս օրէնքն՝ որ ծնողք չի փոխուին,
 Հայրենափոխք չեն, ուրացողք լինին :
 Ճառն արմատով ծառ, ծառովն է արմատ,
 Դաւար մանկափք, ձեր տանն է Այրարատ :
 Պինդ կացէք, Ատուած ցօղէ 'ի վերէն,
 Տուք, ծաղկեք, փայլեք քանց վարդ 'ի Թրփէն :
 Չընի որ նախանձ չընի հակառակ,
 Թէ չէ՛ նման խոտու լինի խայտառակ :
 Այլք ծըլնն ծաղկին Թէպէտ քրչիկ մ'ուշ,
 Չարկամըն մընայ միշտ դրժնիկ ու փուշ :
 Որ խելօք սկրով կան զինչ աղբբրիկ,
 Տեսնեն քո դարունդ, Հայոց աշխարհիկ :

Այլ ես Նահապետ ցամբած ծերունիս
 Երթամ մեր հին հարցըն տամ աւետիս,
 Աեմ՝ Թէ դարուն երեկ տանս Հայոց :
 Դուք Նահապետիս ասացէք՝ Հողուց :
 Ճեր Նահապետիդ կակուղ տուր հողիկ
 Որ դեկզ պինդ սիրեց, Հայոց աշխարհիկ :

(Բարձրագույն. Ե. Տարէ, Եւ- 12. 1847 Յո-ի-ի 15.
 էրէն 181) :

8. Այսպիսի խրատտուք արժանաւորք կլինին 'ի
 հարկէ հողեքուղիս Նարեկացւոյ ասածին. «Օյս
 ւ խրատեմ եւ ես էնտնէն անդորջ էմ». կամ «Հրեշտու
 կանամ յերէսս եւ 'ի խորհուրդս դեռանամ» :

9. Գեղեցիկ ապացոյց է ասածիս յետագայ
 Այսպիսի. «Այրի կին մի ունէր տղայ մի. և սկսաւ
 տղայն գողանալ միրգ և բանջար. և մայրն ուրա-

խութեամբ ճաշակէր և ոչ խրատէր զտղայն 'ի կամն Մատուծոյ: Եւ նա ևս աճեցոյց զգողութիւնն՝ բերէր անասուն և անօթս. և այր եղեալ եղև աւազակապետ 'ի լէրինս, և բազում չարիս առնէր: Եւ կալեալ տարան 'ի կախել զնա, և ասէ՝ «Մերէք զմայրն իմ, զի համբուրեցից զնա»: Եւ յորժամ եկն մայրն՝ խածեալ եհատ զքիթ մօրն: Եւ ասէ թագաւորն. «Վ չար, ընդէր խրատեցեր զմայրն քո»: Եւ նա ասաց, «Օ ի ոչ խրատեաց զիս 'ի տղայութեան 'ի կամն Մատուծոյ, որ չէի յայս վիշտս անկեալ. յիրաւի արարի զայն»: Եւ թագաւորն հրամայեաց զնա արձակել, և զմայրն կախել:

Յուցանէ՝ թէ ամենայն ծնողք՝ որ ոչ խրատեն զորդիս իւրեանց 'ի կամն Մատուծոյ, նա մեղք որդւոցն 'ի գլուխս ծնողացն է յաւուրն դատաստանի:

10. Արթութեան համը առած եմ ասում, որովհետև՝ եթէ ասած Մընեցիս ընդ հակառակն գլուխը նախապաշարմունքներով լցուած մարդ լինի, յիշեալ երեխայի այնպէս կարգաւորեալ պատասխանի տալն ու առնելն յանդգնութիւն կամ լրբութիւն կհամարէ, և կարհամարհէ ևս: Վասն զի՝ Մընեցիք եթէ ո՛ր և իցէ տղայի մէկ բան հարցանես, պատասխանն կլինի - գլուխն կախած՝ կուրծքի վերայ նայիլ, ձեռքով երեսն ծածկած՝ քի տակէն մըռմըռութալ կամ խընտմընտալ,

երեսն իսկոյն դէպ 'ի միւս կողմն շրջել, զանա-
զան անհասկանալի ձայներ չանել բերանով կամ
լեզուաւ՝ իբր 'ի պատասխանատուութիւն, կամ
յոքնադիմի նշաններ յօրինել գլխով, ձեռքով,
աչքով և յծնքով, որոնք որ սեպհական են միմիայն
համր, խուլ և խելաւ մարդկանց: Այսպիսի մարդ-
կութեամբ դէմ բաներն, քաղաքաւարութեան ան-
պաաշաճ շարժմունքն և սոցա պէս մեծամեծ վը-
նասներն ծագումեն, որովհետև Արեւելցիք իւր-
եանց երեսխաներին բնաւ մարդոյ անդ չեն դնում,
մինչև նոցա տասնու չորս կամ տասնուհինգ տարին.
յոյր սակս՝ հասարակութեան մէջ չմտած երբէք
ցայն կէտ հասակին, լինումեն նոքա կատարեալ
վայրենիք, փոխանակ բարեկիրթ քաղաքացի լի-
նելոյ:

11. Տէրն մեր՝ իւր Աստուածային խնամքը մեզ
ցոյց տալու համար, ասէ. «(Թառչուններէն նայեցէ՛ք
« իւր «որմէցէ՛ք)»: Այլ յիրաւի այն անմեղ թրու-
չուննս բէն կարեն սորվիլ շատ ծնողք թէ ինչպէս
պէտք է սիրեն ու հոգան իւրեանց զաւակներն. որ-
դիք ևս նոցա խնամքէն ու գութէն կարեն իմանալ
թէ ո՞րչափ է իրենց վերայ իւրեանց ծնողաց սէրն
ու հոգը:

12. Հայազգի իշխան էր Սա, որ Պարսից
Սարգպանների ժամանակն բնակումէր Հայաստա-
նումը: Սորա մօտ գրեց Աթէն քաղաքիցն իւր

բարեկամն, Ռազարատ անուամբ Հայ, զայսպիսի
 թուղթ. «Վո՛ւ՛ որ բնակուել էս մեր հայրենի
 երկրումն, Սուրեն բարեկամ, որ մեր քաջա
 « զուն նախնեաց բնակած տեղարէնքն էս պտը
 « տում, բռնի՛ր քո զաւակաց ձեռքէն և նշանց
 « տուր նոցա մեր Հարց գեղեցիկ յիշատակներն.
 « նշանց տուր մեծամեծ քաղաքների աւերակքն.
 « նշանց տուր նոցա թագաւորական հոյակապ շի
 « նուածքների քանդուածքն, նա, ու սոցա
 « բոլորի նկարագրութեամբն՝ միաւորի՛ր Ղզգի
 « հետ քո որդւոց կակուղ սիրտն սիրոյ կապով :
 « Ո՛վ բարեկամ, երբ որ Պերեզմաններին մօտ
 « ան ամբարտաւան բլրին հասանես, պատմի՛ր քո
 « զաւակներին թէ ի՛նչպէս մին փոքր զօրքի միաբա
 « նութեամբ և քաջութեամբն անկաւ՝ կործանե
 « ցաւ Ռէլ. որոյ անհամար, այլ անկարգ, բազ
 « մնութիւնն՝ Հայոց քաջերի սրտմտութեամբն
 « որպէս փոշի ջնջեալ ցանուեցան մեծ դաշտի երե
 « սին : Մնի բերդն հասանելէ՞՛ Ղըշակունի թա
 « գաւորների գերեզմանաց մօտ, սովորցրու՛ նոցա
 « որ չկարծեն թէ Ղզգի բաղդն և յաջողութիւնն
 « նոցին ոսկորների մէջ մտած թաղուել են : Տէս
 « բարձր աշտարակն, և միտդ բէ՛ր մեր նախնի Ղըա
 « մըն, ան արի հայրենասէրն և չվաստակող Նա
 « խարարն, որ զիւր Նիւբար թշնամին բռնելով
 « և բարձր աշտարակների ծայրումն մեխելով,

« աշխարհի և երկնային զօրութեանց մէջ խայ-
 « տառակ արար: Նաևս տե՛ս Ս'արաց և Սովկա-
 « սուս սարերն, Պոնտոսի և Ս'իջերկրական ծովի
 « եզերքն, զորս մեր տէրութեան սահմանն էր շի-
 « նել քաջս... Սակայն այս բոլոր բաներից յետ՝
 « երբ որ չորս կողմի ականելով ցիրուցան և հեռի
 « տեղարեհնքում՝ բնակած տեսնես քո՛ Ղզդը, Հայ-
 « րենիքդ առանց կերպարանքի՝ որոյ և ո՛չ վայել
 « չութեան գեղեցկութիւնն կերևայ, ընց նոցա
 « հետ և ասան թէ Ղզզն ինքնին եղև պատճառ իւր
 « թշուառութեանն, վասն զի հնոզանդ չկացաւ
 « օրինաց թագաւորներին, զորս Ղստուած մեր
 « վերայ տէր էր կարգել: Քեզ ասեմ, իմ Սու-
 « րէնս, զաւակներիդ միտքն տղայութեան ժամա-
 « նակիցն ազգասիրութեամբ վառի՛ր, որ չլինի թէ
 « վայրենի անբանների պէս՝ ծուռութեք աչօք
 « ականեն իւրեանց ազգակից եղբարցն, և անմիտ
 « խորհուրդք իւրեանց միտքն բերեն»):

13. Ափսոս քեզ Հայոց խեղճիկ ժողովուրդ,
 Յիւուցան ելաք անմեղ անխորհուրդ,
 Գերի գնաման աք դէպ 'ի Խորասան,
 Քաղցած ու ծարաւ, տկար թշուառական:

Խարիւր ու խաղար ցաւի դիմացաք,
 Չէր քաղցրիկ երկրեն սո դուրս չդուրաք •
 Խիմի ձեր խօր մօր դերեզման թողաք,
 Տըներն ու ժամը ուրիշին տուաք:

Իս սիրուն դաշտերն , մեծ մեծ քաղաքներն ,
 Քաղցրիկ ջրերն , ձեր շէն գեղերն ,
 Ունն աք թողման դուք որ դնաման աք ,
 Իսպէս կը լընի որ մուանում աք :

Վախում ամ' էնպէս մաքերնուցը ընկնի ,
 Ինչքան որ ողջ աք՝ մաքերնուէ չընկնի .
 Բարի ձեր սրգաց թուանց պատմեցէք ,
 Իսպէս խայրենիքն քանդած թողեցիք :

Մասիտի անունն , Նոյայ տապանի ,
 Արարատ դաշտի , սուրբ Իջմիածնի ,
 Մեր Խոր վերապի , սուրբ Գեղարդ , Մուղնի ,
 Չմուանան մինչ 'ի օրն դասաստանի :

Աչքըս կուրանար , չլինքըս կտարուէր ,
 Խեղճ Հայաստան , քեզ էսպէս չըտեսնէր ,
 Թէ մուած էի , ինձ երանի էր ,
 Քան թէ կենդանի՝ աչքըս բաց տեսնէր :

(Բարձրագոյն Ե. Տարի , Ըն- 6. 1847 Մարտի 15.
 էրէ" 95.) :

Սակաւ ապացոյց չէ դարձեալ և յետագայ եր-
 գըն , զոր այրած սրտով երգեւ ին Հայաստանի
 մոլորեալ որդիքն՝ իւրեանց հայրենիքէն , աշխար-
 հէն , ծնողներէն ու ազգականներէն տարիներով
 ու դարերով բաժանուած ժամանակն և նրանցից
 էլ բնաւին մէկ լուր չառած ատենն ,

Կրուունի ուստի՞ կուզաս , ծառայ եմ՝ ձայնիդ .

Կրուունի , մեր աշխարհէն խաղրիկ մի չունիս :

Մի վագեր երամիդ , շուտով կը հասնիս .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Թողեր եմ ու եկեր եմ մըլքերս ու այգիս .

Քանի որ ան կ'անեմ կու քաղուի հոգիս .

Կըռուճկ , պահ մի կացիր , ձայնիկդ 'ի հոգիս .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Քեզ խապար հարցնողին չես տանիր տալսպ .

Չայնիկդ անուշ կուգայ քան զըրբի տօլսպ .

Կըռուճկ , Պաղտատ իջնուս կամ թէ 'ի Հալսպ .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Սրտերնիս կամեցաւ՝ ելանք դնացանք ,

Այս սուտ աս տընուարիս տէրտէրն իմացանք ,

Աղուհացիկեր մարդկանց կարօտ մընացանք .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Աս տընուարիս բաներն կամաց կամաց է ,

Մի թէ Ատուած լըսէ , դռնակըն բացցէ .

Ղարիպին սիրան է սուդ , աչերն 'ի լաց է .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Ատուած , քեզնէ խնդրեմ մուրվէթ ու քերեմ .

Ղարիպին սիրան է խոց , ճիկէրն է վէրեմ .

Կերած հացն է լեզի ու ջուրն է հարամ ,

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Ոչ ըզուր օրն դիտեմ ոչ ըզկիրակին .

Չարիած է զիս շամփուրն , բըռնած կըրակին .

Այրելըս չեմ հոգար , ձեզնէ կարօտ եմ .

Կըռուճկ , մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս :

Պաղտատու կուգաս , կ'երթաս 'ի Սէհրատ .

Թըզթի՛ն մի դըրեմ , տամ քեզ ամանաթ .

Ատուռած թող զբոկ լինի քո վրասդ ,

Տարեալ հասուցես զայդ իմ սիրելեաց :

Գրբեր եմ մէջ թըղթիս , թէ հոս մընացի ,

Օրիկ մի օրեր զաչերս չբբացի .

Սիրելիք , ձեզանէ կարօտ մընացի .

Կըռուենկ , մեր աշխարհէն խաղբիկ մի չունի :

Աչունն է մօտեցեր , զնալու ես թէտալիք ,

Երամ ես ժողվեր՝ հազարներ ու բիւր .

Ինձ պտտասիան չաբւիր , ելար դընացիր .

Կըռուենկ , մեր աշխարհէն դընա հեռացիր :

(Բաղճապետ . Ե. Տարի , Բէ- 6. 1847 Մարտի 15.
Էրէ" 97) :

—

14. Նմանօրինակ ընթացքն տեսնումենք և՛ այժմեան երեք ու կէս (Ղզգասէր անուամբ փառաւորեւոյ ցանկութիւն ունեցող , բայց խորհրդով և գործով ազգատեաց) իշխանների մէջն , որք փառամոլութեամբ կուրացած՝ մէկ դիճ են դրեւ իւրեանց խեղճ՝ Ղզգն , սուրբ Նկեղեցին ու քրիստոնէապատշաճ առաքինական բարեգործութիւնքն , և անխիղճ մտօք ջանք են անում՝ ոտից տակ տալ զայն , որ սուրբ է՝ տօնելի՛ և պաշտելի՛ իւրաքանչիւր ուղղադաւան քրիստոնէի համար : Եւ ը որովհետեւ այս բանս , վկայելով , կհաստատէ բոլոր աշխարհն , բացի նոցին (յեւեալ եշխանաց) համամիտ Սուրմուկէն , Բըքիշոյէն , Շմուկէն ,

մոլի Պիտոնականէն և նորաղանդ Ստահակէն, վասն որոյ բաւական եմ համարում կրկնել յիշեալ իշխանաց մասին զյետագայ առաջն Ուսաց. »За что купишь, за то и продашь!» Կր. Որտե՞տե՞ղ է՛գնէ», նոյնտե՞տե՞ղ և է՛լաճառէ» . որ շատ համեմատ է գալիս Լեւտարանական բանին. «Որով չտե՞ղ չտե՞ղ, չտե՞ղե՞ցե՞ղ» : (Մատ. Է. 2.) :

15. ԼՅ սովորութիւնը մինչև հիմա մնացել է մեր ազգային Երգչաց մէջ՝ իբրև մեքենայական իմն գործիք, այլ ո՛չ իբրև Հոգւոյն սրբոյ շնորհաց ազդումն դէպ 'ի յԼստուածայինսն և դէպ 'ի յԼզգայինսն : Մանաւանդ Վարսից Երգչաց (ԼՂԳ+ կամ Շայեթ) ու Վերվիչաց մէջ, որոնք որ, Թէ՛ լի և Թէ՛ ածն օրերն, հաւաքումն զանազան հրապարակներում զհասարակ ժողովուրդն մեծ բազմութեամբ և՛ պատմելով նոցա իւրեանց նախնեաց առասպելալիր քաջութիւնքն, առաքինութիւնքն, Լստուածպաշտութիւնն և շատ այսպիսիք, վառումն նոցա սիրան Լստուածպաշտութեամբ, հաւատոյ ամբողջութեամբ, հայրենասիրութեամբ, եղբայրական միաբանութեամբ, մեծ սիրով առ Թագաւորն և առ իւրեանց Սղկիթականս (Եկեղեցական) և հուսկ յետոյ մեծ ատելութեամբ առ քրիստոնեայ ազինս, անօրէնս և անհաւատս (+ԵՄՖԻԵ) զնոսա կոչելով : Ես ինքնին ականատես եմ եղել յաճախակի այս հանդէսներին Վարսկաս

տանուամն և ականջալուր նոցա կարգէ դուրս չափազանցութեամբ խօսած առասպել լաբանութեանցն - 1851, - 52 և - 53 թուերին: Բայց պէտք է ըզճշմարիտն խոստովանել, որ մեծ վարպետութեամբ գրաւումեն նոքա իւրեանց ունկնդրաց սիրտն ու միտքն: Հին ժամանակներումն, երբ Պարսիկք կամենումէին պատերազմել ընդ իւրեանց թշնամիս, շատ Արգեշներ ու շատ Վերվիշներ էին տանում բանակի հետ, որպէս զի նոքա խրախոյս կարդալով և՛ ս առաւել քաջալերեն՝ ՚ի ռազմ՝ զվախկոտ զօրսն Պարսկական: Շատ անգամ երկու հակառակորդ կողմիցն մի մի մարդ՝ ճակատ ճակատի պատահելով ու բանաստեղծական ոճով միմիանց վերայ անհ ու սարսափ ածելով - մենամարտումէին և անպէս էլ վերջ էին տալիս պատերազմին՝ առանց բազմաց արիւն թափելոյ: Ուստի և յաղթեալ կողմն մտնումէր ընդ իշխանութեամբ յաղթականին: Աոյնանման դիպուած մի տեսնումենք նաև մեր պատմութեանը մէջ, երբ Բրտաշէս Բ. քաջ թագաւորն Հայոց ու չքնադագեղ օրիորդն Բանաց արքայադուստրն Սաթինիկ՝ սիրալիր բանս խօսելով միմեանց հետ չափաբերական ոճով՝ աստի և անտի կողմանէ գետոյն, վերջ տուին մեծի պատերազմին ու խաղաղութիւն մշտնջենական հաստատեցին երկու Տերութեանց մէջ, որպէս և վրկայումեն Գողթան գաւառի Արգիշքն:

16. Ինչպէս որ անումեն Պարսկաստանի Հայե-
րըն մինչև հիմա, երգել սալով սեղանի վերայ
իւրեանց զաւակներին զյետագայ ոտանաւորն
Ռոստոմ Րէգի՝ որդւոյ Մէլիք - Րէգլարեանց
Մէլիք Ր.բովի՝ Գիւլիսթանու իշխանին, որ է՝

Մունեակիւն 'ի ձայն բարձր աղաղակէ,
Ժանտ դաշիճըն սուր 'ի ձեռնն անյագ սրբէ .
Վադեր հանգոյն զիմ կենաց թեւ կտրել խնդրէ,
Ի կախաղան և կամ 'ի սեղանդ ուր զիս ամէն,
Քաղաքս համայն մահմետական, զի՛ խոււրն դան .
Զիմ մահ սրգան .

Դառնագին լան զիս Ալովեան քաջ ախոյեան :

Միթէ չիք սք ասա քրիստոնեայ, զիս փրկեսցէ
Յայտ ամէնի և մահագոյժ վայրագ դահճէ .

Ընդէր զանմեղ արիւն թափել յերկիր ցանկայ,
Նըւիրական զենման իմոյ լերուք վիկայ .

Սէր հայրենեաց 'ի թըշնամեաց ձեռքս մատնեաց,
Ուրախ մեռայց ,

Եւ դասեցայց ընդ դիւցազանց իմոց նախնեաց :

Փշրանք մեացեալք իմ սիրելի Հայոց ազգի
Որք գըտանիք 'ի ձեռս Պարսից յայս քաղաքի,
Մի՛ մոռաօղիք պատմել և զայս յորդոց յորդի,
Թէ քաջն Ռոստոմ վասն հայրենեաց 'ի սպանդ վարի .
Թէսպէս ցաւիմ զի չմեռանիմ 'ի մարտ ընդդէմ
Թշնամեաց իմ ,

Այլ յօժար եմ, զի զո՛հ լինիմ այսպէս վըսեմ :

Այս քաջ բազուկք յարեաց Պարսից հսկայ հըզօրս
Տապաստ արկին 'ի բազում նուազս հարիւրաւորս :

Աւաղ , կընատ անգութ դահճի եղէ ես որս :

Պատմեօղիք զայս վե՛հ դիւցազին պառամեալ հօրս ,

Քաջ նահատակ սրբիդ միակ 'ի ձեռս վայրագ

Պարսից էանկ .

Իւր յաղթանակ՝ մահ դրժնդակ էառ պըսակ :

Մեծըդ յԱրեաց արքայսրդիդ Աբբաս Միրզայ ,

Սուր 'ի ձեռին դահիճըն հէգ առընթեր կայ .

Ձեռքդ կամիս բուպանանե՛լ՝ շուտ հրամայեա՛ն :

Միայն սրգամ՝ զի կապեալ կամ . թէ մեւսանգամ

Հրացան սուր իմ

Ի ձեռս ունիմ , ըզբազուկ իմ՝ ձեզ ցուցանեմ :

(Բապտիստ . Ե . Տարի , Ը . 3 . 1847 Փետրուարի 1 .
Էրե՞ 40) :

Ըստ քաջասիրտ Ռոստոմ Բէգ երիտասարդը՝ Ռուսաց և Պարսից պատերազմի ժամանակը 1804 Կ՝ , զարմանալի իմն դիւցազնական քաջու թիւններ ցոյց տալէն յետոյ , անկաւ թշնամեաց ձեռքն ու հրամանաւ Մբբաս Միրզա՛ Շահադէի շղթաներով չարաչար կապուած՝ յղարկուեցաւ 'ի Դաւրէժ բանտարկելու թեան համար . ուրանօր և մնաց , մինչև որ նոյն ինքն Մբբաս Միրզան՝ Ռուսներէն յաղթուելով , վերադարձաւ 'ի Դաւրէժ , ու հրամայեց՝ որ Ռոստոմ Բէգին իւր առջևն բերեն : Ըսն ինչ ներկայացաւ քաջ ախոյեանն կապեալ ձեռօք և ոտիւք յիշեալ Շահադէին , յորդորեց ու համոզեց Սա զքաջն , որ պէս զի հաւատն ուրանայ : Բայց քաջն Ռոստոմ

Ինք՝ իբրև ճշմարիտ Հայ և կտրիճ՝ Արարա-
ղեցի - իւր քրիստոնէական ուղիղ հաւատոյ վե-
րայ հաստատ լինելով, ասաց. «Մե՛ծ «երով է՛ն-
որէն Տահը, քան թէ Սահմեփի սուր չրճիը»։ և նոյն
ժամայն էլ տուաւ Լ.բբաս Սերզային յիշեալ
ոտանաւորն Հայերէն գրով, զոր իսկոյն բառ առ
բառ թարգմանեցին՝ ի գիտութիւն Շահադէին։
Որ սաստիկ բարկանալով քաջ երիտասարդի հա-
մարձակութեանը վերայ, նոր ՚ի նորոյ հրամայեց
շղթաներով կապել, կաշկանդել, չարաչար տան-
ջել, մինչև որ հաւատքն ուրանայ։ Ի այց Հայազ-
գի քաջ նահատակն՝ անողորմ դահլիճների ան-
հարին չարչարանացն դիմանալով, ինքնակամ
յօժարութեամբ անօթի մնաց ու այնպէս վախճա-
նեց բանտումն։ Սորա գերեզմանն, զոր ես ինքնին
իսկ տեսի ՚ի Պաւլէժ, է՛ Հայոց եկեղեցւոյ դրան
առաջին՝ Լուաջնորդարանի բակումն, և ունի
այսպէս տապանագիր. Լճ է Տաղան Ռաօփօ՛՛ Ինգի
որդւոյ Սէլե՛՛ Լեփ։

17. Օրորինակ Հայաստանի բոլոր զարմա-
նաշէն Արարիչն, հոյակապ Ահեղեղիտն, Թագաւո-
րական սքանչելի Պալատներն և Լ՛նի մայրաքաղաքի
Պալատներ ճանապարհն ու Օսողեղոցորէ շուհաններն։
Լ՛յլ որովհետև մեր քերթողահօր Սովետի Սու-
րենացւոյ գրիչն և սկտկարանար այս ճնաշխարհիկ
և գերբնական ճարտարապետութեամբ շինուածոց

Ճիշդ նկարագրութիւնն անել, վս որոյ ես մտքսէս անդամ անցուցանելն ևս չեմ համարձակում, թող թէ առ'ի նկարագրել խօսել ցանկալ: Ըյլ այս քանը ասել աւելորդ չեմ համարում, որ յիշեալ Գեորգիոսը կամ Ռեդեբերեայ Ճանապարհն ճիւղ ճիւղ բաժանուելով, տարածվումէ մէկ մասամբ քաղաքի տակն. իսկ միւս մասն՝ Ըխուրեան գետի տակէն անցանելով, հասանումէ մինչև դիմացի ձորի ամն. ուրանօր կայ և աշտարակ մի, որոյ մօտն Ուոլք ծածկել են յիշեալ ճանապարհն, որպէս զի իւրեանց սահմանից մարդ չփախչի Տաճկաց երկիրը:

18. Օրօրինակ իմաստուն և երանելի Վաթսունքն. որգոն՝ Սոփսէս, Գլեոնդ, Սահակ, Լընակ, Լըիշէ, Բերահամ, Խորէն, Գազար, Գիւտ, Յովհանն և այլք բազումք:

19. Եթէ լինէին, ինչո՞ւ կ'կորչէին ապա մեր անմահ Պատմագրաց, որպէս և Գողթան դաւառի Բզգային Երգչաց, բազմարդիւն երկասիրու թիւնքն՝ նոցին պաշտելի կենդանադիր պատկերաց հետ, ու այժմեան պէս թերի՛ և կիսատ - պուտ կ'հասանէին մեր ձեռքն: Ուր է քերթողահայրն մեր Սոփսէս Խորենացի, ուր - հրաշաբանն Լըիշէ, ուր - ճարտասանն Գազար, ուր - անյաղժն Գաւիթ փիլիսոփայ, ուր - երանելի Վաթսունքն, ուր - և Վրոյրն իմաստուն: Ինչո՞ւ նոցա փառքն անաղօտ, յիշատակն անմոռաց և արդիւնքն անկո-

բուստ պիտի չմնային: Ինչո՞ւ ալ չարդ Օձ միւռնացի
 գերընտիր Սագիստրոսն, Սսեր Գրեգորեան
 Սսերեանց անուն, Հայաստանումը ապահովա
 ցուցեալ ու հանգիստ նստած իւր Բզգի լիակա
 տարՊատմութիւնը, որպէս և ԵկեղեցականՊատ
 մութիւնը, պիտի չ'գրէ իւր պերճաբան և ազդու
 ոճովն, որպէս զի մեր յետագայքն էլ զմեզ չ'մե
 ղադրեն: Երանի՛ թէ Սասեաց Բղաւնին, այն
 Բւետաբերն Հայաստանի, գործը բերէր Հընդ
 կաստանի և Տաճկաստանի վեհանձն Հայկազանց
 առաքինական ազգասիրութիւնն մեզ համար գե
 ղեցիկ ու կենդանագիր օրինակ, - և յայնժամ
 դուրս կ'գային արդարև նոր Սահակներ, նոր Ա
 հաններ, նոր Գաւիթներ և նոր Գիւտեր ու
 Հոգւոյն սրբոյ շնորհաց ազդմամբը կ'վաստակե
 ցնէին այժմեան Խորենացիներին, Եղիշէներին,
 Գաւիթներին 'ի շահ Բզգի և 'ի փառս եկեղե
 ցւոյ և իմաստութեան: Ե՛րնէին, այն, և կատա
 րեալք յառաքինութեան ոգիք ու խրախոյս կար
 դալով կ'զօրացուցանէին Բզգային Ախպասաննե
 րի և Երգիշների ձեռքն, որպէս զի գտակաւ
 թողնուին սոքա յետնոց իւրեանց բազում հըմ
 տութիւնը:

20. ԲՆԽ. Ե՛նչ կ'լինէր յարութիւն առնէին
 մեր սուրբ, իմաստուն և երանելի Աթոռնքն.
 և յայնժամ - ամենայն ինչ կատարեալ էր:

21. Մոցանից շատերն մնումեն անպսակ՝ հասարակին պատճառաւ դուցէ՛. իսկ ոմանք, որովհետեւ ււանդութիւն ունին թէ նեւն 'ի նոցանէ պիտի ծնանի, ածումեն իւրեանց կին գոնէ զառամեալ պառւաններն այնու յուսով, որ լինին գողգոսնեւահարք: Պազանային է սոցա բնութիւնն, և բարկութեան չար ախտն միշտ 'ի սոսա բռնեալ վասն որոյ և օձից ու կարճաց բարք ունենալով, հարկանումեն և վիրաւորում, որոց միայն մերձեւումեն: Քարացեալ ունելով խղճմտանք և անողորմ սիրտ, յորում մթերումեն միշտ զչարաչար կիրս թշնամանելոյ, անպատուելոյ, ատելոյ, հարկանելոյ, տրտմեցուցանելոյ, բամբասելոյ և մանաւանդ նախանձելոյ, - անձին բաւականութիւն են համարում լինիլ բոլոր մարդկութեան թշնամի ուստի և աշխատումեն տալ հալածել, թէ և չեն կարողանում, զայնոսիկ, որոց ոգիքն չէ թուլացել յերկնաւոր առաքինութենէ: Օ՞րէն դազանի անընտել են սոքա և վայրենի. թէպէտեւ առերես բարեկամ ու բարեացակամ այնոցիկ միայն, յորոց ո՛ր և իցէ ակնկալութիւն ունին: Ընհաշտ թշնամի այնոցիկ, որք՝ ըստ քրիստոնէականն պարտաւորութեան, կամ ըստ հարկին ու ըստ պաշտօնին պահանջման, բարի խրատս տան այլոց - իւրեանց հեղ, հանդարտ և զգօն բնաւորութեամբն:

«Բարի խրատ, առն սոքա, Քիտայն հայրն հարէ որով եւր

որդ-ոյն . Եւն էղբայրն՝ էղբօր, ընէբն՝ ընէբն, բարեկամն՝ բարեկամն, օրորն՝ օրորն, Տերչաւորն՝ Տերչաւորն, ազգայնն՝ ազգայնն և վերջապէս ուսումնն նո՛ս վերաբերուն՝ աշակերտաց - և ն՛չ երբէք) :

Օ սոսա ոչ ողորջանաց բանք՝ ոչ աղերսանաց, ո՛չ խրատ սիրեւեաց՝ ոչ երկիւղն Մտուծոյ և ոչ սպառնալիք գեհնին ցածուցանեն՝ ի գազանական բարկութենէն . որ (բարկութիւն) որքան աւաւելու՛նայնքան ցաւեցուցանէ և տգեղագոյն գործէ զկերպարանսն : Յօնքն անկեալք և խոնարհեալք, երեսքն դեղինք և ապականեալք, շրթունքն սեաւք և երիթացեալք, ունչք երկայն և սուր, ձայն խոշոր և թիւր, աչք հրատեսակք, բանք ընդդէմադրեալք և անսխորժելիք, և բողբոլին դրժնեայ և ահարկու տեսողաց : Ինդդեմ են սորա և՛ Մտուածաշունչ Սուրբ Գրոցն կարի՛ շատ :

22. Արոյ գեղեցիկ ապացոյցքն կարդումենք մեք Մտուածաշունչ Սուրբ Գրոց մէջ անհամար անգամ . զորօրինակ՝ Գաւիթ յաղթեց Գողիաթին, Սովսէս՝ Փարաւօնին, Նայկ՝ Իէլին, ևն :

23. Սարսափելի տեսարանիս ո՛չ միայն ականատես եղէ ես, այլ և՛ Սերին Տեսչութեան օգնականութեամբն, ազատեցի դաւն գերութենէն բոլոր Նայազգի ժողովուրդը (1853 թուին՝ Նոյեմբերի 27 էն մինչև Գեկտեմբերի 10 ն), որոնք որ՝ կողբայ, Իկտիրի և այլ շատ գիւղօրէից

քանդուեւէն ու քարատակուեւէն յետոյ, գերի էին ընկել ապստամբ և Լճաբայուրաց դաւաճան Սահմետականաց ձեռքը: Հայոց հետ ազատեցին սակ զԽողբայ Լճահանից աստիճանաւոր Վերակացուն՝ Լեհացի ազգաւ, կարլ կարլովիչ Բէյնիկէ անուն, զնորա կինն՝ Սազլու Խանումն, և զնոցա Սատֆէյ ու Ֆէօդօր կոչեցեալ մարտիկ սպասաւորներն: Լճա մասին լիակատար տեղեկութիւն կստանան մեր սիրելի ընթերցողք, երբ կտպուի »**Ղանապարհորդութիւն 'ի Վարդապետն**» անւանեալ գրքոյն իմ. որոյ մէջ անկողմնասէր ու անաչառ ճշմարտութեամբ նկարագրուած են և՛ այժմեան երկպառակ տարածայնութեանց լիակատար պատճառներն, որք ծագել են յանարգութենէ յառաջ եկեալ քանի մի Տուտէորդեաց անհեռատես տխմարութենէն ու չարաչար տգիտութենէն: Լճն Տուտէորդեաց մասինեմասում, որք՝ աշխարհականաց հետ ուտելով և ըմպելով, իւրեանց պորտն են պարարում գիշեր և ցերեկ, և թէ եկեղեցւոյ դուռն ընդ որ է՝ բնաւ չեն գիտում: Ուստի՝ իւրեանց աչքի միջի ամենահաստ գերանը թողլով, այլոց աչքի ամենանուրբ շիւղը զննում են: Սայ ձեզ Վարացդ և կեղծաւոր Փարիսեցւոցդ:

Ո՛. Յ՛. Ե՛.

ՎՐԻՊԱԿՔ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Երես	Տող	Մաս	Ուղիղ
22	8	չնին	չնին.
27	4	ափսս	ափսս.
74	6	փրկաւթիւնն	փոքրկաւթիւնն.
95	24	անունէլ	անուցէլ.
100	49	Յուսի	Յունիսի.

ALPHABETIC LIST OF CONTENTS

Page	Chapter	Page	Chapter
101	Chapter I	19	Chapter I
92	Chapter II	21	Chapter II
71	Chapter III	26	Chapter III
57	Chapter IV	31	Chapter IV
35	Chapter V	37	Chapter V

Մ Ա Տ Ե Ա Ն Բ

Տպեալք 'ի Մոսկուս

աշխարհատիրութեամբ Ոսկանոյ Տէր Գեորգեանի Յովնան-
նիսեանց Երևանեցոյ և Զարմայրոյ Մտերեանի Մտերեանց :

Գին իւրտանելու օրինակ՝ արշախարհով .

Բուրլի. Կոպէկ

1. Այբբենարան Հայերէն լեզուի՝ պատկերազարդ . . .	—	50
— — միջակ թղթոյ վերայ . . .	—	40
— — Հասարակ թղթոյ վերայ . . .	—	30
2. Մճաս Պատմագիր, 1856 ամի	—	50
3. Նոր Քնար Հայաստանի՝		
Տեսարակ ան (Աղբար Արտի երգերն), 1855	—	10
— Թ (Ալէք Շիրինի երգերն), 1856	—	15
— Գ (Ներսէս երգերն), 1856	—	10
— ան (Սեյտարի երգերն) 1857	—	25
— Գ (Երկուստեայն և Աղբարի երգերն) 1858	—	30
4. Պատմութիւն մեծի թաւրոնին որ 'ի Մոսկուս, Ռուսերէն	—	40
5. Խօսակցութիւն Տաճկերէն և Ռուսերէն	—	80
6. Նախակրթութիւն Տաճկական լեզուի Հանդերձ Ռուսերէնի (Начальное Учение Турецкого языка) Հատ. ան	—	60
7. Ռուսերէն Պարսկական լեզուի (Учебникъ Персидскаго языка), 1856	1	—
8. Գաղափար Տաճկական գեղարութեան	—	35

Յանկացողքն այս գրեանց՝ կարեն ստանալ 'ի վերջոյ իշեալ աշխատասիրողացն, որք Ռուսեցչական և Աերատեսչական պաշտօնիւք ծառայեն 'ի ճեմարանի Արևելեան Լեզուաց Տեսրց Լազարեանց՝ որ 'ի Մոսկուս :

